

T.C

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
PSİKOLOJİ BİLİM DALI

SOSYAL BASKINLIK YÖNELİMİ VE HAYVANSAL PROTEİN
TÜKETİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE MEŞRULAŞTIRICI
MİTLERİN VE MOTİVASYONLARIN ETKİSİ: VEGAN,
VEJETARYEN VE HEPÇİL ÖRNEKLEMLERDE İNCELENMESİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

MUHLİS EROĞLU

BURSA-2024

T.C
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
PSİKOLOJİ BİLİM DALI

SOSYAL BASKINLIK YÖNELİMİ VE HAYVANSAL PROTEİN
TÜKETİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE MEŞRULAŞTIRICI
MİTLERİN VE MOTİVASYONLARIN ETKİSİ: VEGAN,
VEJETARYEN VE HEPCİL ÖRNEKLEMLERDE İNCELENMESİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Muhlis EROĞLU

Danışman:

Prof. Dr. M. Ersin KUŞDİL

BURSA-2024

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Psikoloji Anabilim Dalı, Psikoloji Bilim Dalı'nda 702145001 numaralı Muhlis Eroğlu'nun hazırladığı "Sosyal Baskınlık Yönelimi ve Hayvansal Protein Tüketimi Arasındaki İlişkide Meşrulaştırıcı Mitlerin ve Motivasyonların Etkisi: Vegan, Vejetaryen ve Hepçil Örneklerde İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili savunma sınavı, 24/07/2024 günü 10:30-12:00 saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. M. Ersin Kuşdil
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Leman Pınar Tosun
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Kenan Alparslan
Muş Alparslan Üniversitesi

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "SOSYAL BASKINLIK YÖNELİMİ VE HAYVANSAL PROTEİN TÜKETİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE MEŞRULAŞTIRICI MİTLERİN VE MOTİVASYONLARIN ETKİSİ: VEGAN, VEJETARYEN VE HEPÇİL ÖRNEKLEMLERDE İNCELENMESİ" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

05/07/2024

Adı Soyadı: Muhlis Eroğlu

Öğrenci No: 702145001

Anabilim Dalı: Psikoloji

Programı: Psikoloji

Tezin Türü: Yüksek Lisans

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 05/07/2024

Tez Başlığı: SOSYAL BASKINLIK YÖNELİMİ VE HAYVANSAL PROTEİN TÜKETİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE MEŞRULAŞTIRICI MİTLERİN ETKİSİ: VEGAN, VEJETARYEN VE HEPCİL ÖRNEKLEMDE İNCELENMESİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 108 sayfalık kısmına ilişkin, 05/07/2024 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %3'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

05/07/2024

Adı Soyadı: Muhlis Eroğlu
Öğrenci No: 702145001
Anabilim Dalı: Psikoloji
Programı: Psikoloji
Statüsü: Y. Lisans Doktora

Danışman

Prof. Dr. M. Ersin Kuşdil

05/07/2024

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

ÖZET

Yazar adı soyadı	Muhlis Eroğlu
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı	Psikoloji
Bilim dalı	Psikoloji
Tezin niteliği	Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı	x + 153
Mezuniyet tarihi	24/07/2024
Tez danışmanı	Prof. Dr. M. Ersin Kuşdil

SOSYAL BASKINLIK YÖNELİMİ VE HAYVANSAL PROTEİN TÜKETİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE MEŞRULAŞTIRICI MİTLERİN VE MOTİVASYONLARIN ETKİSİ: VEGAN, VEJETARYEN VE HEPÇİL ÖRNEKLEMLERDE İNCELENMESİ

Bu tez çalışmasında insanların hayvansal protein tüketimi (et ve süt kaynaklı) SBT perspektifinden incelenmiştir. İnsanların SBY düzeyleri ve hayvansal protein tüketimleri arasındaki ilişkide önemli olan türcülük, et tüketimine dair gerekçelendirmeler ve et tüketim motivasyonlarının etkisi irdelenmiştir. İki ayrı araştırmadan oluşan bu tez çalışmasının ana kısmında hipotez sınamaları ve araştırma sorusuna dair analizlerle beraber ilk kez Türkçe olarak kullanılacak ölçüm araçlarının psikometrik özelliklerine dair analizler gerçekleştirilmiştir. İkinci çalışmada araştırmada kullanılan ölçüm araçların psikometrik özellikleri tekrar sınanmıştır. Ana çalışmanın örneklemini vegan, vejetaryen ve hepçil beslenme tarzlarını takip eden 15-66 yaş aralığındaki (Ort. = 27.11, SS = 8.49) 447 katılımcıdan, ikinci çalışmanın örneklemini ise 18-46 yaş aralığındaki (Ort. = 22.25, SS = 4.09) 228 katılımcıdan oluşmaktadır. Tüm örnekleme yapılan analizde hayvansal protein tüketim miktarı ve SBY arasındaki ilişkide türcülük, et tüketim gerekçelendirmeleri ve et tüketim motivasyonlarının aracı rolü tespit edilmiştir. Hepçil, vejetaryen ve vegan beslenme tarzlarını takip eden katılımcıların et ve süt kaynaklı hayvansal protein tüketimlerinin altında yatan faktörler ayrı ayrı incelenerek en güçlü yordayıcı etkiye sahip değişkenler irdelenmiştir. Beklenenin aksine hepçil örnekleme SBY et kaynaklı hayvansal protein tüketimini yordamamıştır fakat modele kontrol değişkeni olarak eklenen sosyo ekonomik düzey tarafından yordanmıştır. Ayrıca, hepçil örnekleme SBY süt ürünleri kaynaklı hayvansal protein tüketimini yordamıştır. Vejetaryenlerde et kaynaklı tüketim SBY tarafından yordanırken, süt kaynaklı tüketimde yordayıcı etki görülmemiştir. Vegan örnekleme ise genel olarak et tüketim gerekçelendirmeleri ve motivasyonlar yordayıcı etkiye sahiptir. Genel olarak, meşrulaştırıcı mitlerin SBY'ye göre hayvansal kaynaklı protein tüketimini belirleyen daha güçlü değişkenler olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Hayvansal protein, et, süt, SBY, türcülük, gerekçelendirme, motivasyon

ABSTRACT

Name & Surname	Muhlis Eroğlu
University	Bursa Uludağ University
Institute	Institute of Social Sciences
Field	Psychology
Subfield	Psychology
Degree awarded	<i>Master</i>
Page Number	x + 513
Date of degree awarded	24/07/2024
Supervisor	Prof. M. Ersin Kuşdil

THE IMPACT OF LEGITIMIZING MYTHS AND MOTIVATIONS ON THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL DOMINANCE ORIENTATION AND ANIMAL PROTEIN CONSUMPTION IN VEGANS, VEGETARIANS, AND CARNIVORES

In this study, consumption of animal protein (meat and dairy sources) was examined from the perspective of SDT. The roles of speciesism, justifications for meat consumption, and meat consumption motivations, which are important in the relationship between SBY and animal protein consumption, were examined. In the main part of this thesis study, which consists of two separate studies, analyses were carried out on the psychometric properties of the measurement tools to be used in Turkish for the first time, along with hypothesis tests and analyses related to the research question. In the second part, the psychometric properties of the measurement tools were tested again. The sample of the main study consists of 447 participants, who are vegan, vegetarian, and carnivore, aged 15 to 66 ($M = 27.11$, $SD = 8.49$), and the sample of the second study consists of 228 participants, aged 18 to 46 ($M = 22.25$, $SD = 4.09$). The results showed that the mediating role of speciesism, meat consumption justifications, and meat consumption motivations in the relationship between the amount of animal protein consumption and SBY was determined. Meat and dairy-based animal protein consumption by omnivores, vegetarians, and vegans was examined separately to detect the variables with the strongest predictive effect. In the omnivore sample, SDO did not predict consumption of meat-sourced animal protein, but it did predict consumption of dairy-sourced animal protein. Although meat-based consumption was predicted by SDO in vegetarians, no predictive effect was observed in dairy-based consumption. At last, in the vegan sample, meat consumption justifications and motivations generally have a predictive effect.

Keywords: *Animal based protein, meat, milk, SDO, speciesism, justification, motivation*

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılması sürecinde motivasyonumu ve kendime olan inancımı kaybettiğim anlarda yardımını benden esirgemeyen ve tekrarlı hatalarıma rağmen sabırla bana yol gösteren tez danışmanım Prof. Dr. Ersin Kuşdil'e teşekkürü bir borç bilirim. Sayesinde, disiplinli ve düzenli çalışmanın kıymetini öğrendim. Kendisi, yalnızca akademik hayatıma dair ufuklar açmakla kalmadı, onurlu bir insan olarak yaşamının kıymetini öğretti. Onun öğrencisi olduğum için hayatım boyunca onur duyacağım.

Kıymetli vakitlerini ayırıp tez savunma jürimde olmayı kabul eden Prof. Dr. Leman Pınar Tosun ve Dr. Öğr. Üyesi Kenan Alparslan hocalarıma tezime yaptıkları kıymetli katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Bu süreçte, ne kadar uzakta olsalar dahi her zaman güvende hissettiren, her an bana destek olan aileme teşekkür ederim. Ayrıca, zorlayıcı sorularıyla aklımda soru işaretleri doğuran ve benim için dostlukları çok kıymetli olan Ömer Topuz'a ve Mehmet Ali Sevim'e sonsuz teşekkür ederim.

En zor zamanlarımda hep yanımda olan, yanımda olmasa bile orada olacağından emin olduğum, tökezlediğim anlarda elimden tutan ve benim için hayatı kolaylaştıran canım sevgilim Ayşegül'e bu süreçte yükümü benimle paylaştığı için ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak, çalışmama dahil olup zamanını ayıran tüm katılımcılara teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	1
1.1. İnsan Diyeti, Beslenme Davranışı ve Et	5
1.2. Protein Arayışı ve Gruplar Arası İlişkiler.....	8
1.3. Hayvansal ve Bitkisel Protein, Değişen Perspektif.....	11
1.4. Türcülüğe Dair Psikolojik Yaklaşımlar ve Modeller.....	15
1.4.1. Et Paradoksuna Bilişsel Çelişki Yaklaşımı	15
1.4.2. Türler arası Önyargı Modeli.....	19
1.4.3. Sosyal Baskınlık: İnsan-Hayvan İlişkileri Modeli (SD-HARM).....	21
1.4.4 Modellerin Genel Değerlendirmesi.....	23
1.5. Sosyal Baskınlık Teorisi.....	24
1.5.1. Türcülük ve Sosyal Baskınlık Teorisi	31
1.5.2. Meşrulaştırıcı Mitler	33
1.6. Vejetaryenlik, Veganlık ve Hayvansal Protein	35
2. ARAŞTIRMANIN İÇERİĞİ VE KAPSAMI	41
2.1 Araştırmanın Hipotezleri.....	42
3. YÖNTEM.....	49
3.1 Ana Çalışma	49
3.1.1 Örneklem.....	49
3.1.2 İşlem.....	51
3.1.3 Veri Toplama Araçları	52
3.1.3.1 Demografik Bilgi Formu.....	52
3.1.3.2 Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği	52
3.1.3.3 Çelişik Türcülük Ölçeği	53
3.1.3.4 Et Tüketimi Gerekçeleştirme Ölçeği	54
3.1.3.5 Et Tüketim Motivasyonları Ölçeği.....	59

3.1.3.6 Yarı Nicel Besin Tüketimi Geçmiş Ölçüm Aracı	62
3.2 Ölçeklerin Psikometrik Özelliklerinin Teyit Çalışması	63
3.2.1 Örneklem	63
3.2.2 İşlem	65
3.2.3 Veri Toplama Araçları	65
3.2.3.1 Demografik Bilgi Formu	65
3.2.3.2 Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği	65
3.2.3.3 Çelişik Türcülük Ölçeği	66
3.2.3.4 Et Tüketimi Gerekçelendirme Ölçeği	67
3.2.3.5 Et Tüketim Motivasyonları Ölçeği	67
3.2.4 Mevut Çalışmanın Analizleri ve Bulgular	68
3.2.4.1 Et Tüketimi Gerekçelendirme Ölçeği Bulguları	68
3.2.4.2 Et Tüketim Motivasyonları Ölçeği Bulguları	71
3.2.4.3 Et Tüketimi Gerekçelendirme Ölçeği ve Et Tüketim Motivasyonları Ölçeğinin Diğer Değişkenlerle İlişkinine Dair Bulgular	74
4. BULGULAR	76
4.1 Değişkenlere Dair Betimsel İstatistikler	76
4.2 Gruplar Arası Farklılıklara Dair Bulgular	78
4.3 Değişkenler Arası İlişkilere Dair Hipotezler	82
4.4 Hayvansal Protein Tüketim Miktarını Yordayan Değişkenler	85
4.5 Hepçil, Vejetaryen ve Vegan Grupların Hayvansal Protein Tüketimlerinin Altında Yatan Faktörler	88
4.6 Hayvansal Protein Tüketimine Dair Aracılık Model Sınamaları	94
5.TARTIŞMA VE SONUÇ	99
5.1 Sınırlılıklar ve Öneriler	108
KAYNAKLAR	110

EKLER.....	137
Ek-1	137
Ek-2	138
Ek-3	140
Ek-4	142
Ek-5	144
Ek-6	145
Ek-7	146
Ek-8	147
Ek-9	150
Ek-10	153

TABLO DİZİNİ

Tablo 1 Ana Çalışma Demografik Bilgi Tablosu.....	51
Tablo 2 Et Tüketimi Gerekçelendirme Ölçeği 13 Maddelik Halinin Faktör Yükleri ve Özdeğerleri.....	57
Tablo 3 Et Tüketim Motivasyonları Ölçeği Özdeğer ve Faktör Yükleri.....	61
Tablo 4 Demografik Bilgi Tablosu	64
Tablo 5 Et Tüketimi Gerekçelendirme Ölçeği 14 Maddelik Halinin Faktör Yükleri ve Özdeğerleri.....	69
Tablo 6 Et Tüketim Motivasyonları Ölçeği Özdeğer ve Faktör Yükleri.....	72
Tablo 7 Et Tüketimi Gerekçelendirme Ölçeği ve Et Tüketim Motivasyonları Ölçeğinin Diğer Değişkenlerle İlişkisi.....	75
Tablo 8 Araştırma Değişkenlerine Dair Alt Grupların Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	79
Tablo 9 SBY Düzeyleri ve Tüketilen Hayvansal Protein Cinsiyet Grupları Arasındaki Farkın t-testi Bulguları (N = 447)	80
Tablo 10 SBY Düzeyleri ve Çelişik Türçülük Puanlarının Beslenme Tarzlarına Göre Farklılaşmasına dair ANOVA Bulguları (N = 447).....	81
Tablo 11 Araştırmanın Değişkenlerinin Birbirleri ile İlişkilerine Dair Pearson Korelasyon Değerleri	84
Tablo 12 SBY ile Hayvansal Protein Tüketim Miktarı Arasındaki İlişkide Direkt ve Dolaylı Etki Bulguları (N = 447)	87
Tablo 13 Hepçil Örnekleme Hayvansal Protein Tüketim Miktarına Dair Hiyerarşik Çoklu Regresyon Bulguları (N = 237).....	90
Tablo 14 Vejetaryen Örnekleme Hayvansal Protein Tüketim Miktarına Dair Hiyerarşik Çoklu Regresyon Bulguları (N = 83).....	91
Tablo 15 Vegan Örnekleme Hayvansal Protein Tüketim Miktarına Dair Hiyerarşik Çoklu Regresyon Bulguları (N = 127).....	92
Tablo 16 Süt ve Yumurta Kaynaklı Hayvansal Protein Tüketim Miktarlarına Dair Aracılık Testi Sonuçları.....	96
Tablo 17 Et Kaynaklı Hayvansal Protein Tüketim Miktarlarına Dair Aracılık Testi Sonuçları	98

ŞEKİL DİZİNİ

Şekil 1 Bastian ve Loughnan'ın (2017) Ahlaki gerekçelendirme sürecine dair motivasyonel açıklama modelinin Türkçeye çevirilmiş hali.	16
Şekil 2 Costello ve Hodson (2014) tarafından öner sürülen Türler arası Önyargı Modeli'nin Türkçe hali.	19
Şekil 3 Dhont ve arkadaşları (2016) tarafından geliştirilen Sosyal Baskınlık: İnsan-Hayvan İlişkileri Modelinin Türkçe hali.	22
Şekil 4 Sosyal Baskınlık Teorisinin farklı düzeylerdeki anahtar kavramları ve etkileşimlerini gösteren şekil (Sidanius ve Pratto, 2012).	27
Şekil 5 SBY ve tüketilen hayvansal protein miktarı arasındaki ilişkiye dair sunulan kavramsal model.	47
Şekil 6 ÇTÖ'nün 3 Faktörlü DFA Modelinin Ana Çalışma Bulguları.	54
Şekil 7 Et Tüketimi Gerekçelendirme Ölçeğinin Tek Faktörlü DFA Modeli Bulguları.	58
Şekil 8 Et Tüketimi Motivasyonları Ölçeğinin 4 Faktörlü DFA Modeli Bulguları.	60
Şekil 9 ÇTÖ'nün 3 Faktörlü DFA Modeli Bulguları.	66
Şekil 10 Et Tüketimi Gerekçelendirme Ölçeğinin Tek Faktörlü DFA Modeli Bulguları.	70
Şekil 11 Et Tüketimi Motivasyonları Ölçeğinin 4 Faktörlü DFA Modeli Bulguları.	73
Şekil 12 Vegan, Vejetaryen ve Hepçil Örnekleme Tüketilen Hayvansal Protein Miktarlarına Dair Grafik.	80
Şekil 13 Sosyal Baskınlık Yönelimi ve Hayvansal Protein Tüketim Miktarı Arasındaki İlişkiye Dair Seri Aracılık Model Testi Sonuçları (N = 447).	86
Şekil 14 Veg/Vej Örnekleme Et Kaynaklı Hayvansal Protein Tüketim Miktarına Dair Aracılık Bulguları (N = 210).	95
Şekil 15 Hepçil Örnekleme Et Kaynaklı Hayvansal Protein Tüketim Miktarına Dair Aracılık Bulguları (N = 237).	95
Şekil 16 Veg/Vej Örnekleme SBY ile Süt ve Yumurta Kaynaklı Hayvansal Protein Tüketim Miktarları Arasındaki Aracılık Testi Bulguları (N = 210).	96

KISALTMALAR ve SEMBOLLER

AFA: Açımlayıcı Faktör Analizi

AMOS: Analysis of Moment Structures

ark.: Arkadaşları

bkz.: Bakınız

CFI: Comparative Fit Index

ÇTÖ: Çelişik Türçülük Ölçeği

d: Cohen's d Değeri (Etki Boyu Değeri)

DFA: Doğrulayıcı Faktör Analizi

Ed.: Editör

EKHPT: Et Kaynaklı Hayvansal Protein Tüketimi

ETG: Et Tüketim Gerekçelendirmeleri

ETM: Et Tüketim Motivasyonları

F: F değeri

GA: Güven Aralığı

GFI: Goodness-of-Fit Index

H: Hipotez

KMO: Kaiser-Meyer-Olkin

N: Katılımcı Sayısı

Ort.: Ortalama

Örn.: Örneğin

p: Anlamlılık değeri

r: Korelasyon Katsayısı

R²: Düzeltilmiş Açıklanan Varyans Değeri

RMSEA: Root Mean Square Error of Approximation

s.d: Serberstlik Derecesi

SBT: Sosyal Baskınlık Teorisi

SBY: Sosyal Baskınlık Yönelimi

SBYÖ: Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği

SD-HARM: The Social Dominance Human-Animal Relations Model

SH: Standart Hata

SPSS: Statistical Package for the Social Sciences

SRMR: Standardized Root Mean Square Residual

SS: Standart Sapma

SYKHPT: Süt-Yumurta Kaynaklı Hayvansal Protein Tüketimi

t: T Değeri

TÜFE: Tüketici Fiyat İndeksi

Veg/Vej: Vegan/Vejetaryen

VIF: Variance Inflation Factor

β: Standardize Beta Değeri

ΔR²: Düzeltilmiş Açıklanan Varyans Değerindeki Değişim

ω²: Omega Kare (Etki Büyüklüğü Değeri)

χ²: Ki-kare Değeri

1. GİRİŞ

Dünya üzerinde toplamda yaklaşık olarak 1,3 milyar sığır, 17 milyar tavuk, 1,8 milyar küçükbaş hayvan ve 970 milyon domuz¹ yaşamaktadır. Büyük baş, küçük baş ve kümes hayvanları dahil olmak üzere endüstriyel çiftliklerde üretilen birçok hayvan kötü koşullarda yaşamlarını sürdürmektedirler. Endüstriyel üretim sürecinde güneş ışığı görmeyen bu hayvanlara ultraviyole ışınlar ile D vitamini takviyesi yapılmakta, kümes hayvanları sıkışık alanlarda yaşamakta veya süt inekleri zorla gebe bırakılmaktadır (bkz., DeGrazia, 2017). Endüstriyel hayvancılık sektöründeki payın et dışındaki bir diğer önemli üretim alanı ise süt ve süt ürünleridir. Dünya süt üretiminin %30'unu karşılayan Hindistan'da 2021-2022 yılları arasında yaklaşık 210 milyon ton hayvansal süt üretilmiştir. Ayrıca, 2019 yılındaki 193 milyon sığır üretimi ile Hindistan dünyanın en çok sığır üretimi gerçekleştiren ülkesidir (Singh ve ark., 2023: 211-212). Bu durum Türkiye'de de pek farklı değildir. Yaklaşık 85 milyon nüfusa sahip olan Türkiye'de 2022 yılında toplamda yaklaşık 73 milyon büyükbaş ve küçükbaş hayvan endüstriyel üretim sürecinde yetiştirilip kesilmiştir (TÜİK, 2024 Şubat). Bununla beraber, Türkiye'de 2022 yılında yaklaşık olarak 367 milyon kümes hayvanı yumurta ve et amacıyla yetiştirilmiştir (Gülaç, 2023: 11).

Küresel endüstriyel hayvancılık uygulamalarında yukarıda belirtilen rakamlara ulaşma çabaları endüstriyel hayvancılıkta ahlaki sorunları da beraberinde getirmektedir. Gazeteci Dr. Harsha Atmakuri yayınladığı 'Maa Ka Doodh' isimli belgeselde Hindistandaki hayvancılığın koşullarını gözler önüne sermektedir. Örneğin, süt üretim çiftliklerinde süt ineklerinin ölmüş yavrularının bedenlerinden koparılan parçalara yakın tutularak süt vermeye devam etmesi sağlanmaktadır. Modern mezbahalarda üstlerine kaynar sular dökülerek öldürülen inekler ve sığırların maruz kaldıkları muameleler hayvancılık endüstrisindeki sıradan uygulamaların bir kısmını oluşturmaktadır. (bkz., Atmakuri, 2023). Endüstriyel hayvancılık uygulamalarındaki ahlaki sorunların yanı sıra bu sektörün iklim krizine olan etkileri de dikkat çekmektedir (bkz., Steinfeld ve ark., 2006).

¹ FOA'nın (Food and Agriculture Organization of the United Nations) sağladığı veriler *Livestock Data for Decisions* tarafından görselleştirilmiştir. Bağlantı linki: <https://livestockdata.org/resources/global-distribution-livestock-populations>

Artan dünya nüfusuyla beraber insanların gıda ihtiyacı da artışa geçmektedir. Özellikle ihtiyaç duyulan proteinin temini için endüstriyel hayvancılık sektörü daha fazla üretim yapmaktadır. Röös ve arkadaşları (2017: 371-372) çoğunluk tarafından takip edilen et ağırlıklı diyetten sebze-meyve tüketiminin daha fazla olduğu sağlıklı diyete geçişe dair senaryoların ele alındığı bir çalışmada, çoğunluk tarafından takip edilen et ağırlıklı diyetin sürdürülmesi durumunda tarıma uygun arazilerin tükenme riski yaşayacağını tespit etmişlerdir. Ayrıca, bitkisel temelli sağlıklı diyete geçildiği senaryoda Avrupa Birliği'nin sera gazı salınımının %80 oranında düşürme hedefine ulaşabileceğini bulgulamışlardır. Sera gazları arasında iklim krizini tetikleyen önemli gazlardan biri de metandır. Hayvancılık ve tarım gibi faaliyetler sonucunda salınan metan gazının yaklaşık 3'te 2'si hayvancılık ve hayvan yetiştiriciliği sırasında ihtiyaç duyulan kaynakların temin zincirinden kaynaklanmaktadır (Naqvi ve Sejian, 2011: 21). Nijdam ve arkadaşları (2012: 765) hayvan yetiştirme sürecindeki karbon salınımına neden olan birçok aşamayı inceleyen 52 araştırma üzerinden gerçekleştirdikleri gözden geçiren çalışması sonucunda büyükbaş hayvan üretimindeki karbon salınımının bitkisel alternatiflerinden 150 kat daha fazla olduğunu göstermişlerdir. Endüstriyel hayvancılığın iklim krizine olan etkisi yalnızca sera gazlarından kaynaklanmamaktadır. Bu sektör, su kaynaklarının tüketiminden sorumlu üç temel alandan (sanayi ve ev kullanımıyla beraber) biri ve en büyük paya sahip olanıdır. Hayvancılık sektöründeki büyüme su kaynaklarının azalmasına ve iklim krizinin boyutlarının büyümesine de neden olmaktadır (Steinfeld ve ark., 2006: 126-127).

Birçok Batı ülkesinde insanlar beslenme alışkanlıklarının dünyaya maliyetini bilmelerine rağmen et tüketiminden vazgeçememektedirler. Et tüketim sıklığı ve doğaya verilen değer arasında negatif yönde bir ilişki bulunduğu gibi insanların hayvancılık sektörünün iklim krizine yönelik olumsuz etkilerine şüpheci yaklaşımları ile et tüketim sıklıkları arasında pozitif yönde ilişkili bulunmaktadır (de Boer ve ark., 2013: 5). Dahası insanlar iklim krizini ciddiye alsalar dahi et tüketiminin azaltılmasını bu etkileri en aza indirmek için tercih edilecek bir seçenek olarak görmemektedirler (de Boer ve ark., 2013: 6). Dolayısıyla, bu tez çalışması insanların et tüketiminin kendileri ve dünya için olumsuz çıktılarını yok sayarak diyet tercihlerini sürdürmelerinin ardındaki psikolojik mekanizmaları incelemektedir.

Bu eğilimin ardındaki rasyonelin bireyin çevreyle kurduğu hiyerarşik ilişkiden kaynaklandığı iddia edilebilir. İnsan merkezli ve insan üstünlüğü temelinde doğayla kurulan ilişki iklim krizi gibi gerçeklerin ciddiye alınmamasıyla ve dolayısıyla çözüme yönelik davranışlarla da ilişkili görünmektedir. Örneğin, insanların sosyal yapıdaki hiyerarşik yapıyı desteklemeye dair eğilimlerini ifade eden sosyal baskınlık yönelim (SBY) düzeyleri ve iklim krizine karşı önlem politikalarına imza vermeyi kabul etmeleri arasında negatif yönde bir ilişki bulunmaktadır (bkz., Uenal ve ark., 2022).

Yüzyıllardır sürmekte olan ve insanların kendilerine zarar verme pahasına devam ettirdikleri bu sistemin değişime dirençli yapısı, meselenin insan grupları arasındaki süregelen hiyerarşik yapıya dair açıklama getiren Sosyal Baskınlık Teorisi (SBT) (bkz., Sidanius ve Pratto, 2001) çerçevesinden incelenmesini anlamlı ve önemli hale getirmektedir. Bu tez çalışmasıyla, insan ve diğer hayvanlar arasındaki bu hiyerarşik yapının devam etmesinde etkili olan inançların incelenmesi hedeflenmektedir. Birçok kültürde yerleşik olan hayvansal ürün tüketimine dair kabuller her ne kadar değişmez gibi görünse de çeşitli insan gruplarının (örn., vejetaryen) bu besinlerden uzak durduğu da bilinmektedir. SBY gibi bireysel farklılıkların insanların hayvanlarla ilişkilerine dair kabullerini ve bunun sonucu olarak et yemek gibi davranışlarını etkilediği iddia edilebilir. Mevcut çalışma kapsamında bireyler arası farklılıkların bu inanç sistemleri, hayvansal ürün tüketme motivasyonları ve hayvansal ürün tüketim miktarları ile olan ilişkileri irdelenecektir. Bununla beraber, vegan, vejetaryen ve hepçil bireylerin hayvansal kaynaklı protein tüketiminin altında yatan motivasyonel farklar da bu tez çalışması kapsamında SBT çerçevesinde ve özellikle de SBY üzerinden incelenecektir.

Ele alınan ilişki, doğası gereği, insanın beslenme davranışlarını incelemeyi gerektireceğinden diyetetik alanındaki araştırmalar ve yöntemler de bu tez çalışması kapsamında incelenmiş ve bunlardan yararlanılmıştır. Beslenme ve diyetetik alanı yeme davranışını insanın biyolojik faaliyetlerini sürdürmek için ihtiyaç duyduğu gıdaların, maksimum faydası ve minimum zararını tespit etmek veya anlamak amacıyla irdelenmektedir (Lupton, 1996: 6-7). Bu alandaki araştırmalar, genel olarak insan için ideal ve mükemmel bir beslenme tarzına dair tartışmaları sürdürmektedir. Diyetetik alanındaki araştırmalar bitkisel temelli beslenme tarzı, Akdeniz Diyeti veya Asya Diyeti gibi farklı

coğrafyalarda sürdürülen beslenme alışkanlıklarının insan metabolizması üzerindeki etkilerini kapsamaktadır (bkz., Nestle, 1999).

İnsanların evrimsel atalarının beslenme tarzını referans alarak, insanlık için en sağlıklı ve ideal diyetin et ağırlıklı beslenmek (Paleo Diyet) olduğunu öne süren bir görüş bulunmaktadır (Zuk, 2013:179-186). Geçmişte insanlar için sağlıklı bir beslenme tarzı olarak görülen et ağırlıklı Paleo Diyetin ideal beslenme tarzı olduğuna dair görüşler günümüzde değişmekte ve bitkisel temelli bir beslenme tarzının daha sağlıklı olduğuna dair kabuller artmaktadır (Heber ve Bowerman, 2001: 3078S). Bununla beraber, diyetetik alanındaki araştırmalar protein, karbonhidrat ve yağ gibi makro besin öğeleri üzerine odaklanarak insan için ideal diyet sorgulamalarını sürdürmektedir (Nestle, 1999: 212-213).

Bu tez çalışması kapsamında Beslenme ve Diyetetik alanında yapılan çalışmaların insan beslenmesine dair yaklaşımlarının incelenmesinin yanı sıra, bu alandaki araştırmalarda kullanılan farklı güçlü ve zayıf yönleri bulunan çeşitli ölçüm yöntemleri örnek alınmıştır. Besin Sıklık Ölçümü, Besin Takip Çizelgesi, 24 Saatlik Geriye Dönük Kayıt ve Kısa Diyet Değerlendirme Ölçekleri gibi çeşitli yöntemlerden uygun olanı araştırmaların amaçlarına, örnekleme ve araştırmacının kaynaklarına göre belirlenmektedir (bkz., Thompson ve Subar, 2017). Bu yöntemler arasında Yarı Nicel Besin Sıklığı ölçüm yöntemi katılımcıların belirli makro besinler düzeyindeki tüketim miktarlarını ölçmeye olanak sağlamaktadır. Lee ve arkadaşları (1994) bir Çinli Amerikan örnekleminde uygulamak üzere oluşturdukları ölçüm aracının günlük yöntemiyle olan farkını incelemiş ve protein, karbonhidrat gibi makro besin öğelerinin ölçümünde anlamlı fark bulamamıştır. Diyetetik alanındaki ölçümlerde alınan besin değerini tam olarak ölçebilecek mükemmel bir yöntem bulunmamaktadır. Bu yüzden ölçüm yöntemlerinin geçerliliği benzer yöntemlerle elde edilen puanlarla karşılaştırılarak yapılmaktadır. Benzer şekilde oluşturulan Yarı Nicel Besin Sıklığı ölçeğinin makro besinlere dair ölçümü ile besin günlüğü arasında anlamlı bir fark görülmemektedir (Grootenhuis ve ark., 1995: 862-864). Psikoloji alanında hayvansal ürün tüketimine dair yapılan araştırmalarda kullanılan tüketim ölçümleri genellikle tüketim sıklığı ölçümünü kullanmakta (bkz., Rothgerber, 2013; Dhont ve Hodson, 2014; Vonk ve Weiper, 2023) veya yalnızca et tüketimini ölçümlerine dahil etmektedirler (bkz., Amiot ve ark., 2018). Bu tez

araştırmasının bir başka önemli tarafı ise yalnızca et tüketiminin ölçülmesiyle kalmayarak süt, yumurta gibi diğer hayvansal protein kaynaklarının tüketimini de ölçmeyi ve insanların bu ürünlere yönelik eğilimlerini incelemeyi hedeflemesidir.

Et ve diğer hayvansal protein kaynakları insanlar için sadece biyolojik değil, sembolik bir öneme de sahiptir. Etin insanın besin yelpazesine dahil olmasının avcılık dahil birçok süreçle beraber modern insanın evriminde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Doğa üzerinde üstünlük kurma çabasının bir ifadesi olarak da görülebilecek olan avcılık pratiğiyle beraber, iş bölümü, grupların birbirleriyle ilişkileri ve liderlik gibi birçok sosyal unsurun ortaya çıktığı iddia edilmektedir (Fiddes, 1991: 49-64). Etin insan diyetine dahil olmasının önemine vurgu yapmak için bir sonraki bölümde çeşitli antropoloji çalışmalarına da yer verilerek bu konu irdelenecektir. Sonraki kısımlarda ise tezin araştırma sorusunun teorik altyapısını oluşturan SBT ve sosyal psikoloji alanındaki ilişkili diğer literatür üzerine odaklanılacaktır.

1.1. İnsan Diyeti, Beslenme Davranışı ve Et

İnsan metabolizması, stabil ve sağlıklı bir işleyiş için, enerji kaynağı olarak yağ, karbonhidrat ve protein gibi makro besinlere ihtiyaç duymaktadır ve ihtiyaç duyulan bu besinler tüketilen gıdalardan elde edilmektedir (Venn, 2020: 1). Söz konusu bu besinlerin ulaşılabilirliği insanın evrimsel sürecinde çevreyle olan ilişkisindeki önemli faktörlerden biridir. İnsanların ilk atalarının ağırlıklı olarak bitkilerle beslendiği ve genellikle sebze, meyve, yaprak veya bitki kökleri tükettikleri tahmin edilmektedir. Fosil kayıtları ve saptanan anatomik özellikler, insanların atalarının öncelikle otçul olduğuna dair kanıtlar sunmaktadır (Milton, 2000: 481). Öte yandan, çeşitli ekolojik olaylar sebebiyle insanın çevresindeki yiyecek kaynaklarında ortaya çıkan değişiklikler onun çevreye uyum sürecini de etkilemiştir. Örneğin, meyve ve diğer yeşilliklerce zengin bir ekosistemde ortaya çıkan kuraklıkların yiyecek kaynaklarının azalmasına yol açtığı ve canlıların adaptasyon süreci üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir (James ve ark., 2019: 533-546). Bu senaryoya göre, insanlar o dönemlerde bitki ve hayvansal gıdaları eş zamanlı olarak tüketmeye yönelmişlerdir.

Başlangıç noktası tam olarak bilinmese de leş yeme davranışı ile başlayan ve etin diyeteye dahil olduğu bir süreçle insanların hepçil bir beslenme diyetine geçtiği ileri sürülmektedir

(Laughlin, 1966, akt. Stini, 1971: 1019-1020). İnsanın evrimsel sürecini anlamamıza da ışık tutan ve endüstriyel toplumdan yalıtılmış şekilde yaşayan avcı/toplayıcı insan toplulukları ile yapılan antropolojik çalışmalar insanın beslenme alışkanlıkları hakkında bazı bilgiler sunmaktadır (bkz., Lee, 1987; Truswell, 1977; Draper, 1977; Milton, 2000a). Örneğin, Güney Afrika'da yaşayan !Kung Bushmen topluluğunun beslenme yelpazesine bakıldığı zaman, bitkisel kaynakların diyetlerinin yaklaşık %70'ini oluşturduğu görülmektedir. Hayvansal kaynaklar ise ancak uygun durumlarda ve özel anlarda tüketilen bir besin konumundadır. Bu topluluklarda avlanma faaliyetlerinde başarı elde edilemediği durumlarda ihtiyaçlar çoğunlukla bitkilerden sağlandığı için kimse aç kalmamaktadır (Lee, 1987; 39-40). Çoğunlukla bitkisel gıdalarla beslenen Bushmen topluluğunun sağlık durumuna bakıldığı zaman bu bireylerin diyetlerinden dolayı sağlıklı olduğu söylenememektedir. Aksine, dünya üzerinde birçok insanın mustarip olduğu obezite gibi çeşitli 'modern' rahatsızlığa bu grupta rastlanmamaktadır (Truswell, 1977: 213-219).

Öte yandan, Eskimolar Bushmen insan topluluğunun aksine yalnızca hayvansal kaynaklı besinler ile hayatlarını sürdürmektedir (Lee, 1987: 40). Avustralya Aborjinlerinin ağırlıklı olarak hayvansal proteinden oluşan diyet içeriğindeki bitki-hayvansal gıda oranı bölgeden bölgeye farklılaşmaktadır. Bu topluluklardan sahil şeridinde yaşayanlar enerji ihtiyaçlarının %90'ını hayvansal proteinden sağlarken, bu oran iç kısımlarda yaşayanlarda %64'lere kadar düşmekte ve bitkiler de diyete dahil olmaktadır (O'Dea, 1984: 599). Çevresel faktörlerin insanın beslenme düzeni üzerindeki etkilerinden bir diğer önemli örnek de Moğolistan bölgesidir. Bu bölgede yaşayan Moğolların tarihine bakıldığı zaman çok az bitkisel temelli besin tükettikleri anlaşılmaktadır. Çoğunlukla koyun, keçi ve at gibi hayvanlar tüketilirken, deve tüketenlerin olduğu da bilinmektedir. Bu hayvanların yalnızca etleri değil sütleri de besin yelpazesinin önemli bir kısmını kaplamaktadır (Smith, 2000: 36-37).

Diyet içeriklerinin insan metabolizması üzerinde dönüştürücü bir etkisi olduğunu ileri sürmek zordur. Çevresel koşullardan kaynaklı olarak çoğunlukla kırmızı et ve balık tüketen Eskimoların yalnızca hayvansal kaynaklı besin tüketimine yönelik bir genetik adaptasyonları bulunduğu söylenememektedir (Draper, 1977: 309-316). Belirli bir besin grubunu tüketmeye yönelik genetik adaptasyonun ancak kedi ve köpekler gibi bazı

hayvan türlerinde gerçekleştiği görülmektedir. Bununla beraber, birkaç avcı-toplayıcı insan grubunun geçmişte enerji ihtiyaçlarının çoğunu vahşi hayvanların yağ ve etlerinden sağlamış olmaları günümüzdeki insanlar için de ideal beslenme tarzının bu hayvansal yağ ve protein temelli beslenme olduğunu veya insanların bu şekilde beslenmelerine dair bir genetik adaptasyon yaşadıklarını göstermediğine işaret edilmektedir (Milton, 2000a: 665-667).

Aksine evrimsel süreçte çok çeşitli beslenme tarzları bulunmaktadır. Ağırlıklı olarak bitkisel kaynaklı besinleri tüketen toplumlarla ağırlıklı olarak hayvansal kaynaklı protein tüketen insan toplulukların benzer düzeylerde sağlıklı olduğu bilinmektedir. (Milton, 2000: 480). Bu durum, günümüzde hayvansal proteinin insanların diyetindeki vazgeçilmez bir yeri olduğuna dair öne sürülen görüşlerin ve uzman önerilerinin geçerliliğinin sorgulanmasına sebep olmaktadır.

Etin insanın evrimsel sürecine olan etkisi, yırtıcıların et tüketimine olan adaptasyonundan çok avlanma davranışından kaynaklı teknik ve sosyal bir adaptasyon olarak görülmelidir (Washburn ve Lancaster, 2017: 293). Avcı toplayıcı insan gruplarında avlanma ve elde edilen etin paylaşımı gibi süreçler bu gruplar arasındaki ilişkileri etkilemekte ve gruplar arasında kurulacak olan iş birlikleri gibi birçok sosyal meseleyi etkileyen faktörler haline gelmektedir (Patton, 2005: 152-155). Yemek paylaşımı insanlar arasındaki ilişkilerin bir sembolü olabileceği gibi, tercih edilen yemekler bir kimliğin ya da belirli statülerin bir ifadesi olabilmektedir (Rozin, 2007: 397). Hindistan kast sisteminde hayvansal ürünlerin tüketiminin kültürdeki önemi yemeğin hem bir kimlik ifadesi hem de gruplar arasındaki statü farklılıklarına işaret eden davranışların önemli bir belirleyicisi olduğuna en net örnek olarak gösterilebilir. Örneğin, sütün belirli formlarının (örn., kaymak) yalnızca üst kastlar tarafından tüketilmesi bu statü farkına işaret etmektedir (Dumont, 1980: 137-140). Bir diğer deyişle, sosyal statünün stabil olduğu ve ayrıcalıklı bir grupta olmanın hayatta kalmak için en önemli faktörlerden birini oluşturduğu bu sistemde yiyecekler gruplar arasındaki ilişkilerin önemli bir belirleyicisidir. Dolayısıyla, beslenme davranışlarıyla bağlantılı etkileşimler söz konusu sistemdeki toplumsal yaşantının çok farklı alanlarındaki baskın ve alt gruplar (örn., kadınlar ve erkekler) arasındaki ilişkilere dair ipuçları sunmaktadır (Appadurai, 1981: 494-509). Yiyecekler, insanlar tarafından yalnızca besin olmaktan öte çok daha çeşitli amaçlar için kullanılabilir hale gelmiştir. İnsanlar

farklı araçları kullanarak ve farklı sofra ‘kuralları’ını gözeterek yemek yer, bu sırada karmaşık sosyal/bilgi alışverişlerine de katılmış olurlar. Yemeklerden önce yiyecekleri ayrıntılı bir şekilde düzenler ve belirli sıralarla yemek yerler (Rozin, 2007: 396).

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere insan diyetine sonradan dahil olan hayvansal proteinin insan grupları ve insanların, hayvanlarla arasındaki ilişkilerini etkileyen önemli bir faktör olduğu görülmektedir. Yakın zamana kadar bir ismi olmasa da insanların hayvanları besin olarak kullandığı bu sistem binlerce yıldır sürmektedir. Joy (2010: 29) insanların et ve diğer hayvansal ürün tüketimini ahlaki olarak gerekçelendirdikleri bu sistemi ‘karnizm’ olarak adlandırmıştır. İnsan ve hayvanlar arasındaki ilişkileri açıklayan bir diğer kavram olan ‘türcülük’ de insanların diğer hayvanlardan üstünlüğüne duyulan inancı ve onlara yönelik önyargıları ifade etmektedir (Singer, 2002: 6). İnsan-hayvan grupları arasındaki bu hiyerarşik sistem ırkçılık ve cinsiyetçilik gibi yine insan gruplarında rastlanan diğer sistemlere benzemektedir. Türcülük ve hayvansal protein tüketimi arasındaki ilişkinin bu tez kapsamında incelenmesi amaçlanmakta olup, günümüzün önemli problemlerinden biri olan iklim krizinin temel nedenlerinden olan artan et ve hayvansal kaynaklı gıda tüketiminin psikolojik ve ideolojik düzeylerde açıklama getirilmesi hedeflenmektedir.

1.2. Protein Arayışı ve Gruplar Arası İlişkiler

Yukarıda da değinildiği gibi, proteinin, özellikle de hayvansal proteinin insan toplumlarındaki kültürel gelişimi ve grup davranışlarını etkileyen önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir. Hayvansal protein kaynaklarına erişim, kaynakların yönetiminde ortaya çıkan liderlik süreçleri ve kaynaklara elinde tutma motivasyonlarıyla ortaya çıkan çatışmalar insan gruplarının toplumsal yaşamını etkilemektedir. Amazonlarda yaşayan kabilelerin kültürel adaptasyonunu etkileyen önemli faktörlerden biri protein ağırlıklı besin kaynaklarına erişimdir. Tarıma uygun olmayan bu bölgede protein ihtiyacı genellikle av hayvanlarının etinden sağlanmaktadır (Megger, 1971: 97-101). Protein ihtiyacı ve arayışının, balık ve diğer av hayvanlarının avlanmasını sınırlandırmak için yerleşim bölgelerinin küçük tutulması ve bunun bir sonucu olarak güçlü politik liderlerin ve kadınlar için kavgaların ortaya çıkmasını kolaylaştırması gibi etkileri olmuştur. Ayrıca, av için kullanılan alanların çakışmaması için yerleşim alanlarının dağıtılması veya av hayvanlarının üreyebileceği avcılarının girişine yasak

bölgelerin oluşturulması gibi çeşitli kültürel/toplumsal düzenlemeler protein kaynaklarının kıtlığına bağlı olarak şekillenmiştir (Gross, 1975: 534-535). Amazonlarda yaşayan 'Yanoama' kabilesinin savaş pratiklerini belirleyici önemli faktörlerden birkaçının nüfusun ihtiyaç duyduğu protein miktarı ve protein eksikliğinden ortaya çıkacak sağlık sorunlarının önüne geçmek olduğu iddia edilmektedir (Harris, 1978: 56-64). Bir başka kabile olan 'Jivaro' için de tüketilen besinlerin önemli bir miktarı av hayvanlarından sağlanmaktadır. Yerlilerin yaşadığı bölgelerde av hayvanları bol olmadığı için hayvanların üreyebileceği insansız bölgeler bulunmaktadır (Harner, 1973: 56). Jivaro kabilesindeki avcılarının büyük hayvanları avlamak için çıktıkları keşifler sonucunda bu avlar için diğer köylerle mücadele ve çatışma ortaya çıkmıştır (Ross ve ark., 1978: 6). Kolombiya bölgesindeki havzalarda yaşayan kabilelerin arasındaki gerginlik ve saldırganlığın temel nedenlerinden biri de av hayvanlarının bulunduğu bölgeler üzerinde verilen hakimiyet savaşlarıdır (Anastasio, 1955: 22). Bennet Ross'a (1980) göre Jivaro halkı yaşadıkları bölgede hayvan sayısının azalması sonucunda yeni av bölgeleri için yayılmakta ve diğer kabileler ile savaş içine girmektedir. Bunun sonucunda komşu kabileler bölgeden uzaklaştırılarak bölgede baskın hale gelmektedirler (akt. Steel, 1999: 749). Koşullara bağlı olarak hayati bir mesele olabilen hayvansal protein arayışının insan gruplarının davranışlarını ve gruplar arası ilişkileri etkileyen bir faktör olduğu iddia edilebilir. Çoğu kültürde arzulan bir besin kaynağı olan et, görece eşitlikçi bir sosyal yapıya sahip olan birçok avcı toplayıcı grupta statü edinme için önemli bir araçtır (Wiessner, 1996: 174-175).

Dolayısıyla, et ve protein arayışının hem insan grupları hem de cinsiyetler arasındaki ilişkileri belirleyen çeşitli kültürel mekanizmaların gelişmesine ve sürdürülmesine yol açacak kadar etkili olduğu söylenebilir (Leroy ve Praet, 2015: 205-206). Avcılık faaliyetinin kadın ve erkek arasındaki iş bölümünün önemli belirleyicilerinden olduğu bilinmektedir. Erkekler daha fazla silah kuşanıp ava giderken, kadınlar çocuk bakımı gibi işlere yönelmekteydi (Sanday, 1981:76-90). Bu iş bölümü erkeğin üstün olduğu bir toplumsal sistemin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Erkeğin üstün olduğu bu sosyal yapıda, avcılık yetenekleri erkeklerin hem kadınlarla hem de diğer erkeklerle olan statü farkını belirleyen bir unsurdu (Ross, 1987: 19). Bu düzen kadınların aleyhine olacak şekilde erkeklerin fazla miktarlarda et ve hayvansal kaynaklara ulaşımını sağlamıştır. Et tüketiminde neredeyse her zaman erkekler daha büyük payı almaktadırlar (Fiddes, 1991:

159). Örneğin, Yanoama'lar arasında hamilelik döneminde dahi kadınların payına düşen et miktarı erkeklerden azdır (Ross, 1987: 20-21). Kadınlar ve çocukların ete ulaşımının sağlandığı durumlarda bile bu genellikle etin daha kalitesiz formları oluyordu (Fiddes, 1991: 159-160).

Et tüketimine olan yaklaşımdaki cinsiyetler arasındaki fark çeşitli çalışmalarla ortaya koyulmuştur (bkz., Kubberød ve ark., 2002; Prättälä ve ark., 2006; Ruby ve Heine, 2011; Rothgerber, 2013; Love ve Sulikowski, 2018; Mertens ve Oberhoff, 2023). Örneğin, Norveç örnekleminde yürütülen nitel bir çalışmada, genç erkekler bolca et tükettiklerini ve bundan gayet memnun olduklarını belirtmekte, vejetaryenliğin saçma olduğunu, et tüketmemenin yalnızca dini gerekçelerle kabul edilebilir olduğunu ileri sürmektedir (Kubberød ve ark., 2002: 57). Vejetaryen erkekler hem kendi hemcinsleri hem de kadınlar tarafından daha feminen algılanmaktadır. Ayrıca, et tüketme davranışı erkekliğin onaylanması için sergilenmesi gereken bir davranış olarak da görülmektedir (Ruby ve Heine, 2011: 449-450). Erkeklerin kadınlara göre daha fazla et tükettiklerinin yanı sıra daha hiyerarşi temelli gerekçelendirmeler (örn., İnsanlar besin zincirinin en tepesinde olduğu için diğer tüm hayvanları yiyebilir) kullandıkları da bilinmektedir (Rothgerber, 2013: 366-369). Kadınlar ve erkekler arasındaki et tüketimine dair fark birçok ülkede yapılan çalışmalarla ortaya koyulmuştur. Örneğin, Baltık Ülkeleri ve Finlandiya'da, et tüketim miktarı üzerinde cinsiyetin etkisi diğer sosyo-demografik değişkenlerin etkisi kontrol edildiğinde bile değişmemektedir: erkekler kadınlara göre daha fazla et tüketmektedir (Prättälä ve ark., 2006: 522). Avustralya'da da benzer şekilde erkeklerin kadınlara oranla tükettikleri et porsiyonları daha fazladır (Love ve Sulikowski, 2018: 6). Amerika örnekleminde yapılan bir çalışmada ise kırmızı et, beyaz et ya da balık olması fark etmeksizin cinsiyet rollerine uyacak şekilde erkek katılımcıların kadın katılımcılardan daha sık et tükettiği tespit edilmiştir (Rosenfeld ve Tomiyama, 2021: 4). Sonuç olarak, et tüketimindeki cinsiyetler arasındaki farkın görece evrensel bir durum olduğunu iddia edilebilir. Cinsiyetler arasındaki bu farkta cinsiyet rollerine yönelik inançların da önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Maskülinitenin güç ve baskınlık kurmakla olan ilişkisine uygun şekilde davranmak, erkeklerin et tüketimini 'hayvanların acı çekmediği' veya 'hayvanların zaten insanların hizmetine sunulan varlıklar olduğu' gibi gerekçelendirmeler kullanma ihtimalini

artırmaktadır. (Mertens ve Oberhoff, 2023: 5-8). Erkeklerin maskülen kimliklerinin tehdit edilmesi veya maskülen kimliklerinin tehdit edildiğine dair algıları daha fazla et tüketme ihtimallerini de tetiklemektedir. Bir başka deyişle, kimlik tehdidi yaşayan erkekler diyetlerine eti daha fazla dahil etmeye yönelmektedir (Nakagawa ve Hart, 2019: 5-10). Etin maskülen bir besin olarak görülmesi insanın avcılık geleneklerine dayanıyor olabilir. Bunun da et yememenin veya vejetaryen olmanın masküliniteden uzak algılanmasının sebeplerinden biri olduğu söylenebilir (Sobal, 2005: 144-145).

Erkekler ve kadınlar arasındaki bu et tüketim miktarlarını etkileyen bir diğer faktör de yaş olabilir. Cinsiyetler arasındaki bu fark 4 yaşına kadar görülmezken, 4 yaş sonrasında yaşlılığa kadar erkeklerin et tüketim miktarı kadınlardan fazladır (Ritzel ve Mann, 2021: 7-9). Et ve maskülinite arasındaki ilişki bağlamsal faktörlerden de etkilenmektedir. Üç farklı kültürden katılımcılarla yapılan bir araştırma bu ilişkinin kültürel faktörlerden etkilendiğini göstermektedir. Örneğin, Hollanda'da yaşayan Türk göçmenlerde cinsiyet ve et tüketimi arasındaki ilişki Çinli göçmenlere göre daha güçlüdür (Schösler ve ark., 2015: 156-157).

Sosyal bağlamının yanı sıra, et yemek insan hayatı için temel yapı taşı olan proteinlerin, yani amino asitlerin, vücuda alınmasını sağlamaktadır. Hayvansal veya bitkisel kaynaklı olmasının dışında proteinin önemi, insanın gelişimi ve sağlıklı bir yaşam sürdürmesi için yeterli miktarda tüketilmesi gerekliliğinden kaynaklanmaktadır (Wu, 2016: 1262). Bir sonraki kısımda, insan için öne sürülen beslenme tarzlarına dair diyetetik alanında üretilen bilginin değişimi irdelenerek açıklanacaktır.

1.3. Hayvansal ve Bitkisel Protein, Değişen Perspektif

Et ve hayvansal proteinin tüketimi sadece sosyal ve psikolojik faktörler temelinde düşünülemez. Hayvansal ve bitkisel proteinin insan metabolizmasındaki işleyişe dair etkileri farklılaşmaktadır. Tüketilen proteinin kalitesini belirlemek için kullanılan yöntemlerden biri proteinin biyo-verimliliğini hesaplamaktır. Bu hesaplama insan için temel ihtiyaç olan amino asitleri içermesi, bu amino asitlerin kullanılabilirliği ve protein depolarına olan etkisi göze alınarak yapılır (FOA, 2013). Öte yandan, tüketilen gıdaların yalnızca besin değerleri üzerinden incelenmesi diyetetik alanında da tartışılmaya devam

eden bir yaklaşımdır. Bu tür bir yaklaşımın ‘besin değerciliği’ (*nutritionism*²) olarak adlandırılan, indirgemeci bir ele alma biçimi olduğu ileri sürülmektedir. Bu paradigmaya göre sağlıklı bir insan metabolizmasının tek belirleyicisi gıdaların besin değerleridir (Scrinis, 2008: 41). Bu indirgemeci yaklaşımın sağlıklı diyet önerileri insan beslenmesinin karmaşık yapısından dolayı çelişkili bir hal almıştır (Bonotti, 2015: 406-407). Örneğin, margarinin ilk piyasaya çıktığı dönemlerde besin değerleri açısından sağlıklı olduğu ve rahatlıkla tüketilebileceği savunulmuştu. Hem bilimsel araştırmalar hem de üretici firmalar bu ürünün kullanımını desteklerken ilerleyen yıllarda margarinin zararlarına dair bulgular ortaya çıkmaya başlamıştır (Scrinis, 2013: 14-17).

Sağlıklı veya sağlıksız beslenme tarzlarına dair görüşlerin değişiminde sistemsel düzeydeki faktörlerin de etkisi olduğu söylenebilir. Örneğin, et ve hayvansal gıdaların ağırlıklı olduğu Amerikan Diyetinin eleştirilmesi et ve süt üreticilerinin tepkilerine sebep olmuş ve toplumsal bir itiraz doğurmuştur. Finansal kaygılara sahip olan üreticiler eleştirilere karşı çıkmışlardır (Bonotti, 2015: 407). İnsan diyetine dair üretilen bilgi dönemselsel olarak değişmektedir ve yukarıda açıklanan indirgemeci yaklaşımlar beslenme tarzlarına dair bütüncül bakıştan uzaktır (bkz., Scrinis, 2008). Joy’a (2010) göre karnistik ideoloji hem uzmanların hem de kurumsal düzeydeki şirketlerin, bir diğer adıyla ‘mit üreticilerinin’ (mythmakers), etkileri ile gerekçelendirilmeye devam etmektedir (Joy, 2010: 98-99). Bir dönem sağlıklı olarak görülen, şirketler ve diyetisyenler tarafından sıklıkla tüketilmesi tavsiye edilen gıdaların (örn., margarin ve yumurta) insan sağlığına olumsuz etkilerinin de olduğunun görülmeye başlanması genel olarak kabul gören bilgilerin doğruluğundan bağımsız olarak sosyal yaşam üzerindeki etkilerini göstermektedir.

İnsan sağlığı ve et tüketimi arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar, etin yemek tercihleri için vazgeçilmezliğini sorgulamaya başlamıştır. Avrupa ve Asya gibi farklı coğrafyalarda yapılmış olan araştırmalara yönelik geniş kapsamlı bir gözden geçirme çalışması (Micha ve ark., 2010: 2280), işlenmiş et ve kırmızı et tüketimindeki artış ile kalp damar hastalığı ve şeker hastalığı riskindeki artış arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Et

² Gyorgy Scrinis (2008), ‘nutritionism’ kavramının farklı şekilde ortaya çıktığını iddia etmektedir. Besinlerin biyolojik fonksiyonları ve sağlık takıntısı bunlardan biridir. Sağlıklı gıdaların tüketilmesi uğruna olumsuz ekolojik sonuçların göz ardı edilmesi bu indirgemeci yaklaşımın çıktılarında biridir.

tüketiminin yalnızca kalp damar hastalıkları riskindeki artışla ilişkili olmadığı aynı zamanda kanser sebepli ölümlerle de ilişkili olduğu bulgulanmıştır (Pan ve ark., 2012: 558). Örneğin, mesane kanseri ve mide kanseri riski vejetaryen ya da vegan diyet takip eden insanlarda et tüketen insanlara göre daha düşüktür (Key ve ark., 2014: 383S). Bu sonuçlar ideal insan diyetine dair önerilerin tekrar gözden geçirilmesini gerektirmektedir.

Yukarıda da aktarıldığı gibi, antropolojik çalışmalar çeşitli beslenme tarzları ile hayatlarını sürdüren, birbirlerinden ciddi ölçüde farklı çevresel koşullarda yaşayan insan gruplarının genel olarak benzer düzeyde sağlıklı olduklarını göstermektedir. Geçmişte var olmuş birkaç avcı toplayıcı grubun besin ihtiyaçlarını hayvansal kaynaklı gıdalardan sağlamış olması modern insan için de aynı şeyin uygun olduğunu söylemek için yeterli değildir (Milton, 2000a: 665-667). Gelişen teknoloji ile gıdaların işlenmesi, yoğunlaştırılması, rafine edilmesi ve çeşitli yöntemlerle değiştirilmesi, daha önce mümkün olmayan şekilde, bitkisel ve hayvansal besinlerden geçmişte alınandan çok daha fazla kalorinin alınmasına yol açmış ve ihtiyaç duyulan kalorinin kolaylıkla sağlanmasına yardımcı olmuştur (Milton, 2000: 482). Teknolojik gelişmelerle beraber hayvancılık sektöründe üretilen besinler doğal ortamdaki benzerlerinden içerikleri bakımından farklılaşmakta ve bundan kaynaklı çeşitli hastalıkların ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Çiftlik hayvanlarının büyütülmesi sürecinde kullanılan steroid ve antibiyotiklerin bu hastalıkların sebebi olabileceği düşünülmektedir (Milton,1999: 496). Ayrıca, genellikle gün içinde 8 saat veya daha fazla süren fiziksel aktiviteler yapan geleneksel topluluklara kıyasla çoğu Batı toplumunda hareketsiz bir yaşam tarzı sürdürülmektedir. Bu hareketsiz yaşam tarzının yanı sıra, çiftliklerde üretilen yağ oranı yüksek etlerin tüketimi geleneksel toplumlarda pek görülmeyen beslenmeye bağlı hastalıkların Batı toplumlarında görülmesinin sebebi olabilir (bkz., Milton, 2000). Bu örnekler de göz önünde bulundurulduğu zaman, modern insan diyetinde hayvansal proteinin zorunlu olduğu yönündeki iddiaların tekrar düşünülmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tez çalışmasında diyetetik alanındaki literatür ile sosyal psikoloji alanındaki çalışmalar birleştirilerek et tüketimi ve insan-hayvan ilişkilerine farklı bir bakış açısı getirmesi amaçlanmaktadır.

Et tüketiminin zararlı etkileri yalnızca insanların sağlığı üzerine değildir. Endüstriyel hayvancılığın iklim krizinin en önemli nedenleri arasında olduğu kabul edilmektedir. Endüstriyel hayvan üretimi sonucunda iklim krizine neden olan üç temel gazın

(karbondioksit, metan ve azot protoksit) salınımı artmakta ve böylece kriz daha da derinleşmektedir (Steinfeld ve ark., 2006: 82). Et olarak tüketilmek üzere yetiştirilen bir sığırın beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasından, öldürülmesi ve et olarak marketlere taşınmasına kadar tüm endüstriyel sürecin iklim krizindeki payı büyüktür (Ogino ve ark., 2007: 428-429). Et üretimi ve endüstriyel üretimin bu kriz üzerindeki etkisi artık kabul edilmiş olsa da insanlar bu krizi önlemek için et tüketimini azaltmak yerine diğer çözüm davranışlarını (örn., daha az araba sürmek) sergilemektedir. Yine de insanlara et üretim sürecinin iklim krizi üzerindeki etkisine dair ayrıntılı bilgi verildiğinde değişim ihtimalinin arttığı da görülmektedir. Bu alandaki çalışmalar, henüz az sayıda da olsa, iklim krizine dair kaygılarla et tüketimini azaltmaya çalışan insanların var olduğuna işaret etmektedir (Sanchez-Sabate, R. ve Sabaté, 2019: 5). Hayvanların sömürülmesi üzerine kurulmuş olan bu acımasız sistem hem ekoloji hem de sağlık üzerindeki olumsuz etkileri göz önüne getirildikçe daha çok sorgulanmaya başlanmıştır.

Hayvan sömürüsüne dair sorgulamalar aynı zamanda etik ve ahlaki bir zeminde de yapılmaktadır. Hayvanların et olarak tüketilmesi ve insanların gaddar muameleleri düşünürler tarafından uzun zamandır tartışılmaktadır. Richar Ryder (2004) 1970'li yıllardan itibaren insan dahil duyguları olan her canlının benzer ahlaki muameleyi görmesi gerektiğini savunmuştur. İnsanların et tüketimini ve hayvansal ürün kullanımını destekleyen ideolojilerden biri de karnizm'dir. Karnistik ideolojinin temel inançlarından biri olan, etin evrimsel süreçte insan için önemli olduğu ve halen yeniyor olmasının doğal sayılması gerektiği yönündeki inanç hayvanlar ve insanlar arasındaki hiyerarşik ilişkinin sürdürülmesinde önemli bir işlev görmektedir. Bununla beraber, etin besleyici niteliklerinden dolayı insan için vazgeçilmez olduğu düşüncesi de mevcut sistemin değişime uğramadan sürdürülmesine hizmet etmektedir (Joy, 2010: 105-109). Geçmişten günümüze kadar çeşitli sebeplerle ve farklı yöntemlerle sürdürülen bu hayvan sömürüsü ana akım düşüncedeki, yani hayvanların insanlara hizmet etmesi gerektiği yönündeki inancın değişimiyle beraber tartışılmaya başlanmıştır (bkz., Fiddes, 1991). Bu değişim, insanların diyet tercihlerine verdiği önemi ve yönü de değiştirmeye başlamıştır. Her çeşit hayvansal gıdayı tüketmeyi reddeden vegan veya eti diyet alışkanlıklarından çıkaran vejetaryenlerin sayıları giderek artmaktadır (Cherry, 2015: 60-63; Chiarelli, 2022). Bu durum, insan ve diğer hayvan türleri arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesi adına daha yakından incelenmesini önemli ve gerekli kılmaktadır.

1.4. Türçülüğe Dair Psikolojik Yaklaşımlar ve Modeller

İnsanlar ve hayvanlar arasındaki ilişki insan grupları arasındaki ilişkiler kadar incelenmemiş olsa da hayvanların gördüğü zalimce muameleler insanların maruz kaldığı acımasız muamelelerden çok farksız sayılamaz. Tarih boyunca kölelere karşı sergilenen akıl almaz uygulamalar veya Yahudiler gibi insan gruplarına yönelik soykırımlar ile birçok farklı türdeki hayvanın maruz kaldığı uygulamalar arasında ciddi benzerlikler bulunmaktadır (Patterson, 2002: 17-18).

İnsanların hayvanlarla olan ilişkilerine dair psikoloji çalışmaları geniş bir yelpazeye sahiptir. Hayvanların insanların psikolojik iyi oluşları (Griffin ve ark., 2011: 3-11), gelişimsel ve öğrenme süreçleri üzerindeki olumlu etkileri ve bağlanma süreçlerine etkileri gibi konularda araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırma alanları arasında gruplar arası ilişkilere dair teorilerin insan-hayvan ilişkilerine yönelik araştırmalara uygulanması önemli bir gelişme olarak görülebilir; çünkü insan-hayvan ilişkilerini anlamak yalnızca hayvanların yararına değil aynı zamanda insanların da yararına olacaktır (Amiot ve Bastian, 2015: 30).

Bu bölümde Caviola ve arkadaşlarının (2019) türçülük olgusuyla bağlantılı olarak ele aldıkları modellerden de yararlanılarak sosyal psikoloji alanındaki ana yaklaşımlar tanıtılacak, sonrasında da türçülüğün SBT ile olan ilişkisine odaklanılacaktır.

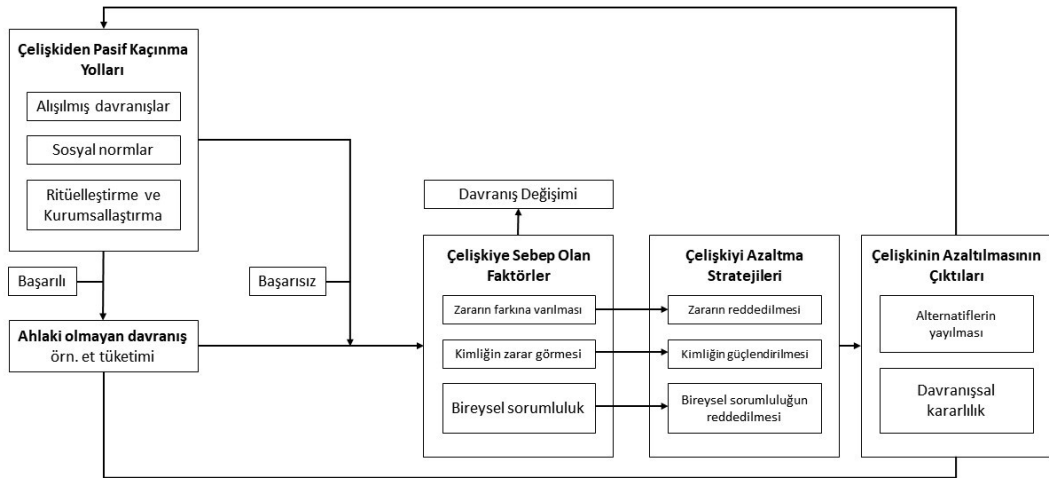
1.4.1. Et Paradoksuna Bilişsel Çelişki Yaklaşımı

Her gün tekrarlı bir şekilde sergilenen yemek yeme davranışı kimi zaman insanlar için ahlaki açıdan rahatsızlık veren bir davranışa dönüşebilmektedir. Örneğin, markette paketlenmiş şekilde alınıp tüketilen etin üretim sürecine dair bilgiye sahip olmak keyifli bir davranış olan et tüketiminin rahatsız edici bir davranışa dönüşmesine neden olabilmektedir (Loughnan ve ark., 2010). Bilişsel Çelişki Kuramı temelinde geliştirilen bu model, insanların keyif alarak tükettikleri etin bir hayvanın öldürülmesiyle önlerine getirildiğini öğrendiklerinde yaşadıkları rahatsızlık verici durumun (*et paradoksu*) sebepleri ve insanların bu durumla başa çıkma yöntemlerine dair bireysel ve sosyal düzeyde açıklamalar getirmektedir (Bastian ve Loughnan, 2017: 278). Bilişsel Çelişki Kuramına (Festinger, 1957) göre insanların bilişleri arasındaki çelişki psikolojik olarak

rahatsızlık verici bir durumu ortaya çıkarır ve beliren bu rahatsızlık çelişkiyi ortadan kaldırmak için insanları motive eder. Bilişsel çelişkinin tek kaynağı bilişler arasındaki uyumsuzluk değildir. İnsanların davranışları ardından ortaya çıkacak rahatsızlık verici sonuçlardan kaynaklı hissedilen sorumluluk bilişsel çelişkiye neden olan temel bir faktördür (Harmon-Jones, 1999: 77-80). Beliren bilişsel çelişkiyi azaltmak için davranışsal değişiklikler yapılabileceği gibi bilişsel sisteme yeni öğeler de eklenebilir (akt., Loughnan ve ark., 2010: 156). Bu yaklaşım insanların et tüketimi davranışlarını açıklamak için de kullanılmıştır. Tüketilen etin kaynağına dair bilgi, bir başka deyişle etin üretim sürecinde hayvanların uğradığı canice muameleler insanların farkındalığına sunulduğu zaman et yeme davranışında azalma görülmesi muhtemeldir (Hoogland ve ark., 2005: 22).

Davranış Temelli Bilişsel Çelişki Modeli olarak adlandırılan bu yaklaşıma göre insanlar belirli bir davranışı sürdürme (örneğin, et yemek) güdüsüyle bilişsel çelişkileri gidermeye çalışırlar (Harmon-Jones ve Harmon-Jones, 2002: 712). Bir hayvana zarar verildiği bilgisiyle beraber et tüketen bir insanın yaşadığı çelişkiye rağmen et yeme davranışını sürdürebilmesi aslında yaşadığı çelişkiyi gidermek için motive olması ve sergilediği davranışa daha fazla bağlanması ile de sonuçlanabilir.

Bastian ve Loughnan'a (2017) göre et yeme davranışı gibi ahlaki olarak problemlili olan davranışların sonucunda insanlarda bilişsel çelişkinin ortaya çıkması üç ana faktöre bağlıdır. Bunlar, ortaya çıkan zararın kabul edilmesi, sergilenen davranışın

Şekil 1 Bastian ve Loughnan'ın (2017) Ahlaki gerekçelendirme sürecine dair motivasyonel açıklama modelinin Türkçeye çevirilmiş hali.

sorumluluğunun alınması ve davranışların ortaya çıkardığı etkilerinin kimlikle ilişkili sonuçlarının olmasıdır (Şekil 1). Çiftliklerde yetiştirilen ve et üretimi için öldürülen hayvanların acı çekebilme kapasitelerine dair tartışmalar ve bu durumun ortaya çıkardığı etik meseleler düşünürler tarafından uzun süredir tartışılmaktadır (Singer, 2002: 10-23; Joy, 2010:56-57). İnsanların dış gruplarla olan ilişkisi ve onlara yönelik davranışları kendilerini ve ötekileri nasıl kategorilendirdikleriyle ilişkilidir (Turner, 1999: 19). İnsanların öldürülen hayvanları acı çekecek zihinsel kapasiteleri olmayan varlıklar olarak kategorilendirmeleri et tüketimi ve hayvanların ölümüne dair kaygıları arasında oluşan çelişkiyi gidermelerini sağlamaktadır (Loughnan ve ark., 2010: 158). Bunun bir başka örneği ise hayvanların besin olarak kategorize edilmesi ve onların daha az acı çekme kapasiteleri olduğuna dair atıflar yapılmasıdır (Bratanova ve ark., 2011: 195).

Et yeme davranışının ortaya çıkardığı bilişsel çelişkinin bir diğer sebebi ise kişisel sorumluluğun kabul edilmesidir (bkz., Şekil 1). Et tüketiminin normal, gerekli ve doğal olduğuna dair gerekçelendirmeler insanların et üretimi sürecinde hayvanların zarar görmelerindeki bireysel sorumluluklarından kurtulmalarını sağlamaktadır (Joy, 2010: 105-110; Rothgerber, 2013: 366). Et yeme davranışını sürdürmek için kullanılan bu üç gerekçelendirme dışında insanlar etin lezzetli oluşunu da bir gerekçe olarak kullanmaktadırlar (Piazza ve ark., 2015: 124-126). Ayrıca, insanların nihai yararı için hayvanların öldürülmesinin gerekli görüldüğü durumlarda bireyler hayvanlara dair ahlaki kaygılarından kolaylıkla uzaklaşabilmektedir (Opatow, 1993: 80).

Ahlaki değerler ve bunlarla uyumlu davranışlar sergileyebilmek insanların kimliklerinin önemli bir parçasıdır. İnsanlar ahlaki değerleri kullanarak kendilerine dair olumlu bir benlik algısı oluşturmaktadırlar (Aquino ve Reed, 2002: 1436-1438). İnsanların benlik algılarına dair çelişki yaratacak bir durumun içinde bulunmaları veya bir davranış sergilemeleri bilişsel çelişkinin ve dolayısıyla psikolojik huzursuzluğun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bilişsel çelişkinin giderilme sürecindeki motivasyonlardan biri de kişinin benlik algısına dair bu rahatsızlık verici durumun ortadan kaldırılmasıdır (Steele 1988: 277; Aronson ve ark., 2019: 159-171). Bireylerin hayvanların öldürülmesiyle elde edilen eti tüketmeleri kendilerinin 'iyi bir insan' olduklarına dair algılarını sarsmakta ve bilişsel çelişkinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Bastian ve Loughnan, 2017: 282). Diğer insanların aynı konudaki ahlaki tutumları ve davranışları bireylerin davranışlarını

ahlaki olarak gerekçelendirmelerine yarayan ve etik meselelere dair ortaya çıkan çelişkiye etki eden faktörlerden biridir (Gino ve ark., 2009: 393-398). Ortaya çıkan bilişsel çelişkiyle başa çıkmak için insanlar diğerlerinin davranışlarını veya etik tercihlerini değersizleştirip, kendi ahlaki konumlarını gerekçelendirme yolunu tercih edebilirler (Barkan ve ark., 2015: 158-159). Bu strateji bir çeşit iç grup yanlılığı olarak da görülebilir. Sosyal Kimlik Teorisine göre insanlar olumlu benlik algılarını korumak için nihayetinde ait oldukları grubun üstün olacağı şekilde dış gruplarla karşılaştırmalar yaparlar (Tajfel ve Turner, 1986:17). Diğerlerinin ahlaki davranışlarını değersizleştirmek aslında iç grup kimliğine dair olumlu olumlu bir algı oluşturmanın yolu olabilir.

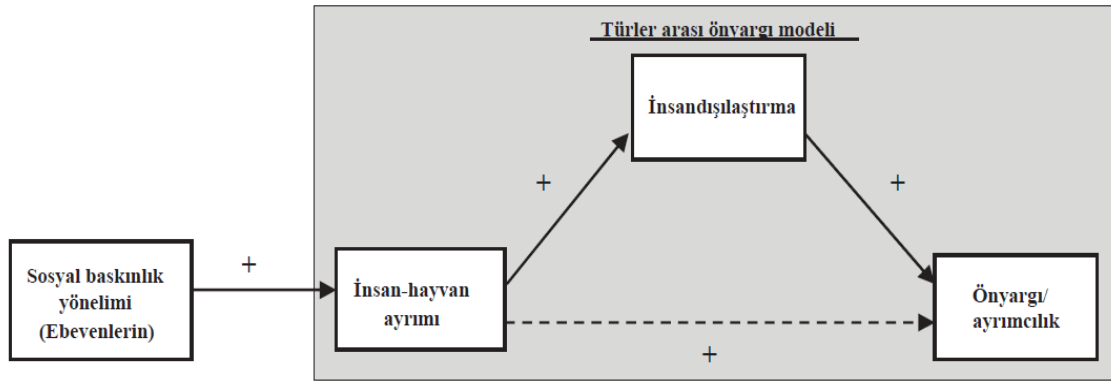
Bilişsel çelişki temelli bu açıklamanın öne sürdüğü üç faktör çelişkinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır ve bu üç faktörden biri veya hepsinin çözülmesi ortaya çıkan rahatsızlığın giderilmesine yaramaktadır (Bastian ve Loughnan, 2017: 282). Davranış Temelli Çelişki Modeline göre bilişler davranışlara rehberlik etmektedir ve çelişki durumunda ortaya çıkan psikolojik gerginliğin giderilmesindeki temel motivasyon uyumlu davranışların sürdürülmesidir (bkz., Harmon-Jones ve Harmon-Jones, 2008; Harmon-Jones ve Harmon-Jones, 2002; Harmon-Jones, 1999). Bastian ve Loughnan'a (2017: 283-285) göre çelişkinin giderilmesi için gerçekleştirilen tekrarlı davranışlar zaman içinde bilinçsizce yapılan davranışlara dönüşmekte ve insanların otomatik davranışlarıyla beraber kültürel bir gerçekliğe doğru evrilmektedir. Örneğin, et tüketen bireyler genellikle vejetaryenlere yönelik önyargılara sahiptirler ve vejetaryenlerin varlığı hepçillerin et tüketimi davranışını daha da arttırmaktadır. Bu artışın altında yatan motivasyonun var olan normun ve kültürün korunması olduğu söylenebilir (Leite ve ark., 2019: 184-186). Bilişsel çelişkinin giderilmesi için insanlar davranışlarına daha çok bağlanmakla kalmayıp etrafındakileri de benzer davranışlara veya gerekçelendirmelere ikna etmeye çalışabilir. Bu şekilde belirecek olan ortak kabulün statükoyu sürdüren normların oluşmasında etkili olduğu iddia edilebilir. Bu yaklaşım, ahlaki açıdan problemli olan davranışları açıklamak için yalnızca bireysel düzeydeki faktörleri değil, sosyal düzeydeki faktörleri de dahil etmesiyle yenilikçi bir perspektif sunmaktadır (Bastian ve Loughnan, 2017: 285-285).

Özetle, et tüketimi sonucunda hayvanlara verilen zararın farkına varılması, benlik algısının tutarsızlaşması veya sorumluluğun hissedilmesi durumlarında ortaya çıkacak

olan rahatsızlık hissini (yani, bilişsel çelişkinin) giderilmesi için insanlar hayvanlara verilen zararı reddetmek, sorumluluktan kurtulmak veya benlik algılarını düzeltmek gibi yöntemleri kullanabilirler. Bunu sergilenen davranışın alternatifini değersizleştirerek veya o davranışa olan bağlılıklarını arttırarak yapabilirler. Bu yöntemlerin tekrarlı bir şekilde kullanılması yavaş yavaş alışkanlıkların oluşması, davranışların kurumsallaşması ve ritüele dönüşmesi gibi, insanların çelişkiden pasif bir şekilde kaçınmaları için kullanabilecekleri çeşitli kaynakların oluşmasına sebep olmaktadır. Oluşan çelişkinin giderilememesi durumunda ise davranışsal bir değişimin gözlenebilmesi olasılığı artmaktadır (bkz., Şekil 1).

1.4.2. Türler arası Önyargı Modeli

İnsanlara yönelik önyargının şiddet, linç, hatta soykırım gibi uç sonuçları bulunmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, insanlara yönelik acımasız muameleler ile diğer hayvanlara yönelik vahşice davranışlar arasında birçok benzerlik bulunmaktadır. Patterson'a (2002: 92-132) göre toplama kamplarında öldürülen Yahudi ve Çingene'lere uygulanan işkenceler ile mezbahalarda kullanılan teknikler birbirlerine benzemektedir. Dahası, bu kamplardaki birçok yöntemin mezbahalardan esinlendiğini ileri sürmektedir. İnsanlara yönelik zulümler için kullanılan gerekçelendirmelerden biri zulmedilenlerin alt insan görülmesi veya insani özelliklerinin olmadığına, yani hayvanlara benzediklerine inanılmasıdır (bkz., Haslam, 2006). Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde köle olarak kullanılan siyahlar geçmişte 'maymun benzeri varlıklar' olarak kabul edilmiş ve bu benzerliğe dair çeşitli çizimler yapılarak kanıtlar sunulmaya çalışılmıştır (Gould, 1996: 82-91).

Şekil 2 Costello ve Hodson (2014) tarafından önerilen Türler arası Önyargı Modeli'nin Türkçe hali.

Costello ve Hodson'ın (2014: 178) öne sürdüğü Türler arası Önyargı Modeline göre insanlar ve hayvanlar arasındaki benzerlik ve farklılıklara dair inançlar, bireylerin 'ötekiler' olarak saydıkları bazı insan gruplarını insana ait özelliklerinden yoksun aşağı bir hayvan gibi görmelerine aracılık etmektedir. Bu durum da bireylerin diğerlerini insandıışılaştırmalarına olanak sağlamakta ve bunun sonucu olarak önyargının ve ayrımcılığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bir başka deyişle, insan-hayvan ayrımına dair inançlar diğer insanlara dair insandıışılaştırma sürecini yordamakta ve bu insandıışılaştırma sonucunda önyargı ve ayrımcılık ortaya çıkmaktadır (bkz., Şekil 2).

Gruplar arası davranışlar insanların farklı düzeylerdeki kimlik kategorilerinden etkilenmektedir. Bu kategoriler birçok özelliği içerecek şekilde geniş olabileceği gibi biricik özelliklerden de oluşabilmektedir (Turner, 1991: 11-12). Diğerleri ile olan benzerlik algısının artmasıyla ortaya çıkan daha geniş ve kapsayıcı bir grup temsili dış gruba yönelik olumsuz tutum ve önyargıların azalmasına sebep olmaktadır (Dovidio ve ark., 1995: 861). Önerilen bu mekanizmadan hareketle insan ve hayvan grupları arasında algılanan benzerlik arttıkça hayvanlara yönelik olumsuz tutum ve önyargıların da azalacağı beklenebilir. Nitekim araştırmasında topçu böcekleri örneğini kullanan³ Opatow (1993), katılımcıların bu canlıları insana ait özelliklere sahip olarak algıladıkları durumda onlara karşı daha adil davranılması gerektiğini düşündüklerini ve bu türü daha fazla ahlaki kaygı kapsamına aldıklarını ortaya koymuştur. Öte yandan, aynı duyarlılık söz konusu canlılar insani özelliklere sahip olarak görülmediğinde ortaya çıkmamaktadır.

İnsanlar ve hayvanlar arasındaki benzerlik dış gruplara yönelik insandıışılaştırma süreci ile pozitif yönde ilişkilidir. İnsanlar ve hayvanlar arasındaki benzerliği ön plana çıkarmak diğerlerinin hayvana benzetilerek alt konumda görülme ihtimalini azaltmaktadır (Costello ve Hodson, 2010: 5). İnsandıışılaştırma, bireylerin ötekilere yönelik davranışlarını ahlaki olarak değerlendirmekten uzaklaşmalarına ve ahlaki bir kopma yaşamalarına neden olmaktadır (Bandura, 2002: 108-110). Karşıdaki kişinin daha anlayışlı ve açık biri olarak gösterildiği koşula kıyasla hayvani ve 'kötü kokan' birisi olarak gösterildiği koşulda insanlar karşıdaki hedefe daha fazla ve daha acımasızca ceza verme eğiliminde olmaktadır (Bandura ve ark., 1975: 258-260).

³ İngilizce ismi 'bombardier beetle' olan bu böcek, bahsi geçen çalışmada insana benzerliği çok az olduğu için seçilmiştir.

İnsana ait özellikler insanın biricikliğine dair olanlar ve insanın doğasına dair olanlar şeklinde iki farklı kategoride değerlendirilebilir. İnsandışılaştırma süreci de benzer iki kategoriye ayrılmaktadır. İnsanın biricikliği temelinde ortaya çıkan hayvani insandışılaştırma ve insanın doğasına dair özellikler temelinde gelişen mekanik insandışılaştırma olarak iki farklı süreçten bahsedilmektedir (Haslam, 2006: 256-258). Türler arası Önyargı Modeline göre bu iki süreçten hayvani insandışılaştırma süreci hayvanlar ve insanlar arası ayırım tarafından yordandığıdır (bkz., Costello ve Hodson, 2014). Ancak, insan ve hayvan arasındaki benzerlik veya farklılıkların hangi açıdan algılandığı büyük önem arz etmektedir. İnsanların hayvanlara benzetildiği ('biz onlara benzeriz') durum ile hayvanların insana benzetildiği ('onlar bize benzer') durumun insandışılaştırma sürecine etkileri birbirinden önemli ölçüde farklıdır. İnsanların hayvanlara benzediğine yönelik inancın olduğu durumda Kanada'da yaşayan göçmenlere yönelik insandışılaştırma ve önyargılar artmaktayken hayvanların insanlara benzediği inancının baskın olduğu durumda söz konusu olumsuzluklar azalmaktadır (Costello ve Hodson, 2010: 11-15). Ayrıca, hayvanların insanlara benzediğine dair bir anlayışın hâkim olduğu durumda insanların dış gruba dair ahlaki kaygı düzeyleri de artmaktadır (Bastian ve ark., 2012: 425-426). Modelde ayrıca, bireysel farklılıkların, özellikle de ideolojik temelli olanların insanlar ve hayvanlar arasındaki benzerlikleri veya farklılıkları görme eğilimlerini ayrıştırdığı iddia edilmektedir. Özellikle de SBY'nin bu eğilimi yordayan değişkenlerden biri olduğu öne sürülmektedir (Costello ve Hodson, 2010; Costello ve Hodson, 2014).

Özet olarak, Türler arası Önyargı Modeline göre insanlar ve hayvanlar arasındaki benzerlik ve farklılıklara dair inançlar dış grupların insandışılaştırılma sürecini yordayan önemli bir faktördür. İnsandışılaştırma süreci dış gruplara yönelik önyargıyı dolaylı biçimde yordamakta, bireylerin SBY düzeyi ise insan ve hayvanları benzer veya farklı algılama eğilimlerini etkilemektedir (bkz., Şekil 2).

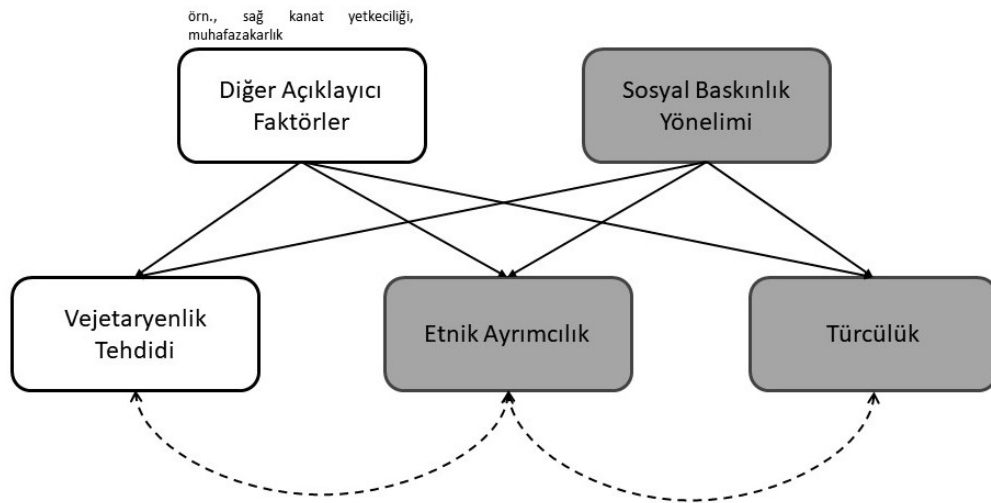
1.4.3. Sosyal Baskınlık: İnsan-Hayvan İlişkileri Modeli (SD-HARM)

Türçülük ve diğer önyargı çeşitleri arasındaki ilişkiyi açıklamak için öne sürülen bir başka model ise SBT temelinde geliştirilmiştir. Dhont ve arkadaşlarının (2016: 508) öne sürdüğü Sosyal Baskınlık: İnsan-Hayvan İlişkileri Modeli SBY'nin, hem insan hem de

hayvan gruplarına yönelik önyargı (türcülük) ve sömürücü eğilimlerin altında yatan temel faktör olduğunu öne sürer.

SBT grup temelli eşitsizlikleri ve sosyal düzendeki hiyerarşik yapıları açıklamaktadır. Bu teori gruplar arası baskınlık, ayrımcılık ve önyargının toplumların grup temelli hiyerarşik yapılarından kaynaklandığını öne sürmekte ve bu hiyerarşik yapıların içinde yer alan baskın grupların alt gruplar üzerinde egemenlik kurmalarını açıklamaktadır (Sidanius ve Pratto, 2001: 31-57). İnsanların toplumsal düzendeki eşitsizliği ve hiyerarşik yapıyı sürdürmeye yönelik eğilimleri olarak tanımlanan SBY, insandan insana değişmekle beraber sosyal bağlamdan etkilenmektedir (Sidanius ve ark., 1994: 999). Örneğin, mezhepsel bağlamda Aşkenaz Yahudilerinin (statü olarak yüksek olan mezhep) SBY düzeyleri ve Mizrahi Yahudilerinden (statü olarak düşük mezhep) fazlayken, bu fark İsrail Arap ilişkileri bağlamında ortadan kalkmaktadır (bkz., Levin ve Sidanius, 1999).

Bu model, insan ve hayvan gruplarına yönelik önyargılar arasındaki ilişkinin altında yatan temel nedenin SBY olduğuna ve Sağ Kanat Yetkeçiliği gibi diğer sağ eğilimlerin bu ilişkiyi açıklayan faktör olmadığına vurgu yapmaktadır (Dhont ve ark., 2016: 509). SBY ve Sağ Kanat Yetkeçiliği birbirine benzer kavramlar gibi görünse de bu iki değişken motivasyon ve dünya görüşü temelinde farklılaşmaktadır. SBY özü itibariyle mücadeleciler ve diğer gruplar üzerinde üstünlük kurmaya yönelik bir motivasyona dayanırken, Sağ Kanat Yetkeçiliğinde ise düzeni kontrol etme ve güvenliği sağlama gibi motivasyonlar

Şekil 3 Dhont ve arkadaşları (2016) tarafından geliştirilen Sosyal Baskınlık: İnsan-Hayvan İlişkileri Modelinin Türkçe hali.

öne çıkmaktadır (Duckitt, 2001: 52-54). Bunun sonucu olarak SBY daha çok dezavantajlı gruplara yönelik önyargıyı yordarken, Sağ Kanat Yetkeçiliği tehlikeli olarak görülen dış gruplara yönelik önyargıyı yordamaktadır (Asbrock ve ark., 2010: 334-336). Yukarıda da değinildiği gibi, Dhont ve arkadaşlarına (2014: 107) göre ırkçılık ve türçülüğün altında yatan psikolojik yapı SBY'dir. Türçülük ile cinsiyetçilik ve homofobi gibi önyargı türleri arasında da pozitif bir ilişki bulunmaktadır ve bu önyargı çeşitleri arasındaki ilişki SBY tarafından açıklanabilmektedir (Caviola ve ark., 2019: 1026). SBY insanların diğer hayvanların bireysel amaçlar uğruna öldürülmesini desteklemeyi yordamaktadır ve genel olarak SBY ile diğer hayvanların sömürülmesinin desteklenmesi arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır (Hyers, 2006: 200-203). Sağ kanat yetkeçiliğinin de model testine dahil edilmesi sonucunda SBY ırkçılık ve türçülük arasındaki ilişkiyi açıklamayı sürdürürken, Sağ Kanat Yetkeçiliğinin açıklayıcı etkisi istatistiksel olarak anlamlılığını yitirmektedir (Dhont ve ark., 2016: 510-512).

Özetle, gruplar arası ilişkileri farklı düzeylerdeki değişkenlerin etkileşimleri sonucunda ortaya çıkan hiyerarşik toplumsal sistemlerin oluşumu ve sürdürülmesiyle açıklayan SBT (Sidanius ve Pratto, 2001) temelinde geliştirilen SD-HARM, türçülük ve ırkçılığın altında yatan temel faktörün SBY olduğu ileri sürmektedir (bkz., Şekil 3). Bu iddia aslında Duckitt ve Sibley'in (2010) SBY'nin dezavantajlı gruplara yönelik önyargının altında yatan ana faktör olduğu yönündeki iddiasını da destekler niteliktedir.

1.4.4 Modellerin Genel Değerlendirmesi

Gruplar arası ilişkiler perspektifinde türçülük ve insan-hayvan ilişkilerini açıklayan üç farklı model yukarıda özetlenmeye çalışılmıştır. Bilişsel Çelişki Teorisi temelinde geliştirilen ve et paradoksuna dair motivasyonel bir açıklama getiren yaklaşım, insandışılaştırma mekanizmasına vurgu yapan Türler arası Önyargı Modeli ve SBT temelinde geliştirilen İnsan-Hayvan İlişkileri Modeli hem insanlara yönelik önyargıları hem de hayvanlara yönelik önyargıları açıklamaya çalışmaktadır. Öte yandan, bu modellere dair araştırmaların çoğu Batı örneğinde gerçekleştirilmiş olup, kültüre duyarlı oldukları bilinen bu olgulara dair açıklamaları sınırlı kalmaktadır (geniş bir gözden geçirme çalışması için bkz., Amiot ve Bastian, 2015).

Et paradoksuna Bilişsel Çelişki Temelinde getirilen açıklama birey düzeyinde gerçekleşen bilişsel bir mekanizmaya vurgu yapmakta ve her ne kadar bilişsel çelişkidenden kaçınmak için gerekli kaynakları sağlayan bazı kurumsal faktörlere yer verse de bu faktörlere dair süreçleri sınırlamamaktadır (bkz., Bastian ve Loughnan, 2017). Benzer şekilde, insan-hayvan benzerliğine dair algıları merkeze alan Türler arası Önyargı Modeli insandılaştırma sürecine dair açıklamalarını yine birey düzeyinde yapmaktadır (bkz., Costello ve Hodson, 2014).

SBY'nin türçülük ve diğer önyargı çeşitlerinin altında yatan anahtar faktör olduğunu öne süren İnsan-Hayvan İlişkileri Modelinin (bkz., Dhont ve ark., 2016) SBT'nin gruplar arası düzeydeki ve kurumsal düzeydeki açıklamalarına (Sidanius ve Pratto, 2001) yeterince yer vermediği iddia edilebilir. Buna bir örnek olarak, meşrulaştırıcı mitlerin hayvanların sömürsü ve türçülük ile olan ilişkisine dair sınırlı sayıda çalışma bulunması gösterilebilir (Hyers, 2016; Jackson ve Gibbins, 2016).

1.5. Sosyal Baskınlık Teorisi

Sosyal Baskınlık Teorisi (SBT), ayrımcılığın, gruplar arası tahakkümün ve önyargıların hiyerarşik bir sistemle organize olmuş toplumların bu sistemleri sürdürmesi için birer araç olduğunu öne sürmekte ve bu süreçleri açıklamaya çalışmaktadır (Sidanius ve Pratto, 2012: 418). Bir diğer deyişle, SBT yüzlerce yıldır görece stabil bir toplumsal düzen olan hiyerarşik sistemleri ve gruplar arası ilişkilerdeki baskınlıkları açıklamayı hedeflemektedir (Pratto, 1999: 191-195). Bu teoriye göre hiyerarşi temelli şekillenen insan gruplarının oluşturduğu toplumlar, yaş, cinsiyet ve keyfi küme sistemi olarak kategorilendirilen üç farklı sistemi içinde barındırmaktadır. İnsanın evrimsel sürecine de dayanan yaş ve cinsiyet sistemleri avcı-toplayıcı insan grupları ve endüstri sonrası insan toplumlarında da görülmekteyken, keyfi küme sistemleri yalnızca üretim fazlası bulunan (yani, artı değer üreten) toplumlarda görülmektedir (Sidanius ve Pratto, 2001: 33).

Yaş sisteminde yetişkin ve yaşlılar kaynakların çoğunluğuna sahip baskın grupken çocuklar ve gençler alt grup olarak birçok haktan ve kaynaktan yoksundur. Çocukların yetişkinlere göre daha az güce sahip olmaları aslında evrensel bir durum olarak kabul edilebilir (Oakley, 1994: 13-18). Bir diğer sistem ise erkeklerin kadınlar üzerindeki hakimiyetine ve erkekler lehine olan orantısız güç farkına işaret eden cinsiyet sistemidir

(Sidanius ve Pratto, 2001: 33). Güç farkının ve tahakkümün olduğu hiyerarşik sistemlerden biri olan cinsiyet sisteminin de evrensel olduğu iddia edilmektedir ve bu iddia erkek ve kadın davranışları arasındaki farkın önemli bir unsuru olarak görülen ebeveynlik yatırımına dayandırılmaktadır (Sidanius ve Pratto, 2001: 263-265). Bu açıklama yalnızca biyolojiye odaklanan indirgemeci bir yaklaşım değildir; aksine, çevre ve organizma arasındaki bir etkileşime de vurgu yapmaktadır. Erkek ve kadınların SBY düzeylerinin bu stratejileri kullanma eğilimlerine göre farklılaştığı iddia edilmektedir (Sidanius ve Pratto, 2001: 263-267) Erkek egemen toplumsal yapı, bir başka deyişle 'patriyarka' birkaç istisna dışında dünyanın birçok yerinde ve farklı toplumlarda gruplar arası ilişkileri düzenlemektedir (Goldberg, 1993: 13-35). Antropolojik çalışmalar avcı-toplayıcı insan gruplarındaki bu cinsiyet eşitsizliklerine dair benzer görüntüler sunmaktadır. Kadınlar birçok toplumda karar alma süreçlerine dahil olarak politik güce sahip görünseler de çoğunlukla erkekler hem kararlara yön verebildikleri politik hem de kaynakları dağıtabildikleri ekonomik güce sahiptirler. Erkek tahakkümü üzerine kurulmuş olan bu hiyerarşik sistemlerin gelişim sebepleri hem çevresel (örn., protein kaynaklarının yetersizliği, üremeye uygun dişilerin azlığı vb.) hem de psikolojik (örn., otoriteye baş kaldırma arzusu) faktörlere atfedilmektedir (Sanday, 1981: 163-183). Endüstri sonrası toplumlarda da durumun çok farklı olmadığı söylenebilir. G20 ülkeleri arasında yönetici pozisyonundaki kadınların oranı 2010 yılında ortalama %29'ken bu oran 2019 yılında ancak ortalama %32'yi bulmuştur. Kadınların çalışma oranlarının %60 ve üzerinde olduğu alanlar ise sağlık hizmetleri, ev hizmetleri ve eğitim alanlarıdır (ILO, 2020: 7-10). Türkiye'de 2014 yılında %30 olan kadınların iş gücüne dahil olma oranı 2022 yılında yalnızca %5 artarak ortalama %35'e ulaşabilmiştir (TÜİK, 2024a).

Üçüncü ve son olarak keyfi küme sistemi, klan, etnik köken, zümre, ulus, ırk, kast, sosyal sınıf, dini mezhep veya çeşitli sosyal değerler temelinde yapılan grup ayrımları gibi insanların hayal gücüne bağlı olarak inşa edebileceği sosyal grupları kapsamaktadır (Sidanius ve Pratto, 2001: 33). Bu sistemde gruplar arasındaki güç ve statü farkı tarihsel ve bağlamsal şekilde biçimlenmektedir. Çok değişken bir yapısı bulunan keyfi sisteme bir örnek olarak Dominik Cumhuriyetindeki ırklar gösterilmektedir (Sidanius ve ark., 2001: 838-840). Altı farklı ırk, Avrupa ve Afrika kökenli atalarına ve ten renklerindeki tonlara göre çeşitlenmektedir. Kültürden kültüre değişen keyfi küme sistemleri yaş ve

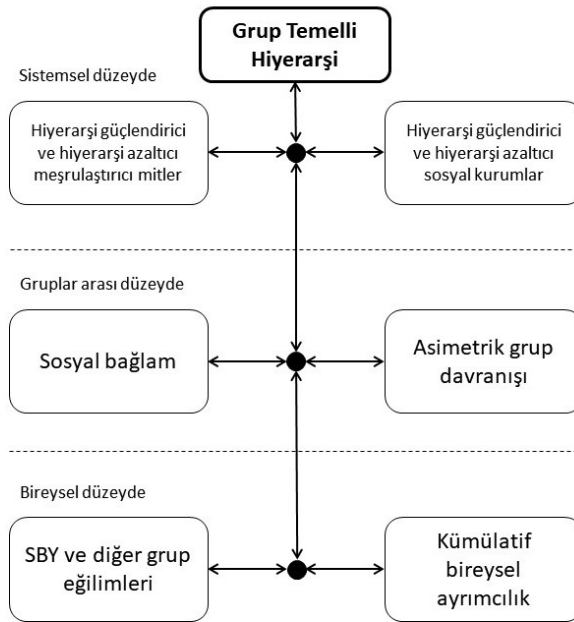
cinsiyet sistemleriyle karşılaştırıldığı zaman sosyal çıktıları yönünden en zalimce sonuçlar üreten toplumsal organizasyonlardır (Sidanius ve ark., 2017: 150).

Bu üç sistem arasında bazı benzerlikler bulunsa da belirli özellikler açısından farklılaşmaktadır. Örneğin, cinsiyet sisteminde kadınlar ve erkekler arasındaki güç farkı cinsiyetlerin birbirine olan bağımlılıklarından etkilenmektedir ve bu fark kültürden kültüre değişiklik gösterse de varlığı tarihsel olarak stabildir. Fakat, keyfi küme sistemindeki gruplar (örn., iki ırk) arasında böyle bir bağımlılık olmadığı gibi söz konusu sisteme avcı toplayıcı toplumlarda rastlanmamaktadır (Sidanius ve Veniegas, 2000: 48-50). SBT, toplumların hiyerarşik yapısının yalnızca bireysel faktörlerden kaynaklanmadığını, sosyal süreçler ve bireysel faktörlerin etkileşiminden doğduğunu öne sürmektedir. Kuram özellikle psikolojik süreçler ile sosyal yapılar arasındaki ilişkide ortak inançlar olan meşrulaştırıcı mitlerin etkisine vurgulamaktadır (Pratto ve ark., 2006: 308).

Geçmişten günümüze değişmeyen ve süregelen hiyerarşik yapılar mikro (birey), mezo (grup) ve makro (toplumsal) düzeydeki faktörlerin birbirleri ile olan dinamik etkileşimleri ile ortaya çıkmaktadır. Bu faktörler birbirleri ile uyumlu bir şekilde hiyerarşiyi güçlendirebilir veya birbirlerini düzenleyerek hiyerarşik yapının sürmesini sağlayabilir (Pratto, 1999: 191-263; Pratto ve ark., 2013: 134). Şekil 4'te grup düzeyinde baskınlık sistemlerinin oluşmasını ve sürmesini etkileyen farklı düzeylerdeki faktörleri ve bu faktörlerin birbiri ile olan etkileşimlerini görselleştiren bir şema sunulmaktadır (bkz., Sidanius ve Pratto, 2012; Sidanius ve ark., 2017).

Birey düzeyinde etki eden faktörlerden biri 'kümülatif bireysel ayrımcılık'tır. Bu tür ayrımcılıklar, günlük yaşantıda bireyler arasında gerçekleşen etkileşimlerdeki basit ve zaman zaman hiç fark edilemeyen bireysel ayrımcılık eylemleridir. Belirli bir işverenin belirli bir azınlık grubu üyesini işe almaya veya terfi ettirmemeye karar vermesi veya belirli bir seçmenin belirli bir adaya etnik kökeninden dolayı oy vermemesi kümülatif bireysel ayrımcılık örnekleridir. Her gün binlerce birey tarafından uygulanan ve yıllardır devam eden bu ayrımcılık, birikimli bir şekilde gruplar arasındaki statü farklarını sürdürmeye veya bu farkların açılmasına aracılık eder (Sidanius, 1993: 198).

Birey düzeyindeki bir diğer faktör ise SBY'dir. SBY, genel anlamıyla gruplar arası ilişkilere yönelik bir eğilim olarak kabul edilebilir ve insanların gruplar arası ilişkilerin hiyerarşik bir yapıda olmasını ne ölçüde arzuladığı yönündeki eğilimi yansıtır (Pratto ve ark., 1994: 742). Sosyal baskınlık dürtülerinin hedefi olma ihtimali en yüksek gruplar, bir toplumda belirli bağlam ve zamanda baskın gruba karşılaştırıldığı zaman bariz şekilde daha az güç ve kaynağa (sembolik ve materyal) sahip olanlardır. Örneğin, Avrupa tarihinin büyük bir bölümünde toplumsal tabakalaşmayı belirleyen temel çatışma sosyal sınıflar (örn., aristokratlar ve işçiler) arasındaydı; bu nedenle sosyal baskınlık temelindeki ilk ortaya çıkan grup ayrımı sosyal sınıflar arasında olmuştur (Sidanius ve Pratto, 2001: 61). SBY insanların meslek tercihleri (bkz., Pratto ve ark., 1997), işe alım süreçleri (bkz.,

Şekil 4 Sosyal Baskınlık Teorisinin farklı düzeylerdeki anahtar kavramları ve etkileşimlerini gösteren şekil (Sidanius ve Pratto, 2012).

Yıldırım ve ark., 2020), partner seçimleri (bkz., Sibley ve Overall, 2011) gibi insan-insan etkileşimleriyle ilişkili olduğu gibi insan-çevre etkileşimleri (bkz., Milfont ve ark., 2013; Dhont ve ark., 2016) ile de ilişkilidir. SBT'nin en temel varsayımlarından biri de ideolojiler veya mitlerin SBY ile ilişkili olacağı yönündedir. Bir başka deyişle, SBY düzeyine göre bireyler hiyerarşi güçlendiren veya azaltan mitleri desteklemektedir (Pratto, 1999: 205).

Gruplar arası düzeyde hiyerarşik sistemlerin ve eşitsizliğin sürmesini sağlayan iki süreç bulunmaktadır: sosyal bağlam ve davranışsal asimetri (Sidanius ve Pratto, 2012: 419). Sosyal bağlam insanlara davranışsal rehber sunarak onların hiyerarşi sürdüren davranışlar sergilemesi üzerinde etkili olabilir. Örneğin, istihdam sürecinde cinsiyet kalıp yargılarına bağlı olarak kadınların ve erkeklerin hangi pozisyonlarda işe alınacağı iş verenin bulunduğu pozisyondan etkilenmektedir (Pratto ve ark., 1997: 48). Dış gruba yönelik düşmanca davranışlar ile SBY arasındaki ilişki dış grubun sosyal statüsüne göre farklılaşmaktadır (Sidanius ve ark., 2017: 157-158). Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri bağlamında Siyahiler ve Asyalılar arasındaki statü farkı Asya-Amerikan veya Afro-Amerikan melez bireylerin hangi gruba ait görüleceğini etkilemektedir. Asya kökenli Amerikalıların yüksek statülü beyaz bireylerle aynı grupta görülme ihtimali siyahi kökenli Amerikalı bireylerinkine göre daha fazladır (Ho ve ark., 2011: 499-503).

Gruplar arasındaki hiyerarşik yapılanmayı üreten ve sürdüren bir diğer mekanizma ise davranışsal asimetridir. Gruplar arasındaki güç ve statü farkı bu gruplara ait bireylerin davranışsal repertuarlarında da farklılıklar ortaya çıkaracaktır. Daha da önemlisi, bu davranışsal farklılıklar, toplumsal sistem içindeki grup temelli hiyerarşik ilişkilerin sürmesini sağlayacak ve genellikle baskın grup lehine olacaktır (Sidanius ve Pratto, 2001: 43-45). Davranışsal asimetri, sosyalleşme tarzları, kalıp yargılar, meşrulaştırıcı mitler ve sistematik terör aracılığı ile ortaya çıkmaktadır. Davranışsal asimetrinin dört çeşidi olduğu söylenebilir: 1) asimetrik iç grup yanlılığı; 2) dış grup tarafgirliği; 3) kendine zarar verme; ve 4) ideolojik asimetri (Sidanius, 1993: 202).

Asimetrik İç Grup Yanlılığı: SBT'ye göre yüksek statülü grupların iç grup kayırmacılığı ile düşük statülü gruplardaki iç grup kayırmacılığı arasında yüksek statülü grubun lehine bir asimetri vardır. Yüksek statülü gruplardaki yüksek SBY düzeyi artan iç grup aidiyeti ve düşük statülü dış gruba yönelik negatif duygular ile ilişkilidir. Bu durum

düşük statülü gruplarda asimetrik bir görüntü sergilemektedir. Artan SBY düzeyi düşük iç grup aidiyeti ve yüksek statülü dış gruba yönelik olumlu duygularla ilişkilidir (Levin ve Sidanius, 1999: 108-118). Amerikalı beyazlar ve Latin Amerikalıların vatanseverlikleri ile SBY düzeyleri arasındaki ilişkide de bu asimetriye rastlanmıştır. Yüksek statülü grup olan beyazlarda artan SBY artan vatanseverlik ile ilişkiliyken bu durum Latin kökenlilerde ters ilişkilidir (Penã ve Sidanius, 2002: 786). Benzer sonuçlar Amerika örneğinde yapılan bir başka çalışmada da gözlenmiştir. Avrupa kökenli Amerikalıların Asya kökenli Amerikalılarla evlenmeye karşı çıkma oranları tam tersi duruma göre yüksek bulunmuştur (bkz., Sidanius ve Pratto, 2001: Bölüm 9).

Dış Grup Tarafgirliği: İç grup yanlılığındaki asimetrinin daha yüksek düzeylerde olması durumu dış grup tarafgirliğinin ortaya çıkması olarak kabul edilebilir. Bu kavram aslında, düşük statülü grubun üyelerinin baskın grup lehine davranışlar sergilemesini açıklamaktadır ve baskınlık temelli hiyerarşik yapının sürmesini sağlayan diğer bir mekanizmadır (Sidanius, 1993: 202; Sidanius ve Pratto, 2001: 44). Statü ve güç farkının belirgin olduğu cinsiyet gruplarında dış grup tarafgirliğine dair bulgular görülmektedir. Örneğin, kadınlar erkeklere kıyasla dış gruba daha olumlu özellikler atfetmektedirler (Batalha ve ark., 2007: 45). Amerika tarihinde buna verilen temel örneklerden biri siyahi bireylerin ‘*Uncle Tom*’ karakterine benzetilmesidir. Bu benzetme beyazlara hizmet eden siyahların var olan önyargılardan ayrı tutulacağına ve beyazlardan biri olarak kabul edileceğine dair bir beklentiyi ima etmektedir (bkz., Deane, 1968). İnsanların kendi aleyhlerine dahi olsa dış grubun yararına davranmalarının çatışmasız bir toplum işleyişine sebep olacağı öne sürülmektedir. SBT’ye göre hiyerarşik yapılar geliştiren bu grupların çatışmasız bir ortamda kolay organize olarak avantajlı bir konuma gelmektedir (bkz., Sidanius, 1993).

Kendine Zarar Verme: Bu kavram, düşük statülü grup üyelerinin kendi gruplarına yönelik düşük beklentiler ve kalıp yargılar nedeniyle yeteneklerinin çok daha altında işlev görmesi gibi dezavantajlı durumlarını pekiştirecek şekilde davranmalarını (Sidanius, 1993: 204). Baskın grup üyelerinin ebeveynlik stilleri çocuklarının akademik başarılarını arttıracak şekilde iken düşük statülü gruptaki ebeveynlik stilleri çocuklarını daha pasif aktivitelere yönlendirmektedir. Benzer şekilde düşük statülü grubun üyelerinin okulu bırakma oranları yüksek statülü grup üyelerininkinden fazladır. Bu davranış stilleri var

olan grup temelli hiyerarşik yapının sürmesine aracılık etmektedir (Sidanius ve Pratto, 2001: 246-248).

İdeolojik Asimetri: Yüksek statülü baskın grup ile düşük statülü grup arasındaki asimetri ideolojik inançlarda da görülmektedir. Asimetrik iç grup yanlılığından yola çıkarak yüksek statülü grup üyelerinin hiyerarşiyi sürdürme işlevi gören ideolojiler/mitleri desteklemeleri ile iç grup yanlılıkları arasında güçlü bir ilişkinin varsayılması gayet makuldür. Fakat, bu durum düşük statülü gruplarda tam tersi bir durumdadır (Sidanius, 1993: 205; Sidanius ve Pratto, 2001: 235). İngiliz öğrencilerle yapılan bir çalışma yüksek statülü aileden gelen öğrencilerin daha eşitlikçi kabul edilen sol ideolojilere yönelme ihtimalinin daha düşük olduğunu ve SBY'nin bu ilişkide aracılık rolü oynadığını göstermiştir (Jetten ve Iyer, 2010: 401). İdeolojik asimetri hipotezini doğrulayan bulgular hem Amerika örneklemindeki hem de İsrail örneklemindeki yüksek statülü gruplar ve düşük statülü gruplar içinde görülmüştür (Levin ve ark., 1998: 395-396).

SBT, günlük yaşamdaki sosyal pratiklerin, inanç sistemlerinin ve birey düzeyindeki psikolojik süreçlerin birbirleri ile olan bağlantılarını ideolojilerle ilişkili kavramlar kullanarak açıklamaktadır ve hiyerarşik yapılardaki bu dinamik sistemde mitlerin önemini vurgulamaktadır (Pratto, 1999: 217). Toplumların grup temelli toplumsal hiyerarşiyi üretmelerinin ve sürdürmelerinin temel yollarından biri kurumsal boyutta yapılan ayrımcılıktır. Kurumsal ayrımcılıktan kasıt, okul, işletme ve devlet bürokrasileri gibi sosyal kurumların baskın grupların lehine hiyerarşik yapıyı sürdüreceği şekilde hareket etmesidir (Sidanius ve Pratto, 2001: 127). SBT'ye göre bu kurumlar hiyerarşi güçlendirici ve azaltıcı etkiye sahip olabilirler. Hiyerarşi azaltıcı kurumlara örnek olarak, sivil toplum örgütleri verilirken, hiyerarşi güçlendiren kurumlar arasında uluslararası şirketler, iç güvenliği sağlayan kurumlar (KGB, FBI vb.) ve adalet sistemleri yer almaktadır (Pratto ve ark., 2006: 276). Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde siyahlar beyazlara göre daha ağır cezalar almaktadır. Bu durum var olan hiyerarşik yapının kurumsal düzeyde sürdürüldüğüne dair önemli örneklerden biridir (Sidanius, 1988: 279). Hiyerarşi güçlendirici kurumlar aynı zamanda sosyalizasyon süreci ile bünyelerindeki bireylerde baskınlık eğilimlerini arttırabilmektedir. Askeri akademilerde verilen eğitimler azınlık dış gruplara yönelik toleransı düşürebilmektedir (Guimond, 2000: 347).

Amerika’da siyahların öldürülme ihtimali Latinler ve beyazlara kıyasla daha fazladır. Bu durumun yıllar içinde daha da kötüleşiyor olması (Police Violence Report, 2024) geçmişten günümüze süren hiyerarşik yapıların pek de değişmediğine işaret olarak görülebilir.

Hem bireylerin hem de kurumların hiyerarşik sistemin sürmesini sağlayan ayrımcılıklarını gerekçelendiren ve ayrımcı davranışlar için belirli sosyal kalıplar sunan, toplumun üyeleri tarafından paylaşılan kültürel ideolojiler kurumsal düzeydeki diğer önemli faktördür (Pratto, 1999: 217-218). SBT kuramcıları tarafından meşrulaştırıcı mitler olarak tanımlanan bu inançlar, hiyerarşi güçlendirici ve hiyerarşi azaltıcı etki gösterecek şekilde işlev görmektedir (Sidanius ve Pratto, 2001: 104). Hiyerarşi güçlendirici mitler arasında kabul edilen meritokrasi, ırkçılık, milliyetçilik veya cinsiyetçilik gibi düşünce sistemleri gruplar arası ilişkilerdeki statülerin korunmasını ve hiyerarşik yapının sürmesini sağlarken, insan hakları veya sosyalizm gibi mitler hiyerarşi azaltıcı mitler olarak kabul edilmektedir (Pratto ve ark., 1994: 742-743). Mitlerin içerikleri ve bağlamı kültürler arasında çeşitlense de gruplar arasındaki statüyü düzenleyici işlevi bağlamdan bağımsız olabilmektedir. Örneğin, ırkçılık veya cinsiyetçilik gibi mitler ile insanların SBY düzeylerindeki ilişki Kanada, İsrail ve Tayvan gibi farklı kültürlerle sahip örneklerde gözlenmiştir (bkz., Pratto ve ark., 2000). Meşrulaştırıcı mitler ve insanların sosyal baskınlık eğilimleri arasındaki dinamik etkileşim hiyerarşi temelli toplumsal yapının sürmesini geniş bir perspektiften açıklamaya imkân sağlamaktadır (bkz., Şekil 4).

1.5.1. Türçülük ve Sosyal Baskınlık Teorisi

Singer (2002: 6), ‘Animal Liberation’ başlığını taşıyan kitabında türçülüğü, tür temelindeki grup üyeliklerinin kendi çıkarına olacak şekilde başka türdeki canlılara yönelik tutum ve ön yargısı şeklinde tanımlamıştır. Felsefe ve hayvan hakları alanlarındaki uzmanlar uzun yıllardır hayvan sömürsü konusunu tartışıyor olsa da psikoloji alanı bu konuya daha yakın bir tarihte eğilmeye başlamıştır. Bu kavram psikoloji çerçevesinden de benzer şekilde tanımlanmaktadır. Türçülük, başka hayvanlara yönelik olarak sadece ve sadece tür temelinde yapılan ayrımcı muamele veya onlara yönelik sahip olunan olumsuz tutumlar olarak tanımlanmaktadır (Caviola ve ark., 2019: 1011). Psikoloji alanındaki çalışmalar bazıları yukarıda da tanıtılan farklı teorik çerçevelerde

ilerlemektedir. İnsanların diğer insan gruplarına yönelik davranışları hayvanlara yönelik tavırları ile aynı olmasa da insan dış gruplarına yönelik davranışları belirleyen psikolojik faktörler hayvanlara yönelik davranışlarda da gözlenebilmektedir (Plous, 1993: 30). Yukarıda açıklanan SD-HARM modeli, türçülük ve diğer ön yargı çeşitleri arasındaki bağlantıyı kuran ortak bir psikolojik mekanizmanın olduğu iddia etmektedir (bkz., Akrami ve ark., 2011; Dhont ve ark., 2016).

İnsanlar farklı ön yargı çeşitlerine sahip olabilir. Örneğin, ırkçı ve homofobik birisinin aynı zamanda cinsiyetçi tutumlara da sahip olması muhtemeldir. Bu durum genelleştirilmiş ön yargı kavramı ile açıklanmaktadır (Akrami ve ark., 2011: 58). Yukarıda da tanıtıldığı gibi, Dhont ve arkadaşları (2016: 516) altta yatan bu ortak mekanizmanın SBY olduğunu iddia etmektedir (bkz., SD-HARM). Bu araştırmacılar yaptıkları bir çalışmada türçülük ve SBY arasında pozitif yönde bir ilişki bulmakla beraber etnik kökenlere yönelik ayrımcılık ve türçülük arasındaki ilişkinin de bu yönelim tarafından düzenlendiğini tespit etmişlerdir. Benzer şekilde, Türkiye’den farklı örneklerle yapılan bir çalışmada da SBY’nin türçülük, yaşçılık ve Suriyeli göçmen karşıtlığı gibi çeşitli önyargı türleri ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu bulunmuştur (Köseoğlu, 2023).

SBY, insanların dünyayı mücadele edilecek bir alan olarak gördükleri ve baskın pozisyona geçip dış grupları ezerek bu konumu korumaları gerektiği yönündeki dünya görüşüne işaret etmektedir (Duckitt ve Sibley, 2010: 1868-1869). SBY ile hayvanların insan türünün ihtiyaçları için kullanılmasına yönelik tutumlar arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bireyler SBY düzeyleri arttıkça hayvanların insanların ihtiyaçları için kullanılmasını daha çok desteklemektedir (Hyers, 2006: 200). Türçülüğün çeşitli sağ ideolojiler ile olan ilişkisi Caviola ve arkadaşları (2019: 1020) tarafından incelenmiştir. Bu çalışmada SBY ve politik muhafazakarlık ile türçü tutumlar arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu bulunmuştur. Gruplar arasındaki hiyerarşik ve adaletsiz düzenin desteklenmesi diğer insan gruplarına olduğu gibi hayvanlara yönelik önyargıyla da pozitif yönde ilişkilidir (Dhont ve ark., 2014: 106). Allen ve Baines (2002: 127-128), yürüttükleri bir çalışmada katılımcılara baskınlık ve et ilişkisini çağrıştıracak şekilde, SBY düzeyi yüksek bireylerin kırmızı eti daha fazla tercih ettiği yönündeki bir bilgi aktarmışlardır. Bu durum, daha eşitlikçi bir sistemi destekleyen insanların çiftlik

hayvanlarına yönelik tutumlarında olumlu yönde bir değişime neden olmuştur. Öte yandan aynı bilgi SBY düzeyi yüksek olan insanların çiftlik hayvanlarına yönelik tutumlarında herhangi bir değişime neden olmamıştır.

1.5.2. Meşrulaştırıcı Mitler

SBT'ye göre hiyerarşik sistemleri sürdüren, etkisini arttıran veya azaltan önemli yapılardan biri meşrulaştırıcı mitlerdir. Bu mitler birçok insan tarafından kabul edildiği için doğruluğu ve yanlışlığından bağımsız şekilde fonksiyon gösterebilirler. Hiyerarşi güçlendirici ve hiyerarşi azaltıcı olarak ikiye ayrılan meşrulaştırıcı mitlerin SBY ile yakından ilişkisi bulunmaktadır (Sidanius ve Pratto, 2001: 104). Meşrulaştırıcı mitlerin niteliği (azaltıcı-arttırıcı), toplum tarafından kabul edilme düzeyi ve ulaşılabilirliği toplumsal sistemdeki eşitsizlikler üzerindeki etkisini belirlemektedir (Pratto, 1999: 247).

Meşrulaştırıcı mitler belirgin bir gruba yönelik olsun ya da olmasın bireylerin SBY düzeyleri ile ayrımcı politika ve davranışların desteklenmesi arasındaki ilişkiyi açıklayan faktörlerden biridir.⁴ SBT'ye göre bu aracı ilişki, bireysel faktörler ve bağlamsal faktörler arasındaki bağı açıklamaktadır (Pratto ve ark., 1998: 1970). Kültürün de bir parçası olan bu mitler hem bireylerin hem de kurumların davranışlarına dair gerekçeler sağlamak ve bazı davranış kalıpları sunmaktadır (Pratto, 1999: 200). Meşrulaştırıcı mitler insanların içinde yaşadığı toplumun günlük pratiklerine dair bilgiler sunmakta ve eşitsizliğin her gün tekrar tekrar üretilmesine olanak sağlamaktadır. Türcülük ve hayvanlara yönelik zulmün Türkiye bağlamında incelenmesi, kültüründe yer alan Kurban Bayramından dolayı önem arz etmektedir. Türkiye'de her yıl kutlanan Kurban Bayramı, bir diğer adıyla Büyük Bayram (Baykara, 2000), boyunca insanlar inançları gereği inek, koyun veya koç gibi çeşitli hayvanları kurban etmekte ve bunu coşkuyla kutlamaktadırlar. İnsan-hayvan ilişkilerindeki hiyerarşik yapı ve adaletsiz sistemin süreğenliğinin, kurban kültürüne sahip olan Türkiye bağlamında incelenmesi bu tezin özgün yönlerinden biridir.

Joy'a (2010) göre insanlar hayvanların sömürüldüğü sistemi doğallığına, gerekliliğine ve normallikine dair mitlerle meşrulaştırmaktadır. Bu üç gerekçenin yanı sıra hayvansal ürünlerin, özellikle etin, lezzetine dair gerekçelendirme de bir mit olarak kabul edilebilir

⁴ Bu tez çalışması kapsamında sınanması hedeflenen model, mitlerin aracı ilişkilerine dair Sidanius ve Pratto'nun (2001: 105) öne sürdüğü model temelinde geliştirilmiştir.

(bkz., Piazza ve ark., 2015). Yukarıda da aktarıldığı gibi, hayvansal proteinin, özellikle de etin, sağlıklı bir insan diyeti için vazgeçilmez önemde olduğu şeklindeki gerekçe bunlardan biridir (Hyers, 2006: 200). İnsanlar tarafından et yemek yalnızca diyetin vazgeçilmezi olarak değil aynı zamanda kas kütlelerinin gelişimi için de olmazsa olmazı olarak kabul ediliyor (Fiddes, 1991: 185). Kas, güç ve sağlık ile et arasındaki ilişkiye dair inanışlar Norveçli askerler arasında da tespit edilmiştir. Askerler etin hem fiziksel hem de psikolojik olarak önemli bir gıda olduğunu söylemektedir (Kildal ve Syse, 2017: 73). İnsanların et tüketimini azaltmaya yönelik tereddütleri ve karşı çıkışlarının nedenlerinden biri etin ideal bir diyetdeki yerinin önemli olduğunu düşünmeleridir (Neff ve ark., 2018: 1840). Et ve sağlık arasındaki ilişkiye dair bu inanç insanların yemek tercihlerini belirlemede önemli bir faktördür. Vejetaryen diyeti takip etmeye niyetleri olan insanlar, et yemeye mecbur olduklarına dair düşüncelerini ve etin insan sağlığı için vazgeçilmez bir besin olduğu yönündeki inançlarını vejetaryen olmaları önündeki engeller olarak algılamaktadır (Lea ve Worsley, 2001: 507). Etin olmazsa olmazlığına dair gerekçelendirmelerin yanı sıra insanların kırmızı ve beyaz et tüketimi doğallık ve normallığe dair gerekçelendirmelerle de pozitif yönde ilişkilidir (Piazza ve ark., 2015: 125). Hyer'in (2006: 200) gerçekleştirdiği çalışmada gereklilik gerekçesinden sonra en sık kullanılan gerekçeler hayvansal ürünlerin keyif vermesi ve lezzetli bulunmasıdır. Üçüncü en sık gerekçelendirme ise insanların hayvanları kullanmasının doğal sistemin bir parçası olarak görülmesidir (Hyers, 2006: 201).

Çevresel faktörler tarafından belirlenen bu inançlar veya ideolojiler toplumdaki sosyal ilişkileri düzenler. Mitler, içinde yaşadığımız sosyal kurumlar ve zihinlerimizde var olan kalıp yargılara kadar her yeredir ve günlük yaşantımızdaki davranışlarımıza yön verip bu davranışları meşrulaştırırlar. Bu yüzden ideolojiler ve meşrulaştırıcı mitler baskınlık temelinde oluşmuş toplumları anlamak için önemli bir faktördür (Pratto, 1999: 247). Bir toplumdaki kontrol ve baskınlığın sürdürülmesi veya değişmesi açısından bu ideolojiler önem arz etmektedir (Augoustinos, 1999: 309). Hiyerarşik sistemdeki değişim ihtimali için o sistemin devam etmesine aracılık eden meşrulaştırıcı mitlerin ne kadar kabul gördüğü veya desteklendiği incelenebilir (Sidanius ve Pratto, 2001: 107). Et tüketiminin insan besin yelpazesinin önemli bir parçası olduğu inancı, insanın hayvansal ürünleri tüketmesinin doğal düzenin bir parçası olarak görülmesi ve hayvansal ürünlerin keyifli olduğuna dair inançlar insanların hayvanlar üzerindeki hakimiyetini güçlendiren hiyerarşi

arttırıcı mit olarak kabul edilebilir. Bu inançlar, insanlar ve sömürülen hayvanlar arasındaki baskıcı ve hiyerarşik sistemin sürdürülmesi işlevini gerçekleştirdiği iddia edilebilir.

Grupları belirli bir hiyerarşik sistemde alt ve üst konumlara yerleştiren ve toplumları bu şekilde tanımlayan her türlü ideoloji meşrulaştırıcı mit olarak kabul edilebilir ve SBY ile ilişkilidir (Pratto ve ark., 1994: 741). İnsan ve diğer hayvanlar arasındaki hiyerarşik sistemi tanımlayan türçülük veya hayvan ürünlerinin kullanımını destekleyen karnizm (bkz., Joy, 2010) ideolojisi hayvanlar ve insanların statülerine işaret etmektedir. Bu sebeple, bir meşrulaştırıcı mittir. Bir ideoloji aslında bir kültürle iç içe var olabilir ve nesiller arası aktararak sürdürülebilir. Hiyerarşik bir bağlamın içinde yaşayan birey gruplar arasında baskınlığın var olduğunun kabulü yönünde bir eğilime sahip olacaktır. Bu durumda bireylerin baskınlığı tekrar üretmelerine neden olacak ve stabil bir hiyerarşik sistem var olmaya devam edecektir (Pratto, 1999: 245). Dolayısıyla, hiyerarşik yapının yeniden üretimine imkân sağlayan ideolojilerin değişimi toplumdaki adaletsizliklerin çözümünü de olanaklı kılabilir. İnsanların hayvanları kullandığı ve sömürdüğü toplumsal yapı insanlığın ilk zamanlarından beri devam etmektedir. Hayati fonksiyonlarını sürdürmek için bir şeyler yemek zorunda olan insanların beslenme alışkanlıkları üzerinden kurduğu bu hiyerarşik ilişki toplumsal kültürün de önemli bir parçası olabileceği için insan ve hayvanlar arasındaki hiyerarşik yapının dirençli bir şekilde sürmesi doğal görülebilir.

1.6. Vejetaryenlik, Veganlık ve Hayvansal Protein

İnsanların kimlikliklerini tükettikleri besinler üzerinden de tanımladıkları bilinmekle birlikte, kimlik-yemek arasındaki ilişkinin tek yönlü olmadığını da altı çizilmelidir. Tüketilen besinlerin kimlik üzerinde etkisi olduğu gibi kimliğin de tüketilen besinler üzerinde etkisi bulunmaktadır (Bisogni ve ark., 2002: 131). Vejetaryenliği veya veganlığı yalnızca diyet tercihiyle açıklamak hatalı olsa da tüketilen veya tüketilmeyen besinler bu kimliklerin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Söz konusu bireyler bu sayede kendilerini et tüketen diğer bireylerden ayırtmaktadırlar (Yeh, 2014: 597-598). Beslenme davranışıyla oluşan kimlik, sosyal gruplarla olan ilişkilerini değiştirmekte; bu da takip edilen beslenme tarzını tekrar düzenlemesine sebep olmaktadır (Bisogni ve ark., 2002: 131). Örneğin, et tüketmeyi bırakan bir kişi vejetaryen olarak bir sosyal gruba dahil

olabilir ve sosyal ilişkilerinin sonucunda hayvansal ürünlerin tamamından uzak durmaya başlayabilir.

Vejetaryenlik, vegan felsefe ile benzer motivasyonlara sahip olmakla beraber diyet tercihleri açısından bazı farklılıklar sergilemektedir. Vejetaryenler süt, süt ürünleri ve yumurta gibi hayvansal gıdaları tüketirken et çeşitlerini ve mezbaha zincirini destekleyecek hiçbir ürünü tüketmemektedirler (Vegetarian Society b.t). Öte yandan, vegan felsefeye göre her çeşit hayvansal ürünün tüketilmesi ve kullanılması etik dışı görülmektedir (The Vegan Society, b.t). Vegan-vejetaryen diyetin takip edilmesi ahlaki değerler, motivasyonlar, kimlik ve cinsiyet gibi çeşitli faktörlerle ilişkilidir (geniş bir gözden geçirme çalışması için bkz., Rosenfeld, 2018). Örneğin, hayvanların iyi oluşlarına yönelik olumlu tutumlar ile vejetaryen diyeti takip etmek arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır ve vejetaryenler, hepçillere kıyasla hayvanlar için toplanan yardımlara daha fazla katkı sağlamaktadırlar (De Backer ve Hudder, 2014: 70-72). Ayrıca, ideolojik eğilimler de insanların kendilerini vegan veya vejetaryen olarak tanımlamaları ile ilişkilidir. Vegan-vejetaryen kimlik ile SBY ve Sağ Kanat Yetkeçiliği arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır: İnsanların kendilerini daha çok hepçil olarak tanımlamalarıyla beraber SBY ve Sağ Kanat Yetkeçiliği düzeyleri artmaktadır (Allen ve ark., 2000: 411). Benzer ilişki Türkiye ve Almanya’da da ortaya konulmuştur. Bulgular hepçil bireylerin SBY düzeylerinin vegan ve vejetaryen bireylere kıyasla daha fazla olduğunu göstermiştir (Köseoğlu, 2023; Veser ve ark., 2015). Cinsiyet ve vejetaryenlik arasındaki ilişkiye bakıldığında, kadınlar arasında vejetaryenlik oranı erkeklere kıyasla daha fazladır. Kadınlar özellikle et tüketmekten uzak durmaktadırlar (Rozin ve ark., 2012: 638). Erkeklerin güç için ete daha çok ihtiyaç duyduğuna dair kültürel kabulün dışında, et erkeğin baskınlığının bir sembolü olarak da kabul edilmektedir (Adams, 2010 :56). Erkeklerin kadınlara kıyasla hiyerarşik bir dünya algısına daha eğilimli olmaları (bkz., Sidanius ve ark., 1994) eşitlikçi bir ideoloji olan veganizmi günlük pratiklerine uygulamalarındaki farklılaşmaya dair bir açıklama olarak kabul edilebilir. Bir başka deyişle, erkekler ve kadınların SBY düzeylerindeki farklılık, vegan erkek ve kadınların sayıları arasındaki farkı açıklıyor olabilir.

İnsanların takip ettikleri beslenme alışkanlıklarının altında farklı motivasyonlar ve sebepler bulunmaktadır. Hepçil ve vejetaryen bireylerin hayvansal ürünleri tüketim

motivasyonları farklılaşmaktadır. Vejetaryenlerin hayvansal ürün tüketme motivasyonları (örn., doğal, gerekli, normal ve lezzetli) hepçil bireylerden düşüktür (Hopwood ve ark., 2021: 8). Bahsi geçen motivasyonlar gerekçelendirmelerden (Piazza ve ark., 2015) farklıdır. Gerekçelendirmeler daha çok insanların genel geçer kabullerine işaret eden faktörlerken, et tüketimi motivasyonları bireysel düzeydeki değerlerle daha çok ilişkilidir (Hopwood ve ark., 2021: 2). Gerekçelendirmeler ve bireysel motivasyonlar birbirinden farklı olsa da toplumsal kabullere işaret eden bu gerekçelendirmeler insanların bireysel motivasyonlarına dönüşebilmektedir. Özellikle, dini veya politik kabuller insanların yemek tercihlerine dair motivasyonları üzerinde etkilidir (Renner ve ark., 2012).

Hepçillerin aksine, vejetaryen bireyler et tüketimini kısmen ya da tamamen diyetlerinden çıkarmaktadır. Bir kısmı yalnızca balık tüketirken, bir kısmı beyaz et tüketmemekte veya tükettikleri miktarı sınırlandırmaktadır (bkz., Rosenfeld ve ark., 2020). Örneğin, hayvanları tüketmenin veya kullanmanın insanların hakkı olduğu yönündeki inançlar insanların beslenme tarzlarındaki değişikliğin altında yatan motivasyonlardan biridir. Ayrıca, hedonistik sebepler de insanların et tüketimini azaltma davranışlarını negatif yönde yordamaktadır (Graça ve ark., 2015: 119). İnsanların, hayvanlar ve hayvansal ürünlerin kullanılmasını kabul etmelerinin altında yatan faktörler arasında insan üstünlüğüne dair inançlar da yer almaktadır (bkz., *SD-HARM*). Sağlık sektöründeki deneylerde hayvanların kullanılmasına yönelik tutumların yordayıcılarından biri insan üstünlüğüne ilişkin inançlardır. Bilim insanları ve sıradan insanların hayvanların deneyler dahil çeşitli alanlarda kullanılmasına yönelik tutumları insanların diğer hayvanlardan üstün olduğuna dair kabulleri içermektedir (Knight ve ark., 2010: 257-259). İnsanların et ve hayvansal ürünleri tüketmekteki motivasyonları çeşitlenmektedir. De Boer ve arkadaşları (2017: 394) yaptıkları bir çalışmada yaklaşık 4-5 günde bir et tüketen bireylerin çoğunluğunun et tüketimlerinin altında sağlığa dair motivasyonlarının bulunduğunu tespit etmişler ve daha sık et tüketen bireylerde ise etin lezzetli oluşu gibi hedonistik motivasyonların bulunduğunu görmüşlerdir. Güçlü ve sağlıklı olmak gibi motivasyonların yanı sıra insan doğasının bir parçası olarak hayvanların kullanılması ve hayvansal ürünlerin tüketilmesi beslenme alışkanlıklarını belirleyen diğer motivasyonlardır (Hopwood ve ark., 2021). Yemek tercihleri sağlık, politik veya ahlaki birçok motivasyondan etkilenebilir. Bununla beraber, ideolojik kabuller de insanların

yemek davranışına dair motivasyonlarının altında yatan önemli faktörlerdendir (Rosenfeld ve Burrow, 2017: 457-458). Bir başka deyişle, insanların ideolojik ve kültürel kabulleri yemek tercihlerine dair motivasyonlarının önemli belirleyicilerindedir.

Bu tez araştırması kapsamında bireylerin takip ettikleri beslenme tarzının altında yatan motivasyonların incelenmesi hedeflenmektedir. SBT çerçevesinde yapılacak bu incelemede sosyal baskınlığın altında yatan motivasyonel farklar ile takip edilen beslenme tarzının altında yatan motivasyonlar arasındaki ilişkilerin farklılaşacağı öngörülmektedir. SBY insanların dünyayı diğer gruplarla sürekli mücadele içinde olunan bir '*kurtlar sofrası*' olarak görmelerine ve yalnızca güçlülerin kazandığı bir sisteme dair inançlara işaret etmektedir. Yani, SBY çoğunlukla baskınlık motivasyonlarını barındırmaktadır (Duckitt ve Sibley, 2009). Örneğin, güç, hazcılık ve kendini yüceltme gibi değerler SBY'yi yordamaktadır (Duriez ve ark., 2005: 308-309). Bu baskınlık motivasyonları, et ve hayvansal ürünlerin tüketiminin altında yatan motivasyonların (normal, doğal, gerekli ve lezzetli) insanların SBY düzeyleri ile ilişkili şekilde farklılaşacağına dair varsayımı makul kılmaktadır. Bununla beraber, insanların davranışsal hedefleri için bir kaynak olarak görülebilecek olan motivasyonların tüketilecek besinlerin seçiminde temel belirleyicilerden birisidir (Rosenfeld ve Burrow, 2017: 457). Motivasyonlar insanların harekete geçmelerini sağlayan ve davranışlarını belirleyen bireysel faktörlerdir. Fakat, bu bireysel faktörler kültürel ve sosyal öğrenmelerden veya durumsal faktörler tarafından da belirlenebilir (Deci ve Ryan, 2012: 417). Farklı beslenme tarzlarını takip eden bireylerin hayvansal protein tüketimine dair motivasyonlarının da farklılaşacağını varsaymak makul görünmektedir. Bu sebeple, hepçil ve vejetaryen bireylerin hayvansal ürün tüketimindeki farklılaşmanın altında yatan çeşitli motivasyonların ayrıntılı bir şekilde incelenmesi insanların beslenme alışkanlıklarındaki değişimlerin de anlaşılması için önemli bir faktör olarak görülebilir.

Vegan bireylerin hiçbir hayvansal ürünün olmadığı bir beslenme tarzını takip etmesinin altında yatan motivasyonlar bu bireylerin hepçil beslenme tarzına geri dönüşleri üzerinde de etkilidir. Etik motivasyonlarla vegan olan bireylerin geri dönüş oranları sağlık sebebiyle vegan olanlara kıyasla daha düşüktür (Markowski, 2023: 301). Yalnızca motivasyonlar değil ideolojik eğilimler de vegan ve vejetaryen bireylerin geri dönüşlerinde etkilidir. İnsanların muhafazakarlık düzeyleri yükseldikçe et tüketimine geri

dönme ihtimalleri de artmaktadır. Bununla beraber, bu geri dönüşü etkileyen önemli bir diğer faktör de 'et aşermek'tir (Hodson ve Earle, 2018: 78).

Son 12 ay içerisinde et tüketmiş olan vejetaryenlerle yapılan bir araştırmada katılımcıların büyük kısmı sosyal bağlama uymak için et tükettiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca, lezzetli olduğu için ve eksik protein aldıklarını düşündükleri için et tükettiklerini belirtenler de olmuştur (Rosenfeld ve Tomiyama, 2019: 3-4). Çeşitli motivasyonlarla et tüketimini kısıtlayan bireyler bulunsa da insanların et tüketimini sürdürmesinin altında yatan motivasyonlar ayrıntılı bir şekilde incelenmeyi gerektirmektedir. İdeolojik eğilimler ve bu motivasyonlar arasındaki ilişkiyi anlamının hem et tüketiminin sürdürülmesini hem de vegan-vejetaryen olsa dahi bireylerin hepçil beslenme tarzına geri dönüşlerinin sebeplerini anlamak için önemli olduğu söylenebilir.

Hepçil, vejetaryen ve vegan beslenme tarzlarını takip eden insanlarda yalnızca besin yelpazesi farklılaşmamaktadır. Tüketilen besinlerin yanında bu tüketimi belirleyen psikolojik faktörler de çeşitlenmektedir. Örneğin, vejetaryen ve vegan gruplar arasında sağlık, iklim krizi kaynaklı motivasyonlar ve bununla beraber insan üstünlüğüne dair inanç gibi motivasyonları belirleyen farklı psikolojik faktörler bulunmaktadır. Bu gruplarda hayvansal ürün tüketimini belirleyen motivasyonel faktörler et veya süt için de farklılaşmaktadır (Dhont ve Ioannidou, 2024: 195-197). Bireylerin takip edilen beslenme tarzına göre et ve süt ürünlerine dair tüketimin altında yatan motivasyonların yanı sıra, suda yaşayan hayvanlara, etlik ve yumurtalık tavuklara yönelik ahlaki değerlendirmeleri ve zihin atıfları da ayrılmaktadır. Su canlılarını tüketen (bkz., pesketaryen) insanlar balık gibi canlılara yönelik olarak vejetaryenlere ve veganlara kıyasla daha az ahlaki kaygı duymaktadır. Ancak bu fark hepçiller ile yapılan karşılaştırmalarda görülmemektedir (Ioannidou ve ark., 2024a: 200). Özellikle, süt, süt ürünleri ve yumurta gibi ürünlerin üretim sürecine dair gerçeklerin inkârı ve üretim esnasında bu hayvanların yaşadıklarına dair gerekçelendirme düzeyleri hepçil, vejetaryen ve pesketaryenler arasında ciddi ölçüde farklılaşmasa da veganlar ile bu gruplar arasında anlamlı farklılıkların olduğuna dair bulgular bulunmaktadır (Ioannidou ve ark., 2023a: 190). Farklı beslenme tarzlarına sahip insanların bu ürünleri tüketimlerini belirleyen faktörlerin farklılaştığı görülmektedir. Hepçil, vejetaryen ve vegan grupların hem et hem de süt ürünlerine dair farklı motivasyonlarının ve bağlamsal faktörlerin ayrı ayrı incelenmesi, bu ürünlerin

tüketiminin endüstriyel üretimin sürdürülmesine destek olması açısından önemli görülmektedir.

İnsanlar çoğunlukla çiftlik hayvanlarıyla yemek masasındaki tabaklarda karşılaşılır. Üretim bandı dahil olmak üzere kesimden yetiştirilmeye kadar birçok süreç insan gözünden ve şehirlerden uzakta gerçekleşmektedir. Market raflarına gelene kadar geçen süreçte hayvanların maruz kaldığı her türlü muamele insanların hayvanlar üzerindeki baskınlığının farklı formları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu baskınlığın en belirgin formu ise hayvanların öldürülüp et olarak marketlerde satılması kabul edilebilir (Joy, 2010; Singer, 2002; Allen ve ark., 2000).

Özetle, hiyerarşik bir düzeni desteklemek ile kırmızı et tüketimi arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır (Allen ve Hung Ng, 2003). Benzer bulgular Türkiye’de de saptanmıştır: hepçil beslenmeyi takip eden bireylerin SBY düzeylerinin, vegan-vejetaryen bireyelerinkine kıyasla anlamlı bir şekilde yüksek olduğu görülmüştür (Köseoğlu, 2023: 107-108). Dhont ve Hodson (2014) SBY’nin hayvan sömürsünü doğrudan yordadığını, bununla beraber insanın hayvanlar üzerindeki üstünlüğüne dair inançların da et tüketimi ve SBY arasındaki ilişkiye aracılık ettiğini bulgulamışlardır (Dhont ve Hodson, 2014). Hayvanların insanların kullanımı için var olduklarına dair inançlar hayvanların farklı amaçlar için sömürülerini meşrulaştırıcı bir zemin oluşturmaktadır. SBY hayvanların sömürsüne dair meşrulaştırıcı mitlerin desteklenmesinin güçlü bir yordayıcısıdır (Hyers, 2006). İnsanların diğer hayvanlar üzerindeki baskınlığının bir formu olarak et tüketimi ve hayvansal kaynaklı besinlerin tüketimi göz önüne alındığı zaman SBY ve et tüketimi davranışı arasındaki ilişkide meşrulaştırıcı bir mit olarak türcülük ve etin insan diyetindeki yerine dair gerekçelerin aracılık edileceği öne sürülebilir.

2. ARAŞTIRMANIN İÇERİĞİ VE KAPSAMI

Psikoloji bilimi insanlar ve hayvanlar arasındaki ilişkiye dair sorulara özellikle sosyal psikoloji perspektifinden cevaplar aramaktadır. Hâkim grup konumundaki insan türü yüz yıllardır hayvanları sömürmekte, eğlence dahil her türlü amaç için kullanmakta ve halen de buna devam etmektedir. Sosyal psikoloji alanında konuyla ilişkili yapılan çeşitli görgül araştırmalar bulunsa da meselenin farklı perspektiflerden ele alınması ve bu sürece diğer disiplinlerin de dahil edilmesi önem arz etmektedir. Diyetetik disiplininin insan-hayvan ilişkilerinin en belirgin formu olan yeme davranışına dair sorulara cevap arayan araştırmalara dahil olması bu açıdan makul görünmektedir. Hayvansal protein tüketiminde dair yapılan çalışmalar ‘WEIRD’ (Batılı, eğitilmiş, endüstrileşmiş, zengin ve demokratik) örneklerde yürütülmüş ve kültürel farklılıklara dair açıklamalar sınırlı kalmıştır (bkz., Amiot ve Bastian, 2015; Caviola ve ark., 2019). Türkiye’de ve benzer şekilde dini pratiklerin yaygın olduğu ülkelerde hayvanların kurban edilmesi kültürün önemli bir parçası olarak görülmekte ve kurban edilen hayvanların etleri kutlanarak tüketilmektedir. Etin ve hayvansal gıdaların prestij ve sağlıkla olan sembolik ilişkisine dair kabuller de bu besinlerin çokça sofralarda yer almasında önemli bir faktör olarak kabul edilebilir (Fiddes, 1991: 38-42). Bu tez çalışmasının, mutfağında etin çeşitli formlarının sıkça bulunduğu ve kurban gibi pratiklerin yaygın olduğu Türkiye bağlamında yürütülüyor olması hayvansal protein tüketimi ve türçülüğe dair alandaki diğer çalışmalardan farkını göstermektedir.

Bu tez çalışması kapsamında türçülüğün günlük yaşamda en sıradan görünen fakat çıktıları bakımından hayli olumsuz sonuçları bulunan hayvansal kaynaklı protein tüketme davranışı SBT perspektifinden incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın içeriği diyetetik disiplininden de hareketle ölçümler yapmayı gerektirmektedir ki bu aynı zamanda araştırmanın alandaki diğer çalışmalardan farkını göstermektedir. SBT perspektifinde yürütülen araştırmalarda türçülüğe dair çeşitli açıklamalar bulunmaktadır (bkz., Dhont ve ark., 2016). Fakat bu açıklamalarda SBT’nin en güçlü yanlarından biri olan düzeyler arası etkileşimlere pek yer verilmemiştir. Pratto’ya (1999) göre toplumlardaki hiyerarşik yapıların stabil ve süreğen olmasındaki önemli unsurlardan biri genel geçer kabul görmüş ideolojilerdir. SBT bağlamında meşrulaştırıcı mitler olarak kavramsallaştırılan ideolojiler birey düzeyindeki psikolojik süreçler ile toplumsal çıktılar

arasındaki ilişkide aracılık rolü üstlenmektedir. Bu tez çalışmasının temel amacı, tüketilen hayvansal protein miktarı ile SBY arasındaki ilişkide meşrulaştırıcı mit olarak kabul edilen türçülük ideolojisi ve et tüketimine dair gerekçelerin aracılık etkilerini, bununla beraber vegan, vejetaryen ve hepçillerin et tüketim motivasyonlarındaki farklılaşmayı incelemektir. Dolayısıyla, mevcut tez çalışmasına SBT'nin farklı düzeylerdeki açıklamalarının dahil edilmesi bu çalışmanın özgün yönünü oluşturmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, vegan, vejetaryen ve hepçil bireyler beslenme tarzlarını farklı motivasyonlarla biçimlendirmekte ve altta yatan bu motivasyonların düzeyleri de farklılaşmaktadır (bkz., Hopwood ve ark., 2021; Graça ve ark., 2015). Bu tez çalışmasında, diyetetik disiplininde kullanılan metodolojilerden yararlanılarak yapılan ölçümler yoluyla yalnızca et tüketimi değil, süt ve süt ürünleri gibi diğer hayvansal kaynakların tüketimi ölçümlenebilecek ve bu sayede, vegan, vejetaryen ve hepçil besinlerin hayvansal protein tüketim miktarlarındaki değişimin altında yatan motivasyonel farklar incelenebilecektir. Bu çalışmanın ayrıca zaman zaman et veya hayvansal ürün tüketmeye geri dönen vegan ve vejetaryen bireylerin bu geri dönüşlerine dair ideolojik eğilimler ve motivasyonlar temelinde de farklı bir bakış açısı getirilebileceği düşünülmektedir. Bununla beraber, bu tez çalışması kapsamında SBY, türçü tutumlar ve mitlerin demografik özelliklerle olan ilişkileri bu çalışma bağlamında incelenecektir.

İki farklı araştırmadan oluşan bu tez çalışmasında ana çalışmanın hipotezlerinin test edilmesi ve Türkçe olarak ilk kez kullanılacak olan Piazza ve arkadaşları (2015) tarafından geliştirilen "Et Tüketimi Gerekçeleştirme" ve Hopwood ve arkadaşları (2021) tarafından geliştirilen "Et Tüketim Motivasyonları" ölçeklerinin geçerlik ve güvenilirlik çalışmasının yapılması da hedeflenmiştir.

2.1 Araştırmanın Hipotezleri

Bu kısımda yukarıda sunulan literatür ışığında bu tez çalışması için geliştirilen hipotezler sıralanmaktadır.

SBY'nin cinsiyetler arasındaki farklılaşmasının diğer faktörlerden bağımsız olarak evrensel olarak geçerli olduğu öne sürülmektedir (Sidanius ve Pratto, 2001). Buna göre

erkekler her durumda kadınlara göre daha yüksek derecede sosyal baskınlık eğilimine sahiptirler (Sidanius ve ark., 1994). Erkekler ve kadınlar arasındaki bu farkın hayvan sömürsünü gerekçelendirme konusunda da ortaya çıktığı bilinmektedir. Erkekler kadınlara kıyasla et yeme davranışını daha çok insan üstünlüğü ve hiyerarşik sebeplerle (örn., Hayvanlar insanlara hizmet etmek için vardır) gerekçelendirmektedir (Rothgerber, 2013). Bununla beraber, et yeme davranışı erkekliğin önemli bir parçası olarak görülmekte ve vegan-vejetaryen diyet feminen olarak kabul edilmektedir (Ruby ve Heine, 2011; Peeters ve ark., 2023). Et yeme davranışının erkeklikle olan ilişkisi tüketilen hayvansal protein miktarının da cinsiyet temelinde farklılaşacağına dair bir varsayımı makul kılmaktadır. Bu sebeple erkeklerin kadınlara kıyasla daha fazla miktarda hayvansal protein tüketeceğini iddia edilebilir.

***H1:** Erkek katılımcıların SBY düzeyleri kadın katılımcıların SBY düzeylerinden yüksektir.*

***H2:** Erkek katılımcıların hayvansal protein tüketim miktarı kadın katılımcıların hayvansal protein tüketim miktarından fazladır.*

Vejetaryen ve vegan bireylerin sosyal baskınlık düzeyleri hepçil bireylere göre daha düşük olduğu bilinmektedir. Bir başka deyişle, vejetaryen ve veganlar hepçillere göre daha eşitlikçi bir dünya görüşüne sahiptirler ve hiyerarşik sistemleri destekleme eğilimleri daha düşük düzeydedir (Veser ve ark., 2015). Fakat Dhont ve Ioannidou (2024: 6) çalışmalarında insan üstünlüğüne dair inançların vegan ve vejetaryenler arasında da farklılaştığına dair bulgulara erişmişlerdir ve veganların hayvanlara yönelik ahlaki kaygılarının vejetaryenlerden fazla olduğuna dair sonuçlar da tespit etmişlerdir. Hayvanların her alandaki sömürsünün engellenmesi için hayli katı ve keskin bir yapıya sahip olan vegan düşünceye kıyasla vejetaryenliğin daha esnek olduğu söylenebilir. Bu araştırmada vegan ve vejetaryen katılımcıların SBY düzeylerinin hepçillere göre daha düşük olması, öte yandan vegan ve vejetaryenlerin bu değişken açısından farklılaşması beklenmektedir.

***H3:** Vegan bireylerin SBY düzeyleri ve türçülük puanların hepçil bireylerin SBY düzeyleri ve türçülük puanlarından düşüktür.*

H4: Vejetaryen bireylerin SBY düzeyleri ve türçülük puanların hepçil bireylerin SBY düzeyleri ve türçülük puanlarından düşüktür.

H5: Vegan bireylerin SBY düzeyleri ve türçülük puanları vejetaryen bireylerin SBY düzeyleri ve türçülük puanlarından düşüktür.

Dini inanç ve veganizm arasında Amerika örnekleminde anlamlı ilişkilerin bulunduğu bir araştırma yer almaktadır. Bu çalışmanın sonuçları, dindar insanlara kıyasla, ateistlerin hayvan haklarını daha fazla destekleme eğiliminde olduğunu göstermektedir (Wrenn, 2019: 730). Türkiye'nin farklı bölgelerinde farklı dini inançlar ve mezhepler bulunsa da genel olarak Kurban Bayramı gibi dini pratiklerin yaygın olduğu bilinmektedir. Bu bayram hayvanların kurban edilmesi yoluyla kutlanılmaktadır. Bununla beraber, dini pratikler hayvanların insanlar için yaratıldığı gibi kabulleri de içinde barındırmaktadır eşlik etmektedir. Dolayısıyla, Türkiye örnekleminde yürütülen bu çalışmada dindarlık düzeyi ve türçü tutumlar arasında anlamlı bir ilişki beklenmesini makul kılmaktadır.

H6: Katılımcıların dindarlık düzeyleri ve türçü tutumları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Dhont ve Hodson (2014) sağ ideolojik eğilimler olarak görülen Sağ Kanat Yetkeçiliği ve SBY'nin hayvansal protein tüketim miktarı ile arasında pozitif yönde bir ilişki bulunduğunu göstermiştir. Tahakküm ve hiyerarşik ilişkileri destekleme eğilimi olan SBY ve geleneksel yapıların korunması gibi motivasyonları barındıran Sağ Kanat Yetkeçiliği ile hayvansal protein tüketimi arasındaki bu ilişkinin mevcut çalışmada da ortaya çıkması beklenmektedir. Her ne kadar Sağ Kanat Yetkeçiliğine dair ölçüm alınmamış olsa da katılımcıların sağ politik konumlanışları ile hayvansal protein tüketimi arasında benzer bir ilişkinin ortaya çıkması öngörülebilir. Bununla beraber, et tüketiminin insan diyetindeki yerine dair gerekçelendirmeler bireylerin sıradan bir davranışı olan et ve süt gibi kaynakların tüketilmesini meşrulaştırmak için kullandıkları genel inançlardır. Piazza ve arkadaşları (2015: 125) et tüketimine dair gerekçelendirmelerin yalnızca et ile değil süt ve yumurta gibi diğer hayvansal protein kaynaklarının tüketimi ile de ilişkili olduğu tespit etmişlerdir. Benzer şekilde, Et tüketim motivasyonunun da her tür hayvansal protein tüketim miktarı ile ilişki olacağı öngörülebilir.

H7: Katılımcıların SBY düzeyleri ile hayvansal protein tüketim miktarları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

H8: Katılımcıların sağ politik konumlanışları ile hayvansal protein tüketim miktarları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H9: Katılımcıların türcü tutumları ve hayvansal protein tüketim miktarları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H10: Katılımcıların et tüketimi gerekçelendirme düzeyleri ve hayvansal protein tüketim miktarları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H11: Katılımcıların et tüketim motivasyon düzeyleri ve hayvansal protein tüketim miktarları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Hayvanların farklı bahanelerle sömürsünü devam ettiren belirli kültürel ve dini inanışlar sistemi meşrulaştırmanın ve baskın ideolojiyi sorgulamanın önüne geçmektedir. Joy'a (2010) göre karnistik ideolojiyi gerekçelendirmek için kullanılan mitler üç kategoride toplanmaktadır. '3N' olarak kısaltılmış olan bu kategoriler insanların hayvanlar üzerindeki hakimiyetinin doğallığına (*Natural*), normallğine (*Normal*) ve gerekliliğine (*Necessary*) dair inançlardan kaynakladığına işaret etmektedir. Bu üç gerekçeye ek olarak hayvansal ürünlerin lezzetli (*Nice*) olduğu gerekçesi de bu sömürü için kullanılan gerekçelerden birisidir (Piazza ve ark., 2015). İnsan ve hayvanlar arasındaki hiyerarşik yapının devamını sağlayan ideoloji yalnızca karnizm değildir. Türcülük (Ryder, 2004) de hayvanlara yönelik her türlü muamelenin makul görüldüğü bir ideolojidir. Bu gerekçeler ve türcülük SBT perspektifinden bakıldığı zaman birer meşrulaştırıcı mit olarak kabul edilebilir. Meşrulaştırıcı mitler hiyerarşik bir sistemin sürdürülmesinde veya değişiminde önemli bir rol oynamaktadır ve bireylerin SBY düzeyleri ile ilişkilidir. (Sidanius ve Pratto, 2001). Dolayısıyla, bireylerin SBY düzeyleri ile türcü tutumları ve et tüketim gerekçelendirme düzeyleri arasında pozitif bir ilişki olacağı beklenmektedir.

H12: Katılımcıların SBY düzeyleri ve türcü tutumları arasında anlamlı bir pozitif ilişki vardır.

H13: Katılımcıların SBY düzeyleri ile et tüketimini gerekçeleştirme düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Türçülük genel olarak hayvanlara yönelik önyargıları içermekte, özellikle de hayvanlar ve insanlar arasındaki hiyerarşik ilişkinin çıktılarına dair birçok düşünceyi kapsamaktadır (örn., hayvanların insanlara hizmet etmek için var olması). Bu önyargı ile insanların hayvansal ürünleri tüketmeleri arasındaki yakın bir ilişki bulunmaktadır (Dhont ve ark., 2019). Bununla beraber, diyetetik ve beslenme alanındaki araştırmalar, yukarıda da açıklandığı gibi bir dönem insan sağlığı için ideal beslenme tarzının et ağırlıklı olduğunu savundular. Etin ideal diyetin bir parçası olduğuna dair gerekçeleştirmelerin et tüketimi ve bunun üzerine kurulan hayvan sömürsü sisteminin önemli bir parçası olduğu savunulabilir (Joy, 2010). Hayvan sömürsünü destekleyen sistemin temellerindeki gerekçeleştirmelerin (doğallık, gereklilik, normalik) ve türçü tutumların hayvansal protein tüketim miktarını yordayacağı iddia edilebilir. Et tüketim motivasyonları insanların beslenme tarzlarına dair anlamlı bir yordayıcıdır (Hopwood ve ark., 2021). İnsanların bireysel inançları ve motivasyonları et ve çeşitli hayvansal kaynaklı besinlerin tüketimlerini etkileyen önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir ve tüketilen hayvansal protein miktarını da yordayacağı varsayılabilir. Meşrulaştırıcı mitlerin yeri ve önemine ilişkin olarak SBT kuramcıları tarafından öne sürülen model ve yukarıda açıklanan ilişkiler göz önünde bulundurularak mevcut çalışma kapsamında Şekil 5’te görülen model hazırlanmıştır.

Sidanius ve Pratto (2001) meşrulaştırıcı mitlerin SBY ve hiyerarşik sistemi sürdüren politikaların desteklenmesi arasında aracı rolünün bulunması gerektiğini öne sürmektedirler. Hayvansal protein tüketimi, endüstriyel hayvancılık sektöründeki üretimi devam ettirecek bir davranıştır. İnsanların SBY düzeylerindeki artışla beraber hayvansal ürünlerin insan diyetindeki yerine dair genel kabulleri daha fazla desteklenmesi ve aynı zamanda hayvanların sömürülmesi ve tüketilmesine dair düşünceler bütünü olan türçü tutumlarının da artacağı şeklinde bir ilişkinin var olduğu iddia edilebilir. Meşrulaştırıcı mit olarak kabul edilebilecek olan bu sosyal kabullerin de tüketilen hayvansal protein miktarını yordayacağı varsayılabilir. Bununla beraber, davranışların temel belirleyicisi olan motivasyonların da sosyal ve durumsal faktörlerden etkilendiği bilinmektedir (Deci ve Ryan, 2012). Dolayısıyla, et tüketim gerekçeleştirmesi ve türçülüğün bu

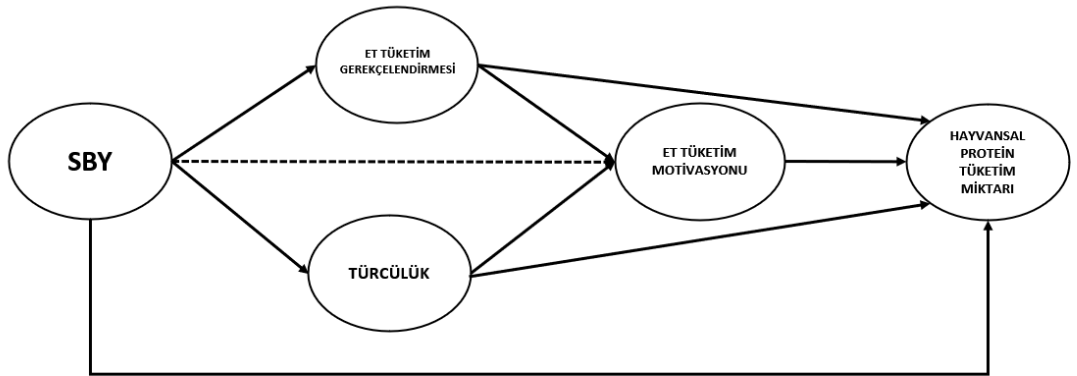
motivasyonları etkileyeceği varsayılmaktadır. Sonuç olarak, mevcut çalışma kapsamında geliştirilen modelde meşrulaştırıcı mit olarak kabul edilen et tüketim gerekçelendirmesi ve türçülük 1. basamak paralel aracı değişkenler olarak yer almaktadır. Bununla beraber, hayvansal ürün tüketiminin temel belirleyicilerinden olduğu ve bu mitlerden etkileneceği varsayılan hayvansal ürünlerin tüketiminde dair motivasyonlar modele 2. basamak sıralı aracı değişken olarak hayvansal protein tüketimi davranışının öncesine dahil edilmiştir (Şekil 5). Mevcut model kapsamında, etin ideal bir insan diyetindeki yerine dair genel gerekçelendirmenin ve türçülüğün SBY düzeyleri ile hayvansal protein tüketim miktarları arasındaki ilişkide birer meşrulaştırıcı mit olarak aracı rolünün bulunduğu varsayımı ve et tüketim motivasyonlarının bu ilişkideki aracılık etkisi sınanacaktır.

H14: Katılımcıların türçülük, et tüketim gerekçelendirme ve et tüketim motivasyon düzeyleri SBY ile hayvansal protein tüketim miktarı arasındaki ilişkide aracı rol oynayacaktır.

H14a: Katılımcıların türçü tutumları tükettikleri hayvansal protein miktarını yordayacaktır.

H14b: Katılımcıların et tüketim gerekçelendirme düzeyleri tükettikleri hayvansal protein miktarını yordayacaktır.

H14c: Katılımcıların et tüketim motivasyon düzeyleri tükettikleri hayvansal protein miktarını yordayacaktır.

Şekil 5 SBY ve tüketilen hayvansal protein miktarı arasındaki ilişkiye dair sunulan kavramsal model

SBY'nin altında yatan, güçlü olmak ve mücadele etmek gibi motivasyonlar gruplar arası ilişkilerdeki baskınlığa işaret etmektedir (bkz., Duckitt ve Sibley, 2009). SBY'ye dair bu motivasyonel açıklamadan yola çıkarak insanların takip ettikleri beslenme alışkanlıklarına dair motivasyonlarını etkileyen faktörün SBY olabileceği iddia edilebilir. Sağlıklı ve güçlü olma isteği, et yemenin keyifli ve insan doğasının bir parçası olduğuna dair inançlar ve motivasyonlar bireylerin takip ettikleri beslenme tarzlarının altında yatan motivasyonlardandır (bkz., Hopwood ve ark., 2021). Bu tez çalışması kapsamında, güç, insan üstünlüğü, hedonizm ve kendini yüceltme gibi değerlerle ilişkili olan SBY'nin tüketilen hayvansal protein miktarındaki farklılaşmayı nasıl etkileyeceğinin incelenmesi hedeflenmektedir. Yukarıda açıklandığı gibi farklı beslenme tarzlarını takip eden insanların hem süt ürünlerine hem de et ürünlerine yönelik motivasyonları farklılaşmaktadır. Bununla beraber, bu ürünlerin tüketimine dair gerekçelendirme düzeyleri de farklılaşmaktadır. İnsanların SBY düzeyleri et tüketimine dair inançları destekleme düzeylerini etkileyecektir. SBY'ye dair motivasyonlar ve mitlerin desteklenmesi vegan vejetaryen ve hepçil bireylerin beslenme tarzlarına dair motivasyonlarındaki farklılaşmayı etkileyecektir (bkz., Şekil 5). Hepçil, vejetaryen ve vegan bireylerin et ve süt ürünleri tüketimlerini belirleyen psikolojik faktörlerin belirlenmesinin bu ürünlerin endüstriyel üretiminin iklim krizine olan etkilerini azaltmaya yönelik faaliyetlere dair önemli bilgiler sunacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, mevcut çalışmada geliştirilen araştırma sorusu aşağıdaki gibidir.

***S1:** Vegan, vejetaryen ve hepçil bireylerin SBY düzeyleri ve mitlere dair kabullerinin hayvansal protein tüketim miktarları altında yatan motivasyonlar üzerinde ve hayvansal protein tüketim miktarları üzerinde nasıl bir etkisi bulunmaktadır? Hayvansal proteinin kaynağının et veya süt ürünleri olması bu etkiyi söz konusu üç grupta nasıl farklılaştırmaktadır?*

3. YÖNTEM

Bu tez çalışması iki ayrı araştırmadan oluşmaktadır. Ana çalışmada hipotez testleri, araştırma sorusuna dair analizler yürütülmüş ve Türkçe olarak ilk kez kullanılacak olan “4N Scale” (Piazza ve ark., 2015) ve “*The Motives to Eat Meat Inventory*” (Hopwood ve ark., 2021) ölçeklerinin Türkçe uyarlamalarının psikometrik özellikleri incelenmiştir. İkinci araştırma ise bu ölçeklerin farklı bir örneklemdaki psikometrik yapıları tekrar sınanmıştır. Psikometrik özelliklere dair analizler ana çalışmada da yürütülmüş olup her iki çalışmada da benzer yapıların olduğu görülmüştür.

Araştırma öncesinde Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu’na yapılan başvuru sonucunda 24 Kasım 2023 tarihli oturumda Etik Kurul Onayı onayı alınmıştır (bkz., Ek-1). Psikometrik yapıların incelenmesi için gerçekleştirilen çalışma etik kurulun onay verdiği örneklemlerden biri olan üniversite örnekleminde ve yine etik kurul tarafından onaylanan ölçeklerle yürütülmüştür.

3.1 Ana Çalışma

Tez çalışması kapsamında yürütülen ana araştırmanın problemine dair yukarıda sunulan kuramsal çerçeve bağlamında geliştirilen hipotezler test edilecek ve araştırma sorusuna yönelik istatistiksel analizler yürütülmüştür. Bununla beraber çalışmada kullanılan ölçüm araçlarının psikometrik özellikleri sınanmıştır. Bu kısımda ana çalışmanın örnekleme, işlem süreci ve kullanılan ölçüm araçları sunulmaktadır.

3.1.1 Örneklem

Ana çalışmanın örnekleme ‘kolayda örnekleme’ (convenience sampling) yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Araştırmacının kaynaklarını zorlamaması ve ihtiyaç duyulan örnekleme ulaşılmasını sağlayan bu yöntem psikoloji alanında sıklıkla kullanılmaktadır (Bornstein, ve ark., 2013: 361). Mevcut çalışmada cevap aranan soruların mahiyetinden dolayı örneklem vegan, vejetaryen ve hepçil bireylerden oluşmaktadır. Kolayda örnekleme yöntemiyle ulaşılan katılımcıların yanı sıra vegan/vejetaryen (veg/vej) bireyler gibi toplumda temsiliyeti düşük ve ulaşılması zor olan katılımcılara ulaşmak için sosyal ağlar ve sosyal ağları geniş kişilere ulaşmaya çalışılmıştır. Bu sebeple, vegan ve vejetaryen bireylere araştırmayı duyurmak için ilk

olarak sosyal medya platformlarında (örn., Instagram ve X) fazla takipçili vegan ve vejeteryen katılımcılarla iletişime geçilip, araştırma davet posterinin (bkz., Ek-7) paylaşılması rica edilmiştir. Ayrıca, davet posterini Ankara’da bulunan vegan işletmelerden izin istenerek asılmıştır ve bu sayede araştırmanın veg/vej örnekleme ulaşılmıştır. Hepçil katılımcılara ise benzer şekilde hem sosyal medya platformlarındaki paylaşımlar hem de çeşitli işletmelere asılan posterler aracılığıyla ulaşılmıştır. Katılımcıların motivasyonunu arttırmak amacıyla teşvik verilmesi amaçlanmıştır. Kura yöntemiyle sunulan teşviklerde (*incentives*) küçük sayıca fazla meblağların katılımı arttırmadığı bilinmektedir. Kura yönteminde katılım oranını arttıran en verimli tarz yüksek meblağlarda verilen görece kazanılma ihtimali yüksek, yani sayıca fazla teşviklerdir (Göritz ve Luthe, 2013: 615). Bu sebeple, araştırmanın bitiminde katılımcılar arasında kurayla belirlenen 10 kişiye Amazon.com’da kullanılmak üzere 200’er Türk Lirası teşvik verilmiştir.

Toplamda 704 kişi anket sayfasına giriş yapmış, bunlardan 501’i anketi tamamlamıştır. Aynı cihazdan tekrarlı girişler kontrol edilmiştir ve tekrarlı girişin olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, katılımcıların anketi tamamlayan 501 katılımcının ortalama süresi incelenmiştir ve bu sürenin 14 dakika 35 saniye olduğu görülmüştür. Tamamlanma süresi soru formunun uzun olması sebebiyle değişiklik gösteriyor olsa da 1, 5 veya 8 saat gibi uzun tamamlama sürelerine sahip 22 katılımcı veri setinden çıkartılmıştır. Ayrıca, sıra etkisini azaltmak amacıyla ölçüm araçlarının tesadüfi sırayla gelmesi için ‘rastgele sıralama’ mantığı kullanılmıştır. Fakat, rastgele sıralama mantığı kullanılırken *SurveyMonkey*© platformundaki hatadan kaynaklı olarak belirli ölçüm araçları 4 katılımcının karşısına çıkmamıştır. Bu sebeple eksik verilere sahip olan bu katılımcılar da veri setinden çıkartılmıştır. Araştırma sorusunun incelendiği teorik çerçeve sebebiyle kadın ve erkek cinsiyet beyanının dışında kalan ‘non-binary’ 6 katılımcı da veri setinin dışında bırakılmıştır. Kronik sağlık problemine sahip olduğunu beyan eden katılımcıların verileri incelendiği zaman uç değerlere rastlanmamıştır. Bu katılımcılar ile kronik problemi bulunmayan katılımcıların tükettikleri hayvansal protein miktarları arasında da anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır ($t(445) = -.854, p = .392$). Bu sebeple bu katılımcıların veri setinde tutulmasına karar kılınmıştır. Son olarak, uç değer kontrolleri yapılarak 22 katılımcının veri setinden çıkartılmasına karar verilmiştir. Bu işlemler sonrasında ana çalışmanın analizlerine 447 katılımcıdan oluşan veri seti ile devam

edilmiştir. Analizler öncesinde çeşitli hayvansal protein kaynaklarının tüketimini kısıtlayan ve farklı şekillerde tanımlanan vejetaryen beslenme tarzları (örn., lakto vejetaryen, pesketaryen vb.) vejetaryen olarak yeniden kodlanmıştır.

Tablo 1 Ana Çalışma Demografik Bilgi Tablosu

	<i>f</i>	%
Cinsiyet		
Erkek	81	19.1
Kadın	366	82.9
Eğitim Durumu		
Lise	26	5.8
Ön Lisans	28	6.3
Lisans	308	68.9
Yüksek Lisans	72	16.1
Doktora	13	2.9
Çoğunlukla yaşanılan yer		
Köy	16	3.6
Kasaba/Belde	22	4.9
İlçe	65	14.5
Şehir	197	44.1
Metropol (İstanbul-Ankara-İzmir)	147	32.9
Beslenme Tarzı		
Vegan	127	28.4
Vejetaryen	83	18.6
Hepçil	237	53.0
Toplam	447	100

Ana çalışmanın örneklemini 15-66 yaş aralığındaki (*Ort.* = 27.11, *SS* = 8.49) 82 erkek (%19.1) ve 366 kadın (%82.9) oluşturmaktadır. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde %68.9'unun lisans, %16.1'inin ise yüksek lisans düzeyinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük oranı yaşamlarının çoğunluğunu şehirde (%44.1) ve metropollerde (%32.9) geçirdiğini beyan etmiştir. Ayrıca, örneklemin yaklaşık olarak yarısı hepçil (%53) olmakla beraber, diğer kısmı da vegan ve vejetaryendir (%28.4 ve %18.6).

3.1.2 İşlem

İnternet üzerinden sanal ortamda araştırma imkânı sunan “Survey Monkey[®],” platformu kullanılarak oluşturulan anket hem QR kodunun hem de bağlantı adresinin paylaşılmasıyla katılımcılara ulaştırılmıştır. Anket formu, kullanılan ölçekler öncesinde

katılımcıların ekranına içinde çalışmaya dair kısa bir açıklama da bulunan, katılımın isteğe bağlı olduğu ve arzu edilmesi halinde yarıda bırakılabileceğini belirten bilgilendirilmiş onam kısmı gelecek şekilde tasarlanmıştır. Bu sayede, katılımcıların onamlarını vererek ankete devam edebilmeleri sağlanmıştır. Onam formunda, ayrıca araştırmacının bilgileri ve ölçek sorularının mahiyetine dair genel bilgiler yer almaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi, sıra etkisini azaltmak için demografik bilgi formu sonrasındaki ölçüm araçları tesadüfi sırayla katılımcıların karşısına çıkartılmıştır.

3.1.3 Veri Toplama Araçları

Ana çalışmada kullanılan veri toplama araçları ve psikometrik özellikleri aşağıda sunulmaktadır.

3.1.3.1 Demografik Bilgi Formu

Bu formda, katılımcılardan yaş, cinsiyet, eğitim durumları, beslenme tarzları ve yaşamlarının çoğunluğunu geçirdikleri yere dair bilgiler istenmektedir. Ayrıca, olası karıştırıcı değişkenlerin kontrolü amacıyla boy, kilo ve beslenme rutinini etkileyen faktörlere dair sorular da (örn., ‘Beslenme rutininizi etkileyen kronik veya akut bir probleminiz bulunmakta mıdır?’) bu formda yer almaktadır. Ana çalışmanın demografik bilgi formunda, yalnızca kura sonuçlarının iletilmesi amacıyla katılımcıların e-posta adresleri bu form aracılığıyla elde edilmiştir (bkz., Ek-2). Ayrıca, katılımcılardan politik eğilimlerini ‘radikal sol = 1’ ile ‘radikal sağ = 10’ arasında ve dindarlık düzeylerini ‘hiç dindar değilim = 1’ ile ‘çok dindarım = 7’ arasında değerlendirmeleri istenmiştir. Politik konunun yanı sıra sosyo-ekonomik düzeylerinin ölçümü için katılımcıların kendilerinin ve ailelerinin toplumdaki yerini ‘en alt basamak = 1’ ve ‘en üst basamak = 10’ arasında 10’lu derecelendirmeye değerlendirdikleri bir soru yer almaktadır.

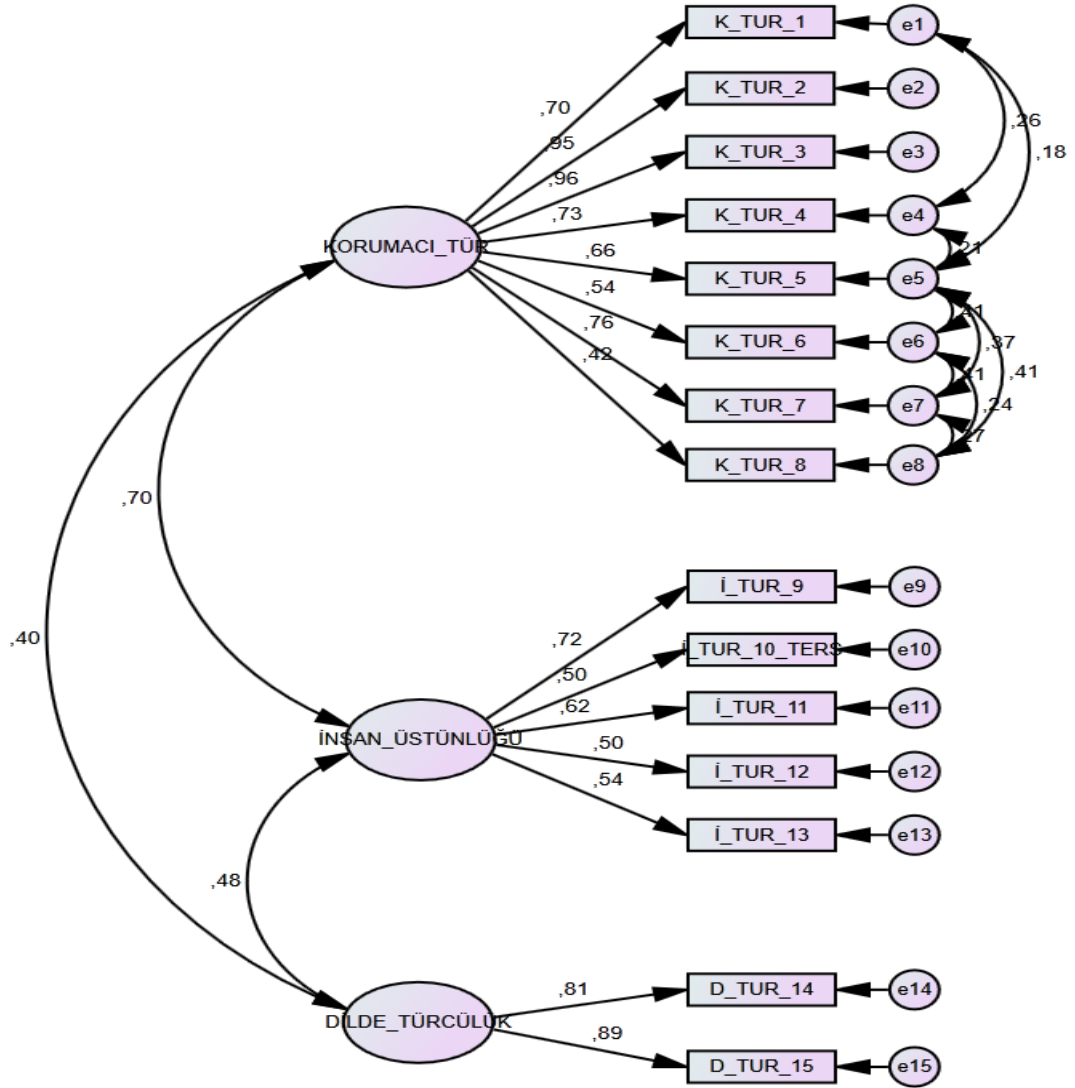
3.1.3.2 Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği

Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği (SBYÖ) insanların hiyerarşik sistemleri ve eşitsizlikleri destekleme eğilimlerini ölçen bir araçtır (Pratto ve ark., 1994). SBYÖ’nün 6. versiyonu olan bu ölçek 16 maddeden (örn., ‘Siz ne dersiniz deyin, bazı gruplar diğerlerinden daha değerlidir’) oluşmakta olup her biri 7’li Likert tipi skala (1 = Çok yanlış ve 7 = Çok doğru) ile değerlendirilmektedir (bkz., Ek-3). Orijinal çalışmada

ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .91 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Karaçanta (2002) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu uyarlama çalışmasında ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (Cronbach's Alfa) .85 olarak hesaplanmıştır. Mevcut çalışmada iç tutarlılık katsayısı .88 olarak bulunmuştur.

3.1.3.3 Çelişik Türçülük Ölçeği

Altınal ve Tekdemir (2020) tarafından geliştirilen Çelişik Türçülük Ölçeği (ÇTÖ) üç alt boyuttan oluşmaktadır. Korumacı türçülük (örn., 'Hayvanlara endüstriyel çiftliklere kıyasla iyi davranılan küçük hayvancılık işletmelerini ve aile çiftliklerini desteklemeliyiz'), insan üstünlüğü (örn., 'İnsanlar hayvanları istedikleri gibi kullanabilirler') ve dilde türçülük (örn., 'Başkalarına kızdığımda kızgınlığımı ifade etmek için hayvanların isimlerini kullanmakta sakınca görmem') boyutlarının iç tutarlılık puanları sırasıyla .90, .73 ve .75'dir. Ölçeğin tüm maddeleri için bu katsayı .90'dır. Yedi dereceli Likert tipi skala kullanılarak değerlendirilen bu ölçekte en düşük puan 1 (kesinlikle katılmıyorum) ve en yüksek puan 7'dir (kesinlikle katılıyorum). Ölçeğin 10. maddesi ters puanlanmaktadır (bkz., Ek-4). Mevcut çalışmada ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlılık katsayıları sırasıyla, korumacı türçülük .92, insan üstünlüğü .69 ve dilde türçülük, .84 olarak tespit edilmiştir. Tüm maddeler için ölçeğin iç tutarlılık katsayıları .90'dır. Orijinal çalışma Türkiye örnekleminde yürütülmüş olsa da görece yeni ve az kullanılmış bir ölçek olduğu için yapısal özelliklerini sınamak amacıyla DFA gerçekleştirilmiştir. İlk DFA sonuçlarına göre modelin uyum indeksleri kabul edilebilir sınırlara yakındır ($\chi^2/df = 7.14$; $p = .000$; GFI = .81; CFI = .86; RMSEA = .117; SRMR = .06). Bu analiz sonucunda, ölçekte yer alan maddelerin regresyon katsayılarının uygun değerlerde olduğu görülmüştür ve ölçekte tutulmasına karar verilmiştir. Ölçeğin 3 faktörlü modelin uyum değerlerinin kabul edilebilir sınıra yakın olsa da modifikasyon indeksleri incelenip hata kovaryansları (sırasıyla, e5-e8, e5-e6, e6-e7, e5-e7, e1-e4, e7-e8, e6-e8, e4-e5, e1-e5) eklenmiştir. Bu işlem sonrasında model tekrar test edilerek verilerin ÇTÖ'nün 3 faktörlü yapısına ait modelin uyum değerlerinin iyi olduğu tespit edilmiştir ($\chi^2/df = 3.88$; $p = .000$; GFI = .92; CFI = .94; RMSEA = .080; SRMR = .05; Kline, 2023: 170-176; Şekil, 6). Türkiye örnekleminde geliştirilen bu ölçeğin yapısal özelliklerine dair bulgular sonucunda ölçeğin mevcut çalışmada da aynı şekilde kullanılmasına karar verilmiştir.

Şekil 6 ÇTÖ'nün 3 Faktörlü DFA Modelinin Ana Çalışma Bulguları (Not: K_TUR: Korumacı Türcülük, İ_TUR: İnsan Üstünlüğü, D_TUR: Dilde Türcülük)

3.1.3.4 Et Tüketimi Gerekçendirme Ölçeği

Piazza ve arkadaşları (2015) tarafından insanların et tüketimi davranışlarını gerekçendirme nedenlerini ölçmek için geliştirilen ölçüm aracı tez yazarı ve danışmanı tarafından Türkçeye uyarlanarak psikometrik analize hazır hale getirilmiştir. Ölçeğin orijinali Joy (2010) tarafından öne sürülen gerekçendirmeler temelinde geliştirilmiştir. Ölçekteki 16 ifade doğallık (örn., 'Et yemekten doğal bir şey olamaz'), gereklilik (örn., 'Sağlıklı olmak için et yemek şarttır'), normallik (örn., 'Et yemek normal bir şeydir') ve lezzet (örn., 'Et bir yemeğe o kadar lezzet katar ki onu yemeklere koymamak saçmadır') gerekçeleri olmak üzere 4 alt boyuttaki maddeler 7'li Likert tipi skala ile

değerlendirilmektedir (1 = Kesinlikle katılmıyorum; 7 = Kesinlikle katılıyorum). Ölçeğin orijinal çalışmasında iç tutarlılık katsayıları sırasıyla, .78, .87, .65 ve .84'tür. Ölçeğin tüm ifadeler için toplam iç tutarlılık değeri ise .93 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışma için alt boyutların iç tutarlılık katsayılarının sırasıyla, .76, .89, .49 ve .80 olduğu görülmüştür. Tüm maddelerin iç tutarlılık puanı ise .90 olarak hesaplanmıştır (bkz., Ek-5). En düşük iç tutarlılık katsayısına sahip olan normallik alt boyutuna ait maddelerin farklı faktörlere de yük verdiği orijinal çalışmada belirtilmiş olup bu boyutun ayırt edici özelliklerinin zayıf olduğu ifade edilmiştir.

Bu çalışma kapsamında ölçeğin süt ve süt ürünleri tüketimi ile olan ilişkileri de incelenecektir. Orijinal çalışmada Piazza ve arkadaşları (2015) süt ürünleri tüketimiyle pozitif yönde anlamlı korelasyonel ilişkiyi tespit etmişlerdir. Ayrıca, ölçeğin et tüketiminin gerekçeleri ile beraber genel olarak bitkisel beslenmenin anormalliğine dair (örn., 'Sadece bitkisel ürünler tüketmek doğal değildir') bir ölçüm aldığı söylenebilir. Bu sebeple, süt ve yumurta ürünlerinin tüketimine dair yapılacak analizlerde kullanılması uygun görülmektedir. Ölçeğin yapısal özelliklerine dair mevcut çalışmadan elde edilen bulgular aşağıda sunulmaktadır.

Uç değerlerin tespit edilmesi için alt boyutlar ve tüm maddelere verilen cevapların ortalamaları standart z puanına dönüştürülmüştür ve tüm puanların -3 ile +3 arasında olduğu görülmüştür. Alt boyutlar ve tüm maddelere verilen puanların normallığı incelendiği zaman çarpıklık ve basıklık katsayılarının -1 ile +1 arasında olduğu tespit edilmiştir. AFA öncesi maddelerin ölçekle ve diğer maddelerle olan ilişkisi incelenmiştir. Bunun sonucunda 11. maddenin madde toplam korelasyon değerinin .24 olduğu ve diğer tüm maddeler için bu değer .30'un üzerinde olduğu bulgulanmıştır (Boateng ve ark., 2018: 10) ve AFA aşamasına geçilmiştir. Verilerin analiz için uygunluğunu tespit etmek için KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy) değerine ve Bartlett Küresellik Testinin sonuçlarına bakılmıştır. KMO değerinin .95 olduğu ve küresellik testinin anlamlı olduğu görülmüştür ($\chi^2 = 3815.81$, $p < .001$). Örneklemin yeterliliğine dair yorum imkânı sağlayan KMO değerinin .80 ile 1 arasında olması beklenmektedir. Ayrıca, maddelerin ilişkiselliğine dair yorum imkânı sağlayan Bartlett Küresellik Testinin anlamlılık değerinin .05'ten küçük olması gerekmektedir (Shrestha, 2021: 6). Bu ölçütlerden hareketle, verilerin AFA için uygun olduğuna karar verilmiştir. Orijinal

çalışmadaki aşamaları izlenerek herhangi bir döndürme yapılmadan AFA analizi uygulanmıştır. Özdeğeri 1'in üzerinde 3 faktörün ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Birinci faktörün toplam varyansın %54.4'ünü oluşturduğu anlaşılmıştır. İkinci ve üçüncü faktörün varyansları ise sırasıyla, %8.8 ve %7'dir. Maddelerin faktör yükleri incelendiği zaman ise maddelerin çoğunun birinci faktöre yük verdiği; ancak 11. maddenin hiçbir faktöre yüklenmediği görülmüştür. Bu maddenin ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir. Piazza ve arkadaşlarının (2015) ölçek geliştirme çalışmasında da benzer bulgulara ulaşmış olmalarından dolayı ölçeğin Türkçe çevirisinin de hayli benzer bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Orijinal çalışmada herhangi bir döndürme yöntemi kullanılmamış olsa da faktörler arasındaki ayrımları belirginleştirdiği bilinen 'orthogonal' yöntemlerden biri olan 'Varimax' döndürme yöntemi (Fabrigar ve ark., 1999: 281) kullanılarak 4 faktörlü yapının var olup olmadığı incelenmiştir. Bu analiz 11. madde ölçekten çıkarılarak gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde gerçekleştirilen AFA sonuçları yine 3 faktörlü bir yapıya işaret etmektedir. Ayrıca, ilk faktörün %57.6'lük varyans açıklama yüzdesine sahip olduğu, diğer iki faktörün ise çok daha düşük (sırasıyla, %9 ve %7.2) yüzdelere sahip oldukları anlaşılmıştır. Maddelerin faktör yükleri incelendiğinde bunların .40 ile .85 arasında değiştiği görülmektedir. Ölçekte yer alan 13 ve 15. maddelerin birden fazla faktöre .40 üzerinde yük verdiği tespit edilmesi sonucunda bu iki madde çıkartılarak analizlere devam edilmesine karar verilmiştir.

Maddelerin çıkarılmasından sonra tekrar edilen AFA sonuçları yine 2 faktörlü bir yapının ortaya çıktığını göstermiştir. Maddelerin faktör yükleri ilk bulgulara benzer bir görüntü sergilemektedir (Tablo 2). Öte yandan ilk faktörün %58.2'lik varyansı açıklamasının yanı sıra birinci faktörün özdeğeri 7.57 olması ölçeğin tek faktörlü bir yapıya sahip olduğu kanısını güçlendirmektedir. Piazza ve arkadaşları (2015) da ölçek maddelerinin çoğunlukla tek bir faktöre yüklendiğini belirtmişlerdir. Ayrıca, orijinal çalışmada yalnızca 10. ve 11. maddelerin diğer faktörlere düşük düzeyde yük verdiğini raporlamışlardır.

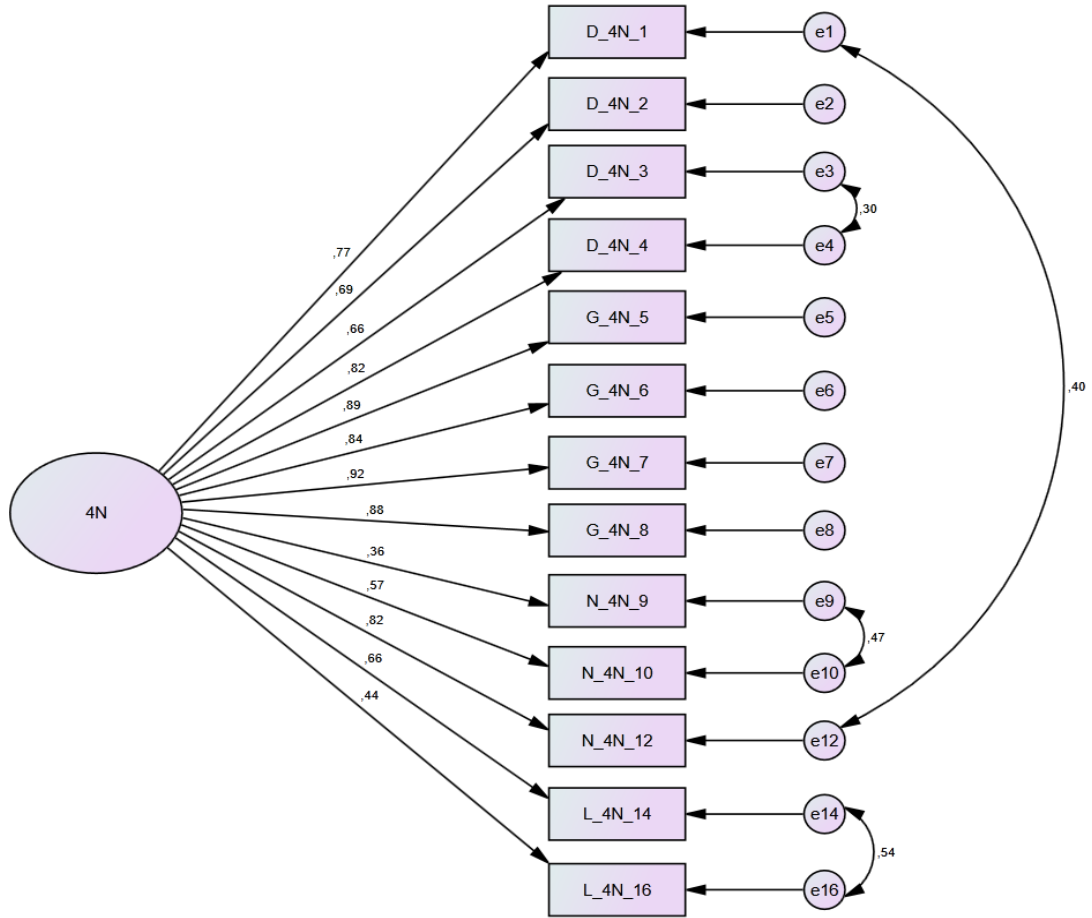
Tablo 2 Et Tüketimi Gerekçelendirme Ölçeği 13 Maddelik Halinin Faktör Yükleri ve Özdeğerleri

	1. Faktör	2. Faktör	Ort. (SS)
Doğal			
1- Et yemekten doğal bir şey olamaz.	.79		4.49(2.12)
2- Sadece bitkisel ürünler tüketmek doğal değildir.	.75		3.98(2.09)
3- İnsan atalarımız her zaman et yemiştir.	.68		4.21(1.99)
4- Et yemek insanoğlunun içinden gelir.	.76		3.99(1.97)
Gerekli			
5- Sağlıklı olmak için et yemek şarttır.	.79		4.04(2.10)
6- Tamamen bitkilere dayalı bir beslenmeye ihtiyacınız olan tüm protein, vitamin ve mineralleri alamazsınız.	.82		4.43(2.10)
7- İnsanoğlunun et yemeye ihtiyacı vardır.	.82		4.19(2.14)
8- Sağlıklı bir beslenmede az da olsa et yer almalıdır.	.87		4.78(2.13)
Normal			
9- Et yememek sosyal açıdan kabul edilebilir bir şey değildir.		.83	2.04(1.63)
10- Et yememek insanoğlu için normal bir şey değildir.		.65	2.69(1.97)
12- Et yemek normal bir şeydir.	.86		5.14(2.02)
Lezzetli			
14- Et bir yemeğe o kadar lezzet katar ki onu yemeklere koymamak saçmadır.	.47	.66	3.27(2.09)
16- Etsiz yemekler tatsız ve yavandır.		.72	2.65(1.93)
Özdeğer	7.57	1.32	
Faktörün Açıkladığı Varyans (%)	%58.2	%10.1	
Açıklanan Toplam Varyans (%)	%58.2	%68.3	

Söz konusu araştırmacılar bu durumu iki maddenin bir düşünceden çok bir gözleme işaret etmesinden kaynaklı olabileceği biçiminde yorumlamışlardır. Doğallık, gereklilik ve normallik gerekçelerine dair maddelerin birbirlerini tamamlar nitelikte üst bir norma işaret ettiği, yani evrimsel ve biyolojik gerekçelerin et tüketimini hem gerekli hem doğal hem de normal kıldığı yönünde bir varsayımda bulunulabilir. Bu yapılardaki maddelerin çoğunlukla tek bir faktöre yük vermesi de bu şekilde açıklanabilir. Lezzete dair gerekçelendirmeler ise bu yapılardan bağımsız bir faktöre yük vermiş olsa da Et Tüketimi Gerekçelendirme Ölçeği genel bir yapı olarak et tüketimine dair olası tüm gerekçeleri ölçmektedir (Piazza ve ark., 2015: 125). Bu aşamadan sonra tek faktörlü yapının DFA'sına geçilmiştir.

Et Tüketimi Gerekçelendirme Ölçeğinin önerilen tek faktörlü modelin DFA sonuçlarının düşük uyum değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Modifikasyon indeksleri dikkate alınarak hata kovaryansları (e14-e16, e1-e12, e9-e10, e3-e4) eklenmiştir. Bu işlem sonrasında verilerin Et Tüketimi Gerekçelendirme Ölçeğinin tek faktörlü modeline iyi düzeyde uyum gösterdiği saptanmıştır ($\chi^2/df = 2.79$; $p = .000$; GFI = .92; CFI = .97; RMSEA = .075; SRMR = .04; Kline, 2023: 170-176; Şekil 7).

Ölçeğin AFA sonrasında çıkarılmasına karar verilen 11., 13. ve 15. maddeleri dışarıda bırakılarak tek faktörlü yapıyla kullanılmasının uygun olacağı kararına varılmıştır. Ölçeğin psikometrik yapısının teyit etmek için yürütülen ikinci çalışmanın sonuçları da benzer sonuçları ortaya çıkartmıştır. İkinci çalışmanın sonuçları aşağıda sunulacaktır

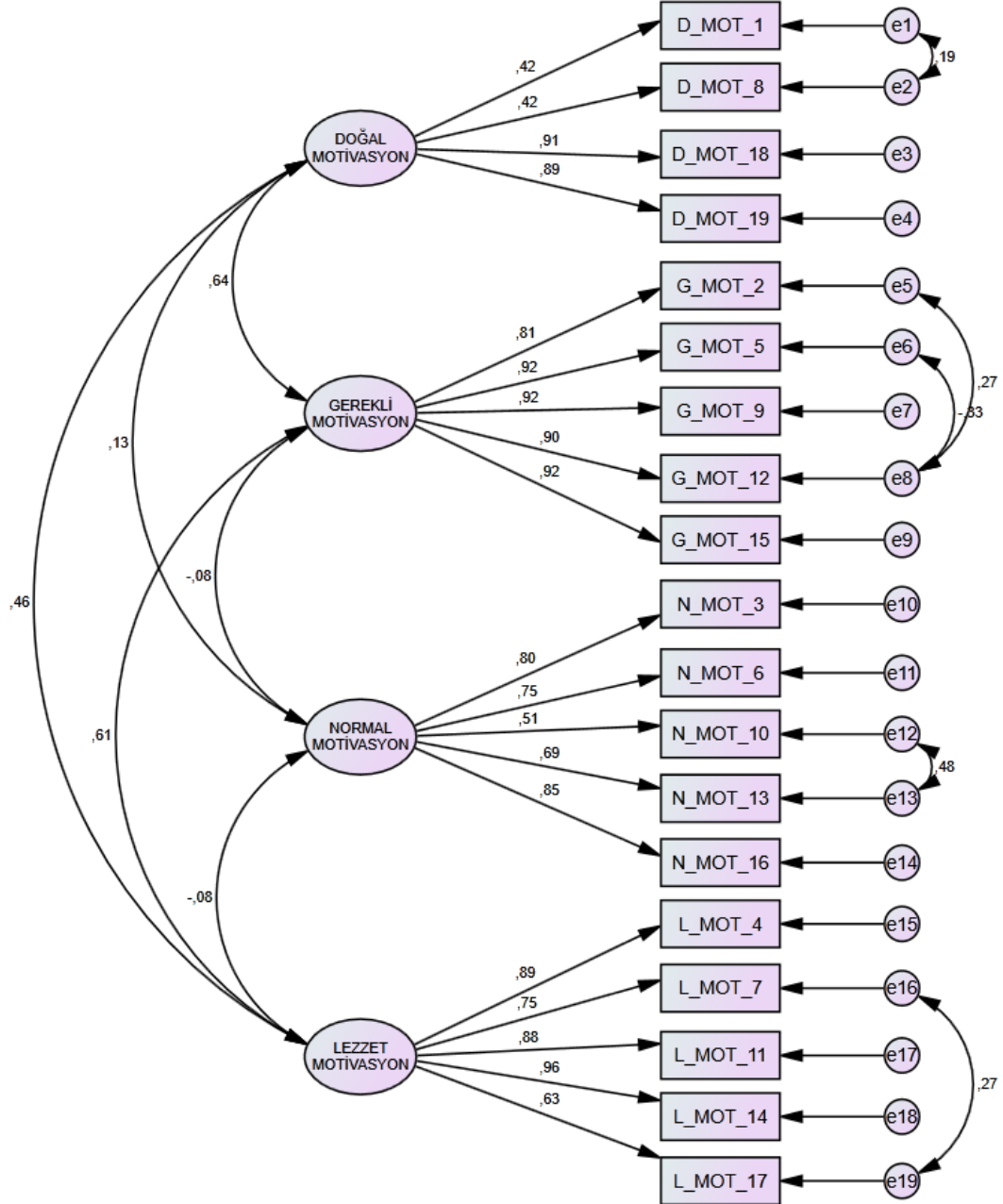
Şekil 7 Et Tüketimi Gerekçelendirme Ölçeğinin Tek Faktörlü DFA Modeli Bulguları (Not: D_4N: Doğallık Gerekçesi, G_4N: Gereklilik Gerekçesi, N_4N: Normallik Gerekçesi, L_4N: Lezzet Gerekçesi)

3.1.3.5 Et Tüketim Motivasyonları Ölçeği

Hopwood ve arkadaşları (2021) tarafından et tüketimi motivasyonlarını ölçmek için geliştirilen bu ölçüm aracı, mevcut çalışma kapsamında tez yazarı ve danışmanı tarafından Türkçeye çevrilerek geçerlik ve güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Piazza ve arkadaşları (2015) tarafından geliştirilen '4N Ölçeği'ne benzer yönleri bulunan bu ölçek de 4 alt boyuta sahip olmakla beraber 19 maddeden oluşmaktadır ve 7'li Likert tipi skala ile değerlendirilmektedir (1-kesinlikle katılmıyorum ile 7-kesinlikle katılıyorum). Bu çalışmada, doğal, gerekli, normal ve lezzetli alt boyutlarının iç tutarlılık katsayıları sırasıyla, .72, .92, .83 ve .89'dur. Ölçeğin tüm maddelerinin iç tutarlılık katsayısı ise .81'dir. Ölçüm aracının yönergesinde yalnızca et tüketimi değil süt ve yumurta gibi benzeri ürünleri düşünerek maddelerin değerlendirilmesine dair ifadeler yer almaktadır (bkz., Ek-6). Bu sebeple, mevcut çalışmada incelenen süt ve yumurta kaynaklı hayvansal protein tüketimiyle motivasyonlar arasındaki ilişkinin incelenmesi için uygun bir ölçüm aracı olduğu düşünülmektedir. Ölçeğin yapısal özelliklerine dair bulgular aşağıda aktarılmaktadır.

Et Tüketim Motivasyonları Ölçeğine verilen cevaplar z puanına dönüştürülerek uç değerler kontrol edilmiştir ve puanların -3 ile +3 arasında olduğu görülmüştür. Alt boyutlar ve tüm maddelerin ortalamasına bakıldığı zaman çarpıklık basıklık katsayılarının -1 ile +1 arasında olduğu görülmüştür. Verilerin normal dağıldığı tespit edildikten sonra AFA aşamasına geçilmiştir. Madde toplam korelasyon analizi sonucunda tüm maddelerin toplam ölçek ile olan ilişkisinin .30'un üzerinde olduğu bulgulanmıştır (bkz., Boateng ve ark., 2018). KMO değerinin .89 ve Bartlett Küresellik Testinin .05'ten küçük anlamlılık değerine sahip olması verilerin AFA için uygun olduğunu göstermiştir (bkz., Shrestha, 2021). Hopwood ve arkadaşlarının (2021) orijinal çalışmada yürüttüğü aşamalar takip edilerek Temel Bileşenler metodu Promax döndürme tekniği ile birlikte kullanılmıştır ve özdeğeri 1'in üzerindeki faktörler saptanmıştır. Özdeğerler ile ilgili

bulgular ölçeğin 4 faktörlü yapıya sahip olduğuna işaret etmektedir. Faktörlerin açıkladığı varyansların sırasıyla, %38.76, %18.55, %10.12 ve %6.06 olduğu görülmüştür. Maddelerin faktör yükleri .61 ile .94 arasında değişmektedir (Tablo 3). Bulgular incelendiğinde orijinal ölçeğin doğal, gerekli, normal ve lezzetli alt boyutları ile benzer şekilde 4 faktörlü bir yapının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu aşamadan sonra 4 faktörlü yapıya sahip Et Tüketimi Motivasyonları Ölçeği DFA ile sınanmıştır.

Şekil 8 Et Tüketimi Motivasyonları Ölçeğinin 4 Faktörlü DFA Modeli Bulguları (Not: D_MOT: Doğallık Motivasyonu, G_MOT: Gereklik Motivasyonu, N_MOT: Normallik Motivasyonu, L_MOT: Lezzet Motivasyonu)

Tablo 3 Et Tüketim Motivasyonları Ölçeği Özdeğer ve Faktör Yükleri

	1. Faktör	2. Faktör	3. Faktör	4. Faktör	Ort. (SS)
Doğal					
1- Bu ürünleri sadece bitki yemek doğaya aykırı olduğu için yerim				.62	2.65(1.73)
8- Bu ürünleri et yememek doğal sayılamayacağı için tüketirim.				.74	1.75(1.26)
18- Bu ürünleri et yemek insanın doğasında olduğu için yerim				.76	3.08(2.01)
19- Bu ürünleri et yemek biyolojimizin bir parçası olduğu için yerim				.76	3.41(2.15)
Gerekli					
2- Bu ürünleri vücudumuzun protein ihtiyacını karşılamak için yerim	.94				4.91(1.97)
5- Bu ürünleri insanın güçlü ve enerjik olmasını sağladıkları için yerim	.83				4.85(1.98)
9- Bu ürünleri sağlık açısından gerekli olduğu için yerim	.86				5.01(1.97)
12- Bu ürünleri ihtiyacım olan tüm vitamin ve mineralleri aldığımdan emin olmak istediğim için yerim	.91				4.91(1.98)
15- Bu ürünleri bana güç ve dayanıklılık verdikleri için yerim	.82				4.97(2.01)
Normal					
3- Bu ürünleri çevremdeki insanlara uyum sağlamak için yerim			.89		1.95(1.42)
6- Bu ürünleri bunları yemediğim için başkalarının huzursuz olmasını istemediğimden yerim			.82		1.63(1.19)
10- Bu ürünleri herkesin normal karşıladığı şeylerden biri olduğu için yerim			.61		2.33(1.73)
13- Bu ürünleri herkes bunları yediği için yerim			.76		1.83(1.36)
16- Bu ürünleri yemediğim için göze batmak istemediğimden yerim			.87		1.58(1.19)
Lezzetli					
4- Bu ürünleri lezzetli oldukları için yerim		.81			5.03(1.98)
7- Bu ürünleri en lezzetli yemeklerin hepsinde bu ürünler olduğu için yerim		.82			4.08(2.06)
11- Bu ürünleri bana zevk verdiği için yerim		.94			4.55(2.13)
14- Bu ürünleri tadları iyi olduğu için yerim		.94			4.86(2.04)
17- Bu ürünleri bana güç ve dayanıklılık verdikleri için yerim		.71			3.43(2.10)
Özdeğer	7.37	3.53	1.92	1.15	
Faktörün Açıkladığı Varyans (%)	38.76	18.55	10.12	6.06	
Açıklanan Toplam Varyans (%)	38.76	57.31	67.43	73.49	

DFA sonuçlarına göre 19 maddelik Et Tüketim Motivasyonları Ölçeğinin 4 faktörlü modelinin kabul edilebilir uyum değerlerine yakın olduğunu saptanmıştır, $\chi^2/df = 3.93$; $p = .000$; GFI = .84; CFI = .91; RMSEA = .096; SRMR = .09. Modeli iyileştirmek amacıyla modifikasyon indeksleri incelenerek sırayla hata kovaryansları (e12-e13, e16-e19, e1-e2, e5-e8, e6-e8) eklenmiştir. Bu işlem sonrasında verilerin Et Tüketim Motivasyonları Ölçeğinin 4 faktörlü yapısına kabul edilebilir derecede uyum gösterdiği tespit edilmiştir ($\chi^2/df = 3.07$; $p = .000$; GFI = .88; CFI = .94; RMSEA = .081; SRMR = .09; Kline, 2023: 170-176; Şekil 8).

Analizler sonucunda ölçeğin 4 alt boyutlu yapısıyla çalışmada kullanılmasının uygun olduğu kanaatine varılmıştır. Benzer yapı bir başka örnekleme de tekrar edilen analizlerde de tespit edilmiştir (bkz., sayfa 72).

3.1.3.6 Yarı Nicel Besin Tüketimi Geçmiş Ölçüm Aracı

Katılımcıların tükettikleri hayvansal protein miktarını ölçmek için geçmişe dönük yedi günlük bildirimleri alınmıştır (bkz., Ek-9). Bu amaçla kullanılan ölçüm aracı diyetetik literatürü incelenerek oluşturulmuş olup, alandaki çalışmalara benzer basamaklar izlenerek geliştirilmiştir (bkz., Willett ve ark., 1988; Lee ve ark., 1994; Grootenhuis ve ark., 1995). Bu ölçüm yöntemi katılımcıların tükettikleri besinleri ortalama porsiyon miktarlarıyla beraber bildirmelerine imkân sağlamaktadır. Ölçüm aracına dahil edilecek yemeklerin listesi oluşturulurken Lee ve arkadaşlarının (1994: 188) takip ettiği adımlar uygulanmıştır. İlk olarak T.C Sağlık Bakanlığı tarafından ulusal düzeyde yürütülen Türkiye Beslenme Rehberi araştırması (Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, 2022) ve Merdol (2021) tarafından yazılan ‘Toplu Beslenme Yapılan Kurumlar için Standart Yemek Tarifleri’ kitabında yer alan yemekler incelenmiştir. Bu kaynaklarda yer alan ve hayvansal protein içeren yemekler listeye alınmıştır ve standart hayvansal protein değerleri hesaplanmıştır. Sonrasında, ulaşımı kolay zincir marketlerde yer alan et ve süt ürünleri (örn., salam, sosis, peynir) ile beraber zincir fast-food markalarının ürünleri (örn., hamburger, pizza vb.) gözden geçirilerek uygun gıdalar listeye dahil edilmiştir. Son olarak, lokanta ve benzeri işletmelerdeki menüler incelenerek sık tüketilen ürünler incelenip hayvansal protein içeren yemekler listeye dahil edilmiştir. Liste 96 adet gıdadan oluşmaktadır. Yemek listesinin oluşturulmasından sonra ölçüm aracının katılımcılar tarafından doldurulması sırasında porsiyon miktarlarına referans olması için TÜBER’de

yer alan standart porsiyon görselleri ölçeğe eklenmiştir (bkz., Ek-10). Ayrıca, her yemeğin yanına porsiyon miktarlarına dair açıklamalar yazılmıştır (örn., 1 kibrit kutusu, 1 su bardağı, bir el ayası). Katılımcıların liste dışında kalan bir yemeği yazmaları için de diğer seçeneği eklenmiştir. Ölçek doldurulmadan önce katılımcılara son 7 gün boyunca tükettikleri besinleri dikkatli bir şekilde düşünmeleri ve listeden seçerek tükettikleri porsiyon miktarlarıyla birlikte bildirmeleri yönünde yönerge verilmiştir. Bu sayede katılımcıların tükettikleri hayvansal protein miktarlarının ölçülmesi hedeflenmiştir. Diyetetik alanında da kullanılan benzer araçlar hem araştırmacı için hem de katılımcı için zaman ve maliyet yükünü azaltmaktadır ve sıklık ölçümlerine kıyasla görece daha ayrıntılı bilgi sunmaktadır (Kobayashi ve ark., 2012: 157-158). Katılımcıların tükettikleri hayvansal protein miktarları, süt ürünleri ve yumurta tüketimleri ayrı, et ve et içeren gıdalar ayrı olacak şekilde, bildirilen porsiyonların ortalaması alınarak hesaplanmıştır. Mevcut çalışmanın araştırma sorusu kapsamında, tüketilen hayvansal protein miktarları süt ürünleri ve yumurta kaynaklı ve et kaynaklı olarak ayrı ayrı incelenecektir.

3.2 Ölçeklerin Psikometrik Özelliklerinin Teyit Çalışması

3.2.1 Örneklem

Bu çalışmanın örnekleme 'kolayda örnekleme' (convenience sampling) yöntemi ile oluşturulmuştur. Tesadüfi olmayan bu örnekleme yönteminin temel avantajı katılımcılara ulaşmanın kolay olmasıdır. Araştırmacının zaman ve maliyet kaynaklarını zorlamamasından dolayı psikoloji araştırmalarında popülerdir (Bornstein, ve ark., 2013: 361). Örneklemin çoğunluğu Kapadokya Üniversitesi öğrencileri ve öğretim üyelerine iletilen anket formuna cevap veren katılımcılardan oluşmaktadır. Sosyal medya aracılığıyla duyurulan ve sanal ortamda doldurulan anket formuna toplamda 316 katılımcıdan yanıt alınmış olup, 236 katılımcının formu tamamladığı görülmüştür. Aynı cihazdan tekrarlı girişler kontrol edilip herhangi bir tekrarlı girişin olmadığı tespit edilmiştir. Formun ortalama tamamlanma süresi yaklaşık 10 dakikadır. Her ne kadar anketi doldurma süresi verilerin temizlenesi için bir belirleyici olmasa da araştırmacıya verinin kalitesine dair fikir vermektedir (Malhotra, 2008: 926-930). Bu çalışmaya dahil olan katılımcıların formu tamamlama sürelerine bakıldığında, 1, 2 veya 23 saat gibi tamamlama süreleriyle ortalamanın çok üzerinde tamamlayan katılımcılara da rastlanmıştır. Bu durum katılımcıların anketi ara vererek doldurduklarına işaret ettiğinden

anketi uzun sürelerde tamamlamış olan 7 katılımcının verileri veri setinden çıkarılmıştır. Son olarak, uç değerler kontrolü ardından 1 katılımcının verileri de veri setinden çıkartılmıştır. Nihayetinde, toplamda 228 katılımcıdan oluşan örnekleme analiz aşamasına geçilmiştir. Ayrıca, çeşitli hayvansal protein kaynaklarının tüketimini kısıtlayan ve farklı biçimlerde sürdürülen vejetaryen beslenme tarzları (örn., lakto vejetaryen, pesketeryan vb.) ‘vejetaryen’ olarak yeniden kodlanmıştır.

Tablo 4 Demografik Bilgi Tablosu

		<i>f</i>	%
Cinsiyet	Erkek	80	65.9
	Kadın	148	35.1
Eğitim Durumu	Lise	5	2.2
	Ön Lisans	64	28.1
	Lisans	142	62.3
	Yüksek Lisans	6	2.6
	Doktora	11	4.8
Çoğunlukla yaşanılan yer	Köy	20	8.8
	Kasaba/Belde	7	3.1
	İlçe	53	23.2
	Şehir	134	58.8
	Metropol (İstanbul-Ankara-İzmir)	14	6.1
Beslenme Tarzı	Vegan	3	1.8
	Vejetaryen	35	15.4
	Hepçil	189	82.9
Toplam		228	100

Bu çalışmanın örnekleme 18-46 yaş aralığındaki (*Ort.* = 22.25, *SS* = 4.09) 148 kadın ve 80 erkekten oluşmaktadır. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında zaman, %62.3 oranla büyük kısmının lisans düzeyinde olduğu görülmektedir. Ön lisans düzeyindeki katılımcılar ise %28.1 oranla ikinci çoğunluk kısmı oluşturmaktadır. Yaşamlarının büyük kısmını geçirdikleri yer sorusuna katılımcıların çoğunluğu şehir (%58.8) ve ilçe (%23.2) cevaplarını vermiştir. Son olarak, örneklem 3 vegan (%1.8) ve 25 vejetaryen beslenme tarzını takip eden katılımcıya sahip olmakla beraber, örneklemin büyük kısmı (%82.9) hepçil katılımcılardan oluşmaktadır (bkz., Tablo 4).

3.2.2 İşlem

İnternet üzerinden sanal ortamda araştırma imkânı sunan ‘Survey Monkey©’ platformu kullanılarak oluşturulan anket, QR kod aracılığıyla Kapadokya Üniversitesinin çeşitli lisans-ön lisans programlarındaki öğrencilerine ve öğretim üyelerine, ayrıca sosyal medya kanallarından paylaşılan bağlantı linki ile de diğer katılımcılara ulaştırılmıştır. Anket formu, kullanılan ölçekler öncesinde katılımcıların ekranına içinde çalışmaya dair kısa bir açıklama da bulunan, katılımın isteğe bağlı olduğu ve arzu edilmesi halinde yarıda bırakılabileceğini belirten bilgilendirilmiş onam kısmı gelecek şekilde tasarlanmıştır. Bu sayede, katılımcıların onamlarını vererek ankete devam edebilmeleri sağlanmıştır. Onam formunda, ayrıca araştırmacının bilgileri ve ölçek sorularının mahiyetine dair genel bilgiler yer almaktadır. Sıra etkisini azaltmak için demografik bilgi formu sonrasındaki ölçüm araçları tesadüfi sırayla katılımcıların karşısına çıkartılmıştır.

3.2.3 Veri Toplama Araçları

Çalışmada kullanılan veri toplama araçları bu bölümde tanıtılacaktır.

3.2.3.1 Demografik Bilgi Formu

Katılımcılardan yaş, cinsiyet, eğitim durumları, beslenme tarzları ve yaşamlarının çoğunluğunu geçirdikleri yere dair bilgilerin istendiği formdur (bkz., Ek-8). Ayrıca, katılımcılardan politik eğilimlerini ‘radikal sol = 1’ ile ‘radikal sağ = 10’ arasında ve dindarlık düzeylerini ‘hiç dindar değilim = 1’ ile ‘çok dindarım = 7’ arasında değerlendirmeleri istenmiştir. Politik konumun yanı sıra sosyo-ekonomik düzeylerinin ölçümü için katılımcıların kendilerinin ve ailelerinin toplumdaki yerini ‘en alt basamak = 1’ ve ‘en üst basamak = 10’ arasında 10’lu derecelendirmeye değerlendirdikleri bir soru yer almaktadır. Mevcut çalışmada kullanılan demografik bilgi formunda kilo, boy gibi soruların yanı sıra eposta adresi bilgisine dair herhangi bir soru yer almamaktadır.

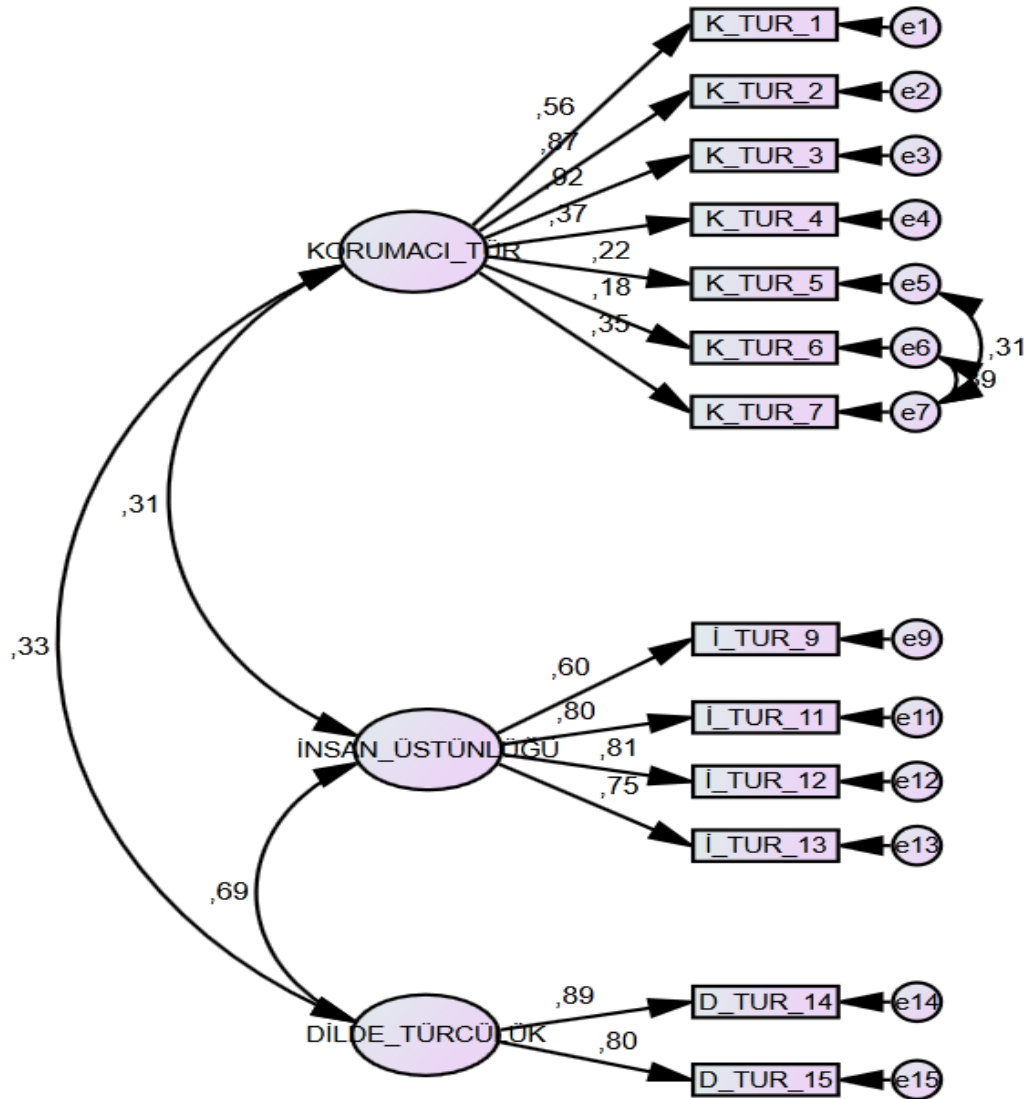
3.2.3.2 Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği

Ölçeğin içeriği, orijinal çalışma sonuçları ve Türkçe uyarlama çalışmasına dair ayrıntılı bilgiler yukarıda, ana çalışmanın veri toplama araçları kısmında açıklanmıştır. Mevcut

çalışmada Türkiye’deki araştırmalarda sıklıkla kullanılmış olan bu ölçeğin sadece iç tutarlılık katsayısı hesaplanmış ve iç tutarlılık katsayısı .80 olarak bulunmuştur.

3.2.3.3 Çelişik Türçülük Ölçeği

Altınal ve Tekdemir (2020) tarafından geliştirilen Çelişik Türçülük Ölçeği’ne (ÇTÖ) dair ayrıntılı bilgiler ana çalışmada sunulmuştur. Yakın zamanda geliştirilmiş ve nadiren kullanılmış olan bu ölçeğin psikometrik özellikleri mevcut çalışmada da ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Şekil 9 ÇTÖ'nün 3 Faktörlü DFA Modeli Bulguları (Not: K_TUR: Korumacı Türçülük, İ_TUR: İnsan Üstünlüğü, D_TUR: Dilde Türçülük)

İlk DFA sonuçlarına göre modelin uyum indeksleri kabul edilebilir sınırlara yakındır ($\chi^2/df = 3.65$; $p = .000$; GFI = .85; CFI = .86; RMSEA = .108; SRMR = .09). Bu analiz sonucunda, ölçekte yer alan 8. ve 10. maddelerin regresyon katsayılarının .08 ve .10 olduğu görülmüş ve çıkartılmasına karar verilmiştir. Bu işlem sonrasında 3 faktörlü modelin uyum değerlerinin uygun olduğu görülmüş olsa da modifikasyon indeksleri incelenip hata kovaryansları (sırasıyla, e6-e7, e5-e7) eklenmiştir. Bu işlem sonrasında model tekrar test edilerek verilerin ÇTÖ'nün 3 faktörlü yapısına ait modeline iyi derecede uyum gösterdiği tespit edilmiştir ($\chi^2/df = 2.42$; $p = .000$; GFI = .91; CFI = .93; RMSEA = .079; SRMR = .08; Kline, 2023: 170-176; Şekil 9). Mevcut çalışmada ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlılık katsayıları sırasıyla, korumacı türcülük .77, insan üstünlüğü .82 ve dilde türcülük, .83 olarak tespit edilmiştir. Tüm maddeler için ölçeğin iç tutarlılık katsayıları .81'dir (bkz., Ek-4). Türkiye örnekleminde geliştirilen bu ölçeğin faktör yapısının bu örnekleme de benzer olduğu kararına varılmıştır.

3.2.3.4 Et Tüketimi Gerekçeleştirme Ölçeği

Piazza ve arkadaşları (2015) tarafından geliştirilen ve et tüketimine dair genel inançları ölçen bu ölçeğin ayrıntılı bilgileri yukarıda, ana çalışma kısmında açıklanmıştır. Bu çalışma için doğallık, gereklilik, normallik ve lezzet alt boyutlarının iç tutarlılık katsayıları sırasıyla, .79, .87, .43 ve .81 olarak hesaplanmıştır. Tüm maddelerin iç tutarlılık puanı ise .90'dır (bkz., Ek-5). Yukarıda da aktarıldığı gibi, normallik alt boyutunun psikometrik özellikleriyle ilgili sorunlara orijinal çalışmada da değinilmiş ve bu boyutun ayırt edici özelliklerinin zayıf olduğu ifade edilmiştir. Ölçeğin yapısal özelliklerine dair mevcut çalışmadan elde edilen bulgular aşağıda sunulmaktadır.

3.2.3.5 Et Tüketim Motivasyonları Ölçeği

Hopwood ve arkadaşları (2021) tarafından geliştirilen bu ölçeğin içeriği ve kullanımına dair bilgiler yukarıda, ana çalışmada sunulmuştur. Bu çalışmada, doğal, gerekli, normal ve lezzetli alt boyutlarının iç tutarlılık katsayıları sırasıyla, .72, .88, .88 ve .83'dür. Ölçeğin tüm maddelerinin iç tutarlılık katsayısı ise .87'dir (bkz., Ek-6). Ölçeğin yapısal özelliklerine dair bulgular aşağıda aktarılmaktadır.

3.2.4 Mevut Çalışmanın Analizleri ve Bulgular

Bu çalışmanın verileri SPSS 26 (Statistical Package for the Social Sciences) ve SPSS AMOS 21 (Analysis of Moment Structures) programları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Et Tüketimi Gerekçeleştirme Ölçeği (4N Scale) ve Et Tüketimi Motivasyonları Ölçeği'nin (The Motives to Eat Meat Inventory) Türkçe çevirilerinin yapısal özelliklerinin sınanması için Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA), Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA), güvenilirlik analizi ve korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir.

3.2.4.1 Et Tüketimi Gerekçeleştirme Ölçeği Bulguları

Uç değerlerin incelenmesi için alt boyutlar ve tüm maddelerin ortalamaları z puanına dönüştürülüp ± 3 aralığında olduğu tespit edilmiştir. Verilerin normalliğinin kontrolü için yapılan analiz sonucunda ± 1 arasında olduğu saptanmıştır. AFA için madde toplam korelasyonlarına bakılmıştır ve maddelerin ölçek ile olan ilişkisinin .30'un üzerinde olduğu bulgulanmıştır (Boateng ve ark., 2018: 10) ve AFA aşamasına geçilmiştir. AFA için KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy) değerine ve Bartlett Küresellik Testinin sonuçlarına bakılmıştır. KMO değerinin .90 olduğu ve küresellik testinin anlamlı olduğu görülmüştür ($\chi^2 = 1925.80$, $p < .001$). Bu sonuçlara bakılarak, verilerin AFA için uygun olduğuna kanaat getirilmiştir. Orijinal çalışmadaki aşamaları izlenerek herhangi bir döndürme yapılmadan AFA uygulanmıştır. Özdeğeri 1'in üzerinde 3 faktörün ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Birinci faktörün toplam varyansın %42.4'ünü oluşturduğu anlaşılmıştır. İkinci ve üçüncü faktörün varyansları ise sırasıyla, %12.9 ve 8,6'dır. Maddelerin faktör yükleri incelendiği zaman ise maddelerin çoğunun birinci faktöre yük verdiği tespit edilmiştir. Piazza ve arkadaşlarının (2015) ölçek geliştirme çalışmasında da benzer bulgulara ulaşılmış olmalarından dolayı ölçeğin Türkçe çevirisinin de benzer yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Orijinal çalışmadan farklı olarak faktörler arasındaki ayrımları belirginleştirdiği bilinen ve 'orthogonal' yöntemlerden biri olan 'Varimax' döndürme yöntemi (Fabrigar ve ark., 1999: 281) kullanılarak 4 faktörlü yapının mümkün olup olmadığı incelenmiştir. Yürütülen AFA'nın sonuçları yine 3 faktörlü bir yapının ortaya çıktığını göstermektedir. Ayrıca, birinci faktörün %43.7'lik varyans açıklama yüzdesine sahip olduğu, diğer iki faktörün ise çok daha düşük (sırasıyla, %12.9 ve %8.1) yüzdelere sahip oldukları

anlaşılmıştır. Maddelerin faktör yükleri incelendiğinde bunların .46 ile .81 arasında değiştiği görülmektedir. Ölçekteki 13. ve 16. maddelerin birden fazla faktöre .40 üzerinde yük verdiği anlaşılmıştır ve bu iki madde çıkartılarak analize devam edilmesine karar verilmiştir.

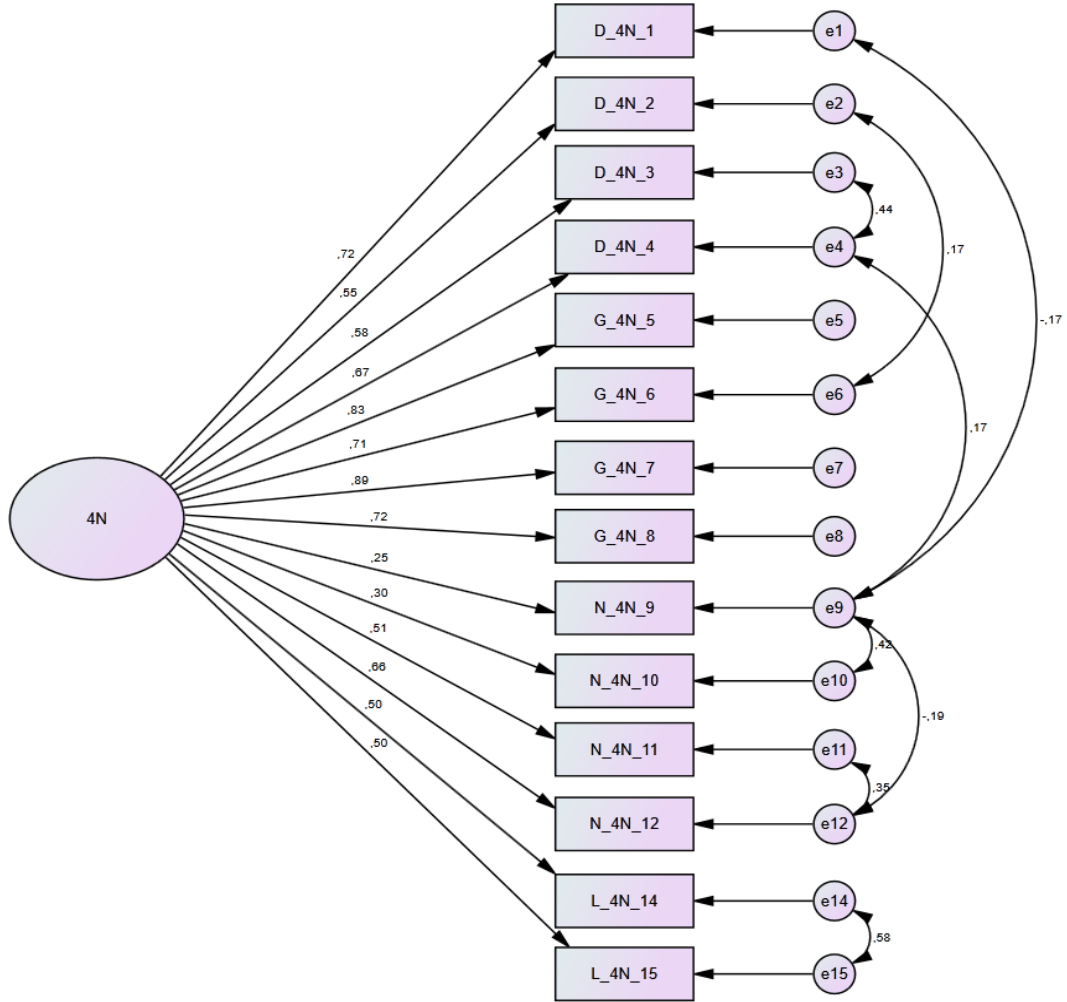
Tablo 5 Et Tüketimi Gerekçeleştirme Ölçeği 14 Maddelik Halinin Faktör Yükleri ve Özdeğerleri

	1. Faktör	2. Faktör	3. Faktör	Ort. (SS)
Doğal				
1- Et yemekten doğal bir şey olamaz.	.74			5.25 (1.89)
2- Sadece bitkisel ürünler tüketmek doğal değildir.	.63			4.59 (1.90)
3- İnsan atalarımız her zaman et yemiştir.	.62			4.74 (1.85)
4- Et yemek insanoğlunun içinden gelir.	.62			4.78 (1.66)
Gerekli				
5- Sağlıklı olmak için et yemek şarttır.	.75			5.12 (1.74)
6- Tamamen bitkilere dayalı bir beslenmeyle ihtiyacınız olan tüm protein, vitamin ve mineralleri alamazsınız.	.78			5.17 (1.86)
7- İnsanoğlunun et yemeye ihtiyacı vardır.	.80			5.12 (1.75)
8- Sağlıklı bir beslenmede az da olsa et yer almalıdır.	.75			5.58 (1.59)
Normal				
9- Et yememek sosyal açıdan kabul edilebilir bir şey değildir.			.83	3.02 (1.99)
10- Et yememek insanoğlu için normal bir şey değildir.			.77	3.71 (2.04)
11- Tanıdığım çoğu insan et yer.	.60			5.88 (1.42)
12- Et yemek normal bir şeydir.	.70			5.97 (1.41)
Lezzetli				
14- Et bir yemeğe o kadar lezzet katar ki onu yemeklere koymamak saçmadır.		.81		4.59 (1.94)
15- En lezzetli yemekler çoğunlukla etli yemeklerdir (örn., Biftek, tavuk göğsü, ızgara balık).		.89		5.19 (1.82)
Özdeğer	6.12	1.81	1.15	
Faktörün Açıkladığı Varyans (%)	%43.7	%12.9	%8.2	
Açıklanan Toplam Varyans (%)	%43.7	%56.6	%64.8	

Bu işlem sonrasında gerçekleştirilen AFA sonuçları yine 3 faktörlü bir yapının ortaya çıktığını göstermiştir. Maddelerin faktör yükleri ilk bulgulara benzer bir görüntü sergilemektedir (Tablo 5). Öte yandan, birinci faktörün %43.7'lik varyansa sahip olması ve özdeğerinin 6.12 olması ana çalışmaya benzer şekilde ölçeğin tek faktörlü bir yapıya

sahip olduğu kanısını güçlendirmektedir. Bu aşamadan sonra, iddia edilen tek faktörlü yapının DFA'sına geçilmiştir.

Et Tüketimi Gerekçendirme Ölçeğinin önerilen tek faktörlü modelin DFA sonuçlarının düşük uyum indekslerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Modifikasyon indeksleri dikkate alınarak hata kovaryansları (e9-e10, e14-e15, e13-e14, e9-e12, e11-e12, e6-e2, e4-e9, e9-e1) eklenmiştir. Bu işlem sonrasında verilerin Et Tüketimi Gerekçendirme Ölçeğinin tek faktörlü modeline kabul edilebilir düzeyde uyumu gösterdiği saptanmıştır ($\chi^2/df = 2.53$; $p = .000$; GFI = .89; CFI = .93; RMSEA = .082; SRMR = .06; Kline, 2023: 170-176; Şekil 10). Bu bulgular ölçeğin psikometrik özelliklerine dair ana çalışmada elde edilen bulgularla benzerlik göstermektedir.

Şekil 10 Et Tüketimi Gerekçendirme Ölçeğinin Tek Faktörlü DFA Modeli Bulguları (Not: D_4N: Doğallık Gerekçesi, G_4N: Gereklilik Gerekçesi, N_4N: Normallik Gerekçesi, L_4N: Lezzet Gerekçesi)

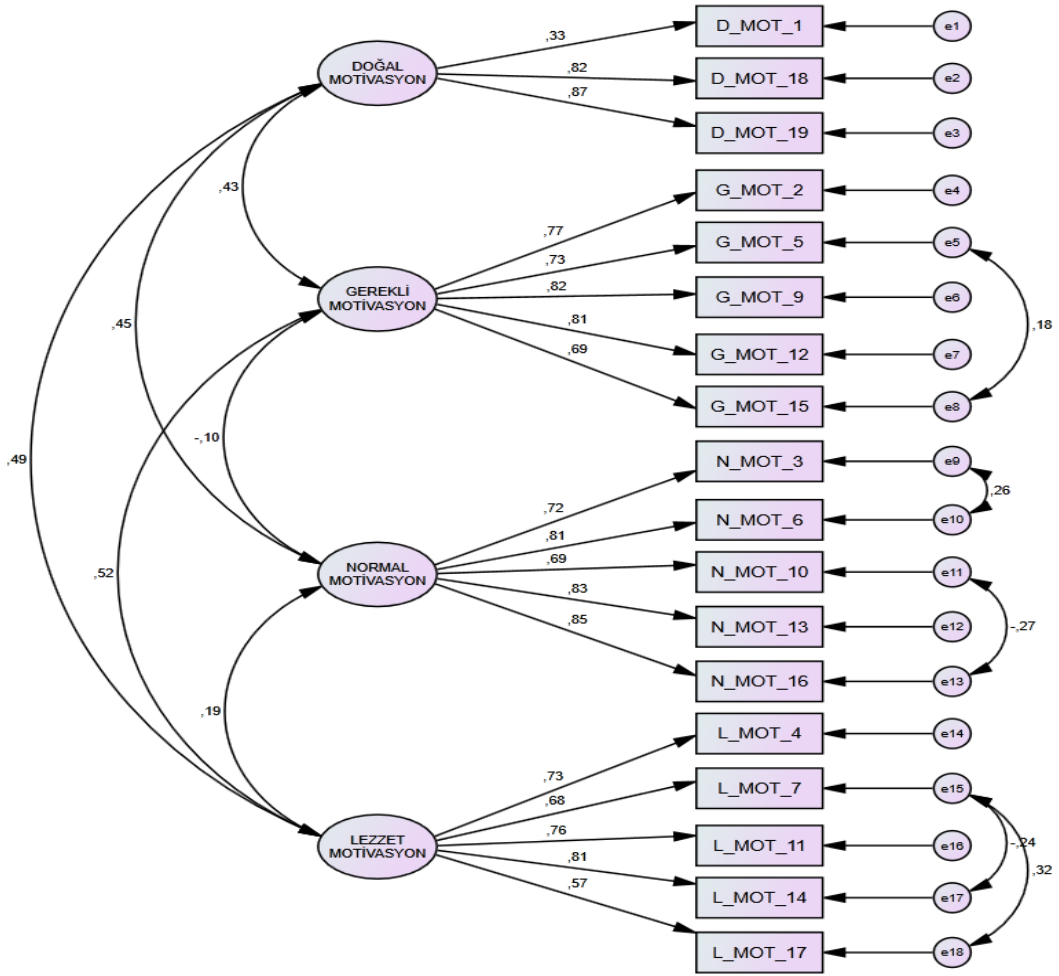
3.2.4.2 Et Tüketim Motivasyonları Ölçeği Bulguları

Ölçeğin alt boyutları ve toplam puanları için z puanları ve çarpıklık-basıklık değerleri incelenip verilerin normal dağıldığına karar verilmiştir. Madde toplam korelasyon sonuçları tüm maddelerin toplam ölçek ile olan ilişkisinin .30'un üzerinde olduğu göstermiştir. KMO değerinin .89 ve Bartlett Küresellik Testinin .05'ten küçük anlamlılık değerine sahip olması verilerin AFA için uygun olduğunu göstermiştir. Hopwood ve arkadaşlarının (2021) orijinal çalışmada yürüttüğü aşamalar takip edilerek Temel Bileşenler metodu Promax döndürme tekniği ile analiz gerçekleştirilmiş olup özdeğeri 1'in üzerindeki faktörler saptanmıştır. Özdeğerler ile ilgili bulgular ölçeğin 4 faktörlü yapıya sahip olduğuna işaret etmektedir. Fakat, 8. maddenin beklenenin dışında bir faktöre yük verdiği ve 1. Maddenin ise .40'lık faktör yükünün altında kaldığı tespit edilmiştir. Farklı faktöre yük veren 8. madde analizlerden çıkarılmış, faktör yükü .38 olan 1. madde için sınır değere (.40) yakın olduğundan hareketle herhangi bir işlem yapılmamıştır. Bu kararlardan sonra AFA tekrarlanmıştır ve yine 4 faktörlü yapının ortaya çıktığı bulgulanmıştır. Faktörlerin açıkladığı varyansların sırasıyla, %30.74, %22.28, %8.75 ve %5.93 olduğu görülmüştür. Maddelerin faktör yükleri .38 ile .95 arasında değişmektedir (Tablo 6). Bulgular incelendiğinde orijinal ölçeğin doğal, gerekli, normal ve lezzetli alt boyutları ile benzer şekilde 4 faktörlü bir yapının ortaya çıktığı görülmektedir. Sonrasında 4 faktörlü yapıya sahip Et Tüketimi Motivasyonları Ölçeği DFA ile sınanmıştır.

Tablo 6 Et Tüketim Motivasyonları Ölçeği Özdeğer ve Faktör Yükleri

		1. Faktör	2. Faktör	3. Faktör	4. Faktör	Ort. (SS)
Doğal	1- Bu ürünleri sadece bitki yemek doğaya aykırı olduğu için yerim				.38	3.36 (1.74)
	18- Bu ürünleri et yemek insanın doğasında olduğu için yerim				.88	4.04 (2.03)
	19- Bu ürünleri et yemek biyolojimizin bir parçası olduğu için yerim				.86	4.50 (1.90)
Gerekli	2- Bu ürünleri vücudumuzun protein ihtiyacını karşılamak için yerim		.82			5.52 (1.54)
	5- Bu ürünleri insanın güçlü ve enerjik olmasını sağladıkları için yerim		.78			5.49 (1.49)
	9- Bu ürünleri sağlık açısından gerekli olduğu için yerim			.87		5.57 (1.56)
	12- Bu ürünleri ihtiyacım olan tüm vitamin ve mineralleri aldığımdan emin olmak istediğim için yerim			.86		5.39 (1.59)
	15- Bu ürünleri bana güç ve dayanıklılık verdikleri için yerim			.61		5.57 (1.49)
Normal	3- Bu ürünleri çevremdeki insanlara uyum sağlamak için yerim	.95				2.53 (1.72)
	6- Bu ürünleri bunları yemediğim için başkalarının huzursuz olmasını istemediğimden yerim	.87				2.39 (1.76)
	10- Bu ürünleri herkesin normal karşıladığı şeylerden biri olduğu için yerim	.64				3.18 (1.93)
	13- Bu ürünleri herkes bunları yediği için yerim	.80				2.63 (1.89)
	16- Bu ürünleri yemediğim için göze batmak istemediğimden yerim	.83				2.24 (1.81)
Lezzetli	4- Bu ürünleri lezzetli oldukları için yerim			.79		5.38 (1.49)
	7- Bu ürünleri en lezzetli yemeklerin hepsinde bu ürünler olduğu için yerim			.62		4.42 (1.91)
	11- Bu ürünleri bana zevk verdiği için yerim			.85		4.73 (1.91)
	14- Bu ürünleri tatları iyi olduğu için yerim			.85		5.07 (1.68)
	17- Bu ürünleri bana güç ve dayanıklılık verdikleri için yerim			.61		3.86 (2.02)
Özdeğer		3.53	4.01	1.57	1.07	
Faktörün Açıkladığı Varyans (%)		30.74	22.28	8.75	5.93	
Açıklanan Toplam Varyans (%)		30.74	53.02	61.77	67.70	

DFA sonuçlarına göre 18 maddelik Et Tüketim Motivasyonları Ölçeğinin 4 faktörlü modelinin kabul edilebilir uyum değerlerine yakın olduğunu saptanmıştır, $\chi^2/df = 3.25$; $p = .000$; GFI = .83; CFI = .87; RMSEA = .100; SRMR = .09. Modeli iyileştirmek amacıyla modifikasyon indeksleri incelenerek sırayla hata kovaryansları (e15-e18, e9-e10, e5-e8, e15-e17, e11-e13) eklenmiştir. Bu işlem sonrasında verilerin Et Tüketim Motivasyonları Ölçeğinin 4 faktörlü yapısına kabul edilebilir derecede uyum gösterdiği tespit edilmiştir ($\chi^2/df = 2.97$; $p = .000$; GFI = .86; CFI = .89; RMSEA = .09; Kline, 2023: 170-176; SRMR = .09; Şekil 11). Genel olarak ölçüm aracının psikometrik özellikleri her iki çalışmada da tutarlılık göstermekte ve 4 faktörlü yapısıyla kullanıma uygun görülmektedir.

Şekil 11 Et Tüketimi Motivasyonları Ölçeğinin 4 Faktörlü DFA Modeli Bulguları (Not: D_MOT: Doğallık Motivasyonu, G_MOT: Gereklik Motivasyonu, N_MOT: Normallik Motivasyonu, L_MOT: Lezzet Motivasyonu)

3.2.4.3 Et Tüketimi Gerekçelendirme Ölçeği ve Et Tüketim Motivasyonları Ölçeğinin Diğer Değişkenlerle İlişkisine Dair Bulgular

Türkçeye çevrilen iki ölçeğin ölçüt geçerliliğini incelemek için ilişkili olduğu düşünülen ve ana çalışma kapsamında da kullanılan diğer ölçeklerle olan ilişkilerine bakılmıştır.

Et Tüketimi Gerekçelendirme Ölçeğinin işaret ettiği yapı hayvanlar ve insanlar arasındaki hiyerarşik sisteme dair toplumsal olarak kabul edilmiş bir sistem meşrulaştırıcı mit olarak görülebilir. SBT'ye göre sistem meşrulaştırıcı mitler ile SBY arasındaki güçlü ilişki olması beklenmektedir (Sidanius ve Pratto, 2001: 104). Hayvanlara yönelik önyargıyı ölçen ÇTÖ, Et tüketimi Gerekçelendirme Ölçeğinde yer alan düşünce ve inançlara benzer şekilde 'karnistik' ideolojiye (bkz., Joy, 2010) dair ölçümler almaktadır. Bu sebeple ÇTÖ puanları ile Et Tüketimi Gerekçelendirme Ölçeği puanları arasında anlamlı bir ilişkinin olması ön görülmüştür. Ayrıca, sağ ideolojilerin et tüketimi ile olan pozitif ilişkisi bulunduğundan (Dhont ve Hodson, 2014: 14) hareketle, Et Tüketimi Gerekçelendirme Ölçeği ile sağ politik konum arasında anlamlı bir ilişki olacağı varsayılmaktadır. Et Tüketimi Gerekçelendirme ölçeğini temel alarak geliştirilen Et Tüketim Motivasyonları Ölçeği ile Et Tüketim Gerekçelendirme ölçeği arasında da anlamlı bir ilişki beklenmektedir.

Ayrıca, 'karnistik' ideolojiye dair doğallığa, gerekliliğe, normallığe ve lezzete yönelik mitleri içeren Et Tüketimi Gerekçelendirme Ölçeği ile Et Tüketimi Motivasyonları Ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunacaktır. Benzer şekilde, karnistik ideolojinin bir dışa vurumu olan türçülük ile bu motivasyonlar arasında da anlamlı bir ilişkinin bulunması beklenmektedir.

Yapılan Pearson Korelasyon analizi sonucunda, SBY ile gerekli motivasyonu puanları ve Et Tüketim Motivasyonları Ölçeğinin alt boyutlarından olan gereklilik ile normallik motivasyonları arasındaki ilişkiler hariç beklenen tüm ilişkiler saptanmıştır (Tablo 7). Hopwood ve arkadaşlarının (2021: 8) orijinal ölçek için yürüttüğü çalışmadaki 3. örnekleme de SBY ve lezzetli motivasyonu arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Genel olarak ölçeklerin ölçüt geçerliliğini sağladığı söylenebilir.

Tablo 7 Et Tüketimi Gerekçelendirme Ölçeği ve Et Tüketim Motivasyonları Ölçeğinin Diğer Değişkenlerle İlişkisi

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Ort.	SS
1. Sosyal Baskınlık Yönelimi	-	.33***	.22**	.22**	-.06	.25***	.15*	.14*	3.07	.92
2. Türcülük		-	.57***	.38***	.25***	.28***	.40***	.09	58.96	14.26
3. Et Tüketimi Gerekçelendirme Düzeyi			-	.40***	.46***	.16*	.44***	.14*	4.92	1.14
4. Doğal Motivasyonu				-	.27***	.56***	.42***	.08	3.97	1.49
5. Gerekli Motivasyonu					-	-.09	.44***	-.06	5.51	1.26
6. Normal Motivasyonu						-	.24***	.12	2.59	1.51
7. Lezzetli Motivasyonu							-	.05	4.71	1.42
8. Politik Konum ^a								-	5.35	2.57

Not. *<.05, **<.01, ***<.001; a. 0 =Radikal sol; 10 = Radikal sağ

4. BULGULAR

Ana çalışmada yer alan hipotezlerin sınanması için yürütülen analizler ve sonuçları bu bölümde sunulacaktır. Analizler, SPSS 26 (Statistical Package for the Social Sciences), ve PROCESS makro v4.2 (Hayes, 2022) kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

4.1 Değişkenlere Dair Betimsel İstatistikler

Analiz öncesinde verilerin normallik kontrolleri yapılmıştır. Uç değerlerin tespiti ve veri setinden çıkarılması süreci örneklem kısmında açıklanmıştır. Verilerin normalliği incelendiği zaman çarpıklık ve basıklık katsayılarının hayvansal protein tüketimi değişkeni hariç tüm değişkenler için kabul edilebilir aralık olan -2 ile +2 değerleri (George ve Mallery, 2022: 115) arasında olduğu görülmüştür. Çarpıklık ve basıklık katsayılarının kabul edilebilir aralığına dair alanda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Byrne'a (2016: 123) göre normal dağılım için kabul edilebilir çarpıklık katsayısı ± 2 değerleri ve basıklık katsayısı da ± 7 değerleri arasında olabilir. Mevcut çalışmanın vegan, vejetaryen ve hepçil bireyleri kapsayan heterojen örnekleminin doğası gereği sağa yatık bir yapısı bulunmaktadır, çünkü veganlar hayvan kaynaklı her türlü besinden uzak durmakta ve vejetaryenler de et tüketimlerini sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla, örneklemin özelliklerinden dolayı makul olduğu iddia edilebilir. Bununla beraber, ortalama ve medyan değerlerinin birbirine yakın olduğu da görülmektedir (bkz., Tablo 6). Sonuç olarak, verilerin normal dağıldığı kanaatine varılmıştır ve analizlere devam edilmiştir. Hipotezlerin sınanması için başvurulan analiz yöntemleri ise Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 6 Değişkenlerin Betimsel İstatistikleri

	<i>Ort.</i>	<i>SS</i>	<i>Medyan</i>	<i>ranj</i>	<i>Çarpıklık Katsayısı</i>	<i>Basıklık Katsayısı</i>
Politik Konum ^a	3.86	1.78	4.00	8.00	.37	-.25
Dindarlık Düzeyi ^b	3.01	1.83	3.00	6.00	.27	-1.36
Sosyo Ekonomik Düzey	6.16	1.53	6.00	8.00	-.05	-.15
Sosyal Baskınlık Yönelimi	2.44	.99	2.32	4.44	.55	-.31
Türcülük	42.18	19.09	43.00	79.00	.18	-1.03
Et Tüketimini Gerektendirme Düzeyi	3.07	1.79	3.23	6.00	.25	-1.29

Doğallık Motivasyonu	2.26	1.42	1.75	6.00	.92	.02
Gereklilik Motivasyonu	3.87	2.33	4.40	6.00	-.09	-1.59
Normallik Motivasyonu	1.64	1.00	1.00	4.00	1.63	1.77
Lezzet Motivasyonu	3.49	2.12	3.80	6.00	.12	-1.44
Et Tüketim Motivasyon Düzeyi ^c	2.84	1.44	3.11	4.84	-.06	-1.41
Vücut Kitle İndeksi	22.81	.19	22.09	26.60	1.26	2.32
Et Kaynaklı Hayvansal Protein Miktarı	112.65	148.58	72.68	1371.60	2.75	14.08
Süt Ürünleri ve Yumurta Kaynaklı Hayvansal Protein Miktarı	62.73	68.88	41.60	363.00	1.32	1.67
Tüketilen Hayvansal Protein Miktarı	175.38	187.69	150.80	1523.08	1.89	6.94

^a 1- radikal sol konumu 10 - radikal sağ konumu ifade etmektedir

^b 1- hiç dindar değilim, 7 – çok dindarlığı ifade etmektedir

^c Et Tüketim Motivasyonları ölçeğinin tüm maddelerinin ortalaması alınarak hesaplanmıştır.

Tablo 7 Hipotezlerin Testi için Kullanılan Analiz Yöntemleri

Hipotezler	Kullanılan Analiz
H1: Erkek katılımcıların SBY düzeyleri kadın katılımcıların SBY düzeylerinden yüksektir.	Bağımsız Örneklem T-Testi
H2: Erkek katılımcıların hayvansal protein tüketim miktarı kadın katılımcıların hayvansal protein tüketim miktarından fazladır.	Bağımsız Örneklem T-Testi
H3: Vegan bireylerin SBY düzeyleri ve türçülük puanları hepçil bireylerin SBY düzeyleri ve türçülük puanlarından düşüktür.	Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)
H4: Vejetaryen bireylerin SBY düzeyleri ve türçülük puanları hepçil bireylerin SBY düzeyleri ve türçülük puanlarından düşüktür.	Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)
H5: Vegan bireylerin SBY düzeyleri ve türçülük puanları vejetaryen bireylerin SBY düzeyleri ve türçülük puanlarından düşüktür.	Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)
H6: Katılımcıların dindarlık düzeyleri ve türçü tutumları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.	Pearson Korelasyon
H7: Katılımcıların SBY düzeyleri ile hayvansal protein tüketim miktarları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.	Pearson Korelasyon
H8: Katılımcıların sağ politik konumlanış ile hayvansal protein tüketim miktarları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.	Pearson Korelasyon
H9: Katılımcıların türçü tutumları ve hayvansal protein tüketim miktarları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.	Pearson Korelasyon

H10: Katılımcıların et tüketimini gerekçelendirme düzeyleri ve hayvansal protein tüketim miktarları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.	Pearson Korelasyon
H11: Katılımcıların et tüketim motivasyon düzeyleri ve hayvansal protein tüketim miktarları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.	Pearson Korelasyon
H12: Katılımcıların SBY düzeyleri ve türcü tutumları arasında anlamlı bir pozitif ilişki vardır.	Pearson Korelasyon
H13: Katılımcıların SBY düzeyleri ile et tüketimini gerekçelendirme düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.	Pearson Korelasyon
H14: Katılımcıların türcülük, et tüketim gerekçelendirme ve et tüketim motivasyon düzeyleri SBY ile hayvansal protein tüketim miktarı arasındaki ilişkide aracı rol oynayacaktır	OLS Regresyon
H14a: Katılımcıların türcü tutumları tükettikleri hayvansal protein miktarını yordayacaktır.	OLS Regresyon
H14b: Katılımcıların et tüketimini gerekçelendirme düzeyleri tükettikleri hayvansal protein miktarını yordayacaktır.	OLS Regresyon
H14c: Katılımcıların et tüketim motivasyon düzeyleri tükettikleri hayvansal protein miktarını yordayacaktır.	OLS Regresyon

Hepçil, vejetaryen ve vegan örneklerdeki hayvansal protein tüketim motivasyonlarındaki farklılıklar ve tüketimin altında yatan faktörleri incelemek için hiyerarşik çoklu regresyon analizi ve PROCESS makrosu kullanılarak aracılık testlerinin yapılması hedeflenmektedir.

4.2 Gruplar Arası Farklılıklara Dair Bulgular

Birçok çalışmada sınınan ve SBT'nin temel varsayımlarından olan 'değişmezlik hipotezi' (*invariance hypothesis*), bir başka deyişle erkeklerin her zaman kadınlardan daha fazla baskınlık eğilimine sahip olduğu iddiası (bkz., Sidanius ve ark., 1994) bu çalışmada da sınınanmıştır. SBY Düzeylerinin cinsiyet grupları arasındaki farklılaşmasına dair hipotezin (H1) sınınanması için bağımsız örneklem t-testi analizi gerçekleştirilmiştir. Varyansların homojenliğinin sınınanıldığı Levene Testi sonuçları, grupların SBY düzeylerindeki varyanslarının homojen olmadığını göstermiştir ($p < .05$). T-testi sonuçlarına göre SBY düzeyleri açısından erkekler ($Ort. = 2.79, SS = 1.11$) kadınlardan ($Ort. = 2.36, SS = .94$) daha yüksek ortalamaya sahiptir ve bu fark (.43, %95 GA [.17,.69]) istatistiksel olarak anlamlıdır ($t(107.15) = 3.57, p = .002, d = .42$). Bu sonuçlara göre H1 hipotezi desteklenmiştir (Tablo 9).

Tablo 8 Araştırma Değişkenlerine Dair Alt Grupların Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Hepçil (N = 237)	Vejetaryen (N = 83)	Vegan (N = 127)
	<i>Ort. (SS)</i>	<i>Ort. (SS)</i>	<i>Ort. (SS)</i>
Politik Konum*	4.43 (1.73)	3.53 (1.93)	3.00 (1.31)
Dindarlık Düzeyi	3.66 (1.74)	2.72 (1.87)	1.99 (1.44)
Sosyo-ekonomik Düzey	6.34 (1.51)	6.33 (1.47)	5.73 (1.54)
Vücut Kitle Endeksi	23.29 (4.36)	22.16 (3.55)	22.33 (3.69)
Sosyal Baskınlık Yönelimi	2.69 (.97)	2.39 (.97)	1.99 (.88)
Türcülük	47.15 (12.38)	31.04 (14.24)	17.54 (5.93)
Et Tüketimini Gereçlendirme Düzeyi	4.60 (1.15)	2.69 (1.46)	1.44 (.32)
Doğal Motivasyonu	3.45 (1.54)	1.89 (1.33)	1.08 (.57)
Gerekli Motivasyonu	5.44 (1.39)	3.47 (2.09)	1.19 (.85)
Normal Motivasyonu	1.91 (1.08)	1.73 (1.14)	1.09 (.31)
Lezzetli Motivasyonu	4.83 (1.54)	3.15 (1.84)	1.20 (.69)
Et Kaynaklı Hayvansal Protein Miktarı	184.34 (152.59)	76.60 (132.75)	2.42 (16.96)
Süt ve Yumurta Kaynaklı Hayvansal Protein Miktarı	91.92 (67.71)	73.80 (63.23)	1.01 (9.01)
Toplam Hayvansal Protein Miktarı	276.27 (181.83)	150.41 (141.63)	3.43 (19.23)

*Artan puanlar sağ politik konuma işaret etmektedir.

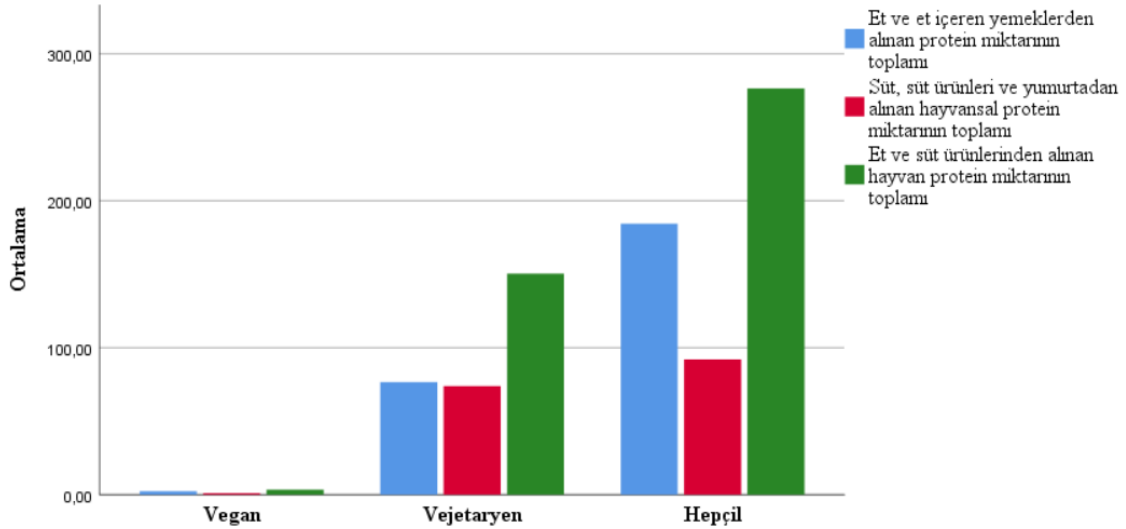
Erkeklerin hayvansal protein tüketim miktarlarının kadınlardan fazla olacağı yönündeki hipotezin sınanması için bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Levene Testi sonuçları grupların varyanslarının homojen olduğunu göstermektedir ($p > .05$). Gerçekleştirilen analizin sonuçlarına göre erkeklerin ($Ort. = 239.48$, $SS = 197.18$) hayvansal protein tüketim miktarlarının kadınlarınkinden ($Ort. = 161.19$, $SS = 9.55$) fazla olduğu ve bu farkın (78.29 , %95 GA [33.53 , 123.049]) istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir, $t(445) = 3.44$, $p < .001$, $d = .56$. Bir başka deyişle, H2 hipotezi desteklenmiştir. Ayrıca, süt ürünleri ve yumurta kaynaklı hayvansal protein tüketim miktarı, et kaynaklı hayvansal protein tüketim miktarı ve bu iki kaynağın toplamından alınan hayvansal protein miktarına dair grafik beslenme tarzlarına göre tüketim miktarlarındaki ciddi farklılıklara işaret etmektedir (Şekil 12).

Tablo 9 SBY Düzeyleri ve Tüketilen Hayvansal Protein Cinsiyet Grupları Arasındaki Farkın t-testi Bulguları (N = 447)

		Ort.	SS	t	s.d	p	Cohen's d
Sosyal Baskınlık Yönelimi	Erkek	2.79	1.11	3.57	107.15	.002	.42
	Kadın	2.36	.94				
Tüketilen Hayvansal Protein Miktarı	Erkek	239.48	197.18	3.44	445	.001	.56
	Kadın	161.19	9.55				

Not. Analizler vegan, vejetaryen ve hepçil bireylerden oluşan tüm örnekleme yürütülmüştür.

Tüketilen hayvansal protein miktarının cinsiyet grupları arasındaki farklılaşmasına dair biyolojik gerekçenin teyit edilmesi için katılımcıların vücut kitle indekslerinin cinsiyet gruplarına göre farkı da incelenmiştir. Erkeklerin vücut kitle indeksi ortalamasının (*Ort.* = 24.44, *SS* = 4.27) kadınların ortalamasından (*Ort.* = 22.44, *SS* = 3.92) istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde yüksektir ($t(445) = 4.08, p = .000, d = .49$).

Şekil 12 Vegan, Vejetaryen ve Hepçil Örnekleme Tüketilen Hayvansal Protein Miktarlarına Dair Grafik

Vegan, vejetaryen ve hepçil bireylerin SBY düzeyleri ve çelişik türçülük puanları arasındaki farklılıklara dair hipotezlerin (H3, H4 ve H5) sınanması için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) gerçekleştirilmiştir. Gruplar arasındaki SBY düzeylerinin varyanslarının homojen olduğu ($p > .05$) fakat çelişik türçülük puanlarının varyanslarının homojen olmadığı saptanmıştır ($p < .05$). Bu sebeple, SBY düzeyleri arasındaki

farklılaşmanın sınındığı analizlerde ANOVA değerleri rapor edilecektir, çelişik türçülüğe dair sınamada ise Welch değerleri sunulacaktır. Tek yönlü varyans analizi sonucunda vegan (*Ort.* = 1.99, *SS* = .88), vejetaryen (*Ort.* = 2.39, *SS* = .97) ve hepçil (*Ort.* = 2.69, *SS* = .97) grupların en az ikisi arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu tespit edilmiştir ($F(2, 444) = 23.52, p < .001, \omega^2 = .09$). Gruplar arası farklılaşmanın irdelenmesi için post-hoc analizler yürütülmüştür. Varyansların homojenliği ve normal dağılım varsayımları sağlandığı için Bonferroni Düzeltmesi ile gerçekleştirilen post-hoc analizinin sonuçlarına göre veganların SBY düzeylerinin hepçillerden düşük olduğu ve bu farkın (-.71, %95 GA [-.96, -.46]) istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulgulanmıştır ($p < .001$). Vegan ve vejetaryen gruplar arasındaki fark incelendiği zaman, vejetaryenlerin veganlardan istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksek SBY düzeyine (-.40, %95 GA [-.72, -.09]) sahip olduğu saptanmıştır, $p = .007$. Son olarak, hepçillerin vejetaryenlerden daha yüksek SBY puanlarına (-.30, %95 GA [-.59, -.02]) sahip olduğu görülmüştür ($p < .05$).

Tablo 10 SBY Düzeyleri ve Çelişik Türçülük Puanlarının Beslenme Tarzlarına Göre Farklılaşmasına dair ANOVA Bulguları⁵ (N = 447)

		<i>Ort.</i>	<i>SS</i>	<i>F</i>	<i>s.d</i>	<i>p</i>	ω^2
Sosyal Baskınlık Düzeyi	Vegan	1.99	.88	23.52	2, 444	.000	.09
	Vejetaryen	2.39	.97				
	Hepçil	2.69	.97				
Türçülük	Vegan	21.34	6.72	520.00	2, 195.79	.000	.69
	Vejetaryen	37.58	15.62				
	Hepçil	54.96	13.22				

Not. Analizler vegan, vejetaryen ve hepçil bireylerden oluşan tüm örnekleme yürütülmüştür.

Türçü tutumlar incelendiğinde vegan (*Ort.* = 21.34, *SS* = 6.72), vejetaryen (*Ort.* = 37.58, *SS* = 15.62) ve hepçil (*Ort.* = 54.96, *SS* = 13.22) grupları arasında en az iki grubun istatistiksel olarak farklılaştığı bulgulanmıştır (Welch's $F(2, 195.79) = 520.00, p < .001, \omega^2 = .69$). Varyansların homojenliği varsayımı sağlanamadığı için Games-Howell post-hoc analizi kullanılarak gruplar arası farklar incelenmiştir. Türçü tutumlar açısından veganlar ve hepçiller arasındaki farkın (-33.62, %95 GA [-36.08, -31.16]) istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır ($p < .001$). Ayrıca, vegan grubun türçülük puanlarının vejetaryen grubun puanlarından daha düşük olduğu (-16.24, %95 GA [-20.56, -11.92]) ve

⁵ Fritz ve arkadaşları (2012: 11) tek yönlü varyans analizlerine dair etki boyu raporlarında 'Omega kare' (ω^2) değerinin kullanılmasının bulguların tekrarlanabilirliği açısından yarar sağladığını iddia etmekte ve rapor edilmesini önermektedir. Bu sebeple analiz raporlarında ω^2 değeri rapor edilmiştir.

bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür, $p = .000$. Vejetaryen grubun ise hepçillerden daha az türcülük puanına sahip olduğu (-17.38, %95 GA [-21.93, -12.84]) ve bu farkın anlamlı olduğu bulgulanmıştır ($p < .001$). Sonuç olarak, H3, H4 ve H5 hipotezlerinin desteklendiği kararına varılmıştır (Tablo 10).

4.3 Değişkenler Arası İlişkilere Dair Hipotezler

Kuramsal çerçeve temelinde geliştirilen H6, H7, H8, H9, H10, H11, H12 ve H13 hipotezlerinin sınanması için vegan, vejetaryen ve hepçil katılımcılardan oluşan 447 kişilik örnekleme Pearson Korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Bulgular Tablo 11’de sunulmuştur.

Mevcut çalışmada incelenen değişkenlerin birbirleri ile olan ilişkilerine bakıldığında SBY’nin diğer tüm değişkenlerle farklı düzeylerde pozitif yönde anlamlı olduğu ($p < .001$) ancak, süt ürünleri ve yumurta kaynaklı hayvansal protein tüketim miktarı ile .05 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Türcülük değişkeninin de benzer şekilde diğer tüm değişkenlerle farklı düzeylerde pozitif yönde anlamlı bir ilişkisi bulunmaktadır ($p < .001$). Yalnızca sosyo ekonomik düzey değişkeniyle $p < .05$ düzeyinde anlamlılık olduğu tespit edilmiştir. Et tüketim gerekçelendirme düzeyine bakıldığında ise diğer tüm değişkenlerle pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığı saptanmıştır ($p < .001$). Et tüketim motivasyon düzeyi ve alt boyutları olan doğallık, gereklilik, normallik ve lezzet motivasyonlarının diğer tüm değişkenlerle pozitif yönde anlamlı bir ilişkisi bulunmaktadır ($p < .001$). Fakat, normallik motivasyonu ile sosyo ekonomik düzey ve süt ürünleri kaynaklı hayvansal protein tüketimi arasındaki ilişkilerin $p < .05$ düzeyinde olduğu bulgulanmıştır. Benzer şekilde, lezzetli motivasyonunun da sosyo ekonomik düzey değişkeni ile $p < .05$ düzeyinde ilişkili olduğu saptanmıştır. Dindarlık düzeyinin süt ürünleri ve yumurta kaynaklı hayvansal protein tüketimi ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir ($p = .337$). Politik konum ve sosyo ekonomik düzey değişkenlerinin süt ürünleri ve yumurta kaynaklı hayvansal protein tüketimi ile $p < .05$ düzeyinde pozitif yönde anlamlı bir ilişkisi bulunurken, çalışmanın diğer değişkenleri ile $p < .001$ düzeyinde pozitif yönde anlamlı ilişkisi vardır.

Dindarlık düzeyi ve çelişik türcülük puanları arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = .42, p < .001$). SBY düzeyleri ile tüketilen

hayvansal protein miktarı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($r = .23, p < .001$). Sağ politik konumlanış ile tüketilen hayvansal protein miktarı arasında var olması beklenen pozitif yöndeki anlamlı ilişki gerçekleştirilen analiz sonucunda tespit edilmiştir, $r = .20, p < .001$. Hayvansal protein tüketim miktarı ile türcü tutumlar ($r = .61$), et tüketimini gerekçelendirme düzeyi ($r = .59$) ve et tüketim motivasyon düzeyi ($r = .59$) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p < .001$). Son olarak, SBY düzeyleri ile çelişik türcülük puanları ($r = .41$) ve et tüketimini gerekçelendirme düzeyi ($r = .38$) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($p < .001$). Çalışmanın hipotezlerine bakıldığı zaman, nihayetinde, H6, H7, H8, H9, H10, H11, H12 ve H13 hipotezlerinin desteklendiğine karar verilmiştir.

Tablo 11 Araştırmanın Değişkenlerinin Birbirleri ile İlişkilerine Dair Pearson Korelasyon Değerleri

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	Ort.	SS
1. Sosyal Baskınlık Yönelimi	-	.41**	.38**	.35**	.30**	.23**	.33**	.37**	.29**	.18**	.19**	.23**	.25**	.10*	2.44	.99
2. Türcülük		-	.85**	.68**	.77**	.30**	.73**	.80**	.39**	.42**	.15*	.61**	.56**	.44**	42.18	19.09
3. Et Tüketimi Gerekçlendirmeleri			-	.79**	.83**	.34**	.78**	.88**	.41**	.49**	.21**	.59**	.57**	.37**	3.07	1.79
4. Doğallık Motivasyonu				-	.72**	.39**	.61**	.82**	.34**	.37**	.18**	.43**	.42**	.29**	2.26	1.42
5. Gereklilik Motivasyonu					-	.26**	.79**	.93**	.36**	.44**	.19**	.57**	.51**	.45**	3.87	2.33
6. Normallik Motivasyonu						-	.29**	.49**	.16**	.20**	.12*	.24**	.24**	.13*	1.64	1.00
7. Lezzet Motivasyonu							-	.90**	.33**	.36**	.15*	.57**	.52**	.42**	3.49	2.12
8. Et Tüketim Motivasyonu Düzeyi^a								-	.38**	.44**	.19**	.59**	.55**	.44**	2.84	1.44
9. Politik Konum									-	.53**	.23**	.20**	.20**	.12*	3.86	1.78
10. Dindarlık Düzeyi										-	.26**	.22**	.26**	.04	3.01	1.83
11.Sosyo-ekonomik Düzey											-	.20**	.20**	.10*	6.16	1.53
12.Toplam Hayvansal Protein Miktarı												-	.94**	.69**	175.38	187.70
13. Et Kaynaklı Hayvansal Protein Miktarı													-	.41**	112.65	148.58
14. Süt Ürünleri ve Yumurta Kaynaklı Protein Miktarı														-	62.73	68.88

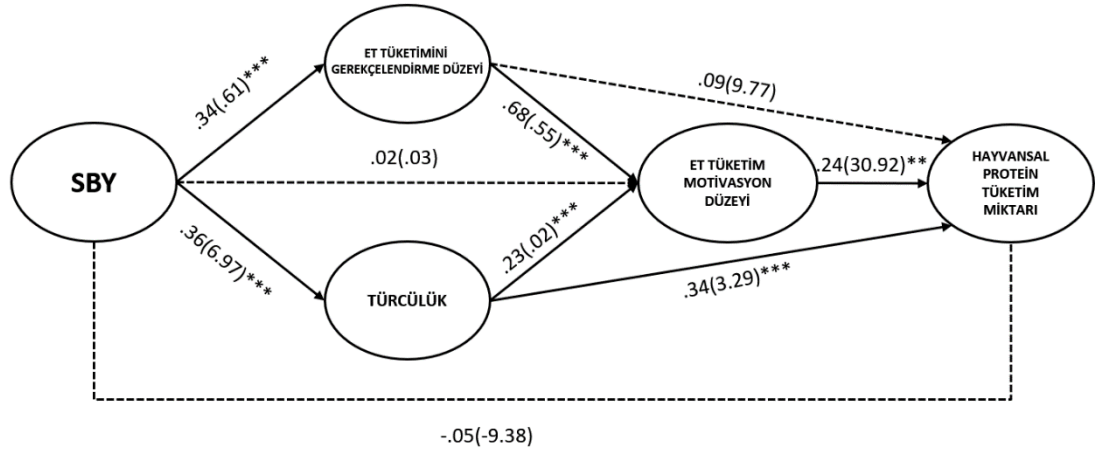
Not. *<.05, **<.001, a = Et Tüketim Motivasyonu ölçeğinin tüm maddelerinin ortalaması alınarak hesaplanan puanı ifade etmektedir.

4.4 Hayvansal Protein Tüketim Miktarını Yordayan Değişkenler

Mevcut çalışmanın kavramsal modelinin bir sınaması gerçekleştirme amacıyla ilk olarak PROCESS makrosu (Model 80) kullanılmıştır. Sonrasında, hayvansal protein tüketimini etkileyen faktörleri ve bireysel motivasyonları incelemek için sırasıyla hepçil, vejetaryen ve vegan örneklemlerde ayrı ayrı hiyerarşik çoklu regresyon analizleri yürütülmüştür. Et ve süt-yumurta kaynaklı protein tüketimi değişkenlerinin ayrı ayrı yordanan değişken olarak yerleştirildiği modeller ve toplam hayvansal protein tüketim miktarı sırasıyla hepçil, vejetaryen ve vegan örneklemlerde sınanmıştır. Analiz sonuçlarına dair bulgular aşağıda sunulmuştur.

Hepçil, vejetaryen ve vegan katılımcılarının bulunduğu 447 kişilik örnekleme aracılık model tespiti için Hayes (2022) tarafından geliştirilen PROCESS makrosu (Model 80) analizi öncesinde doğrusallık, bağımsızlık, eş varyanslılık ('homoscedasticity'), hataların normal dağılımı ve çoklu bağlantısallık ('multicollinearity') varsayımları kontrol edilmiştir. Saçılım grafikleri incelendiği zaman değişkenler arasındaki doğrusallığın sağlandığı görülmüştür. Benzer şekilde, hata değerlerine dair saçılım grafiği incelenmiştir ve eş varyanslılık varsayımının karşılandığı tespit edilmiştir. Ayrıca, değişkenlerin çoklu bağlantısallık değerlerinin ($VIF < 10$ ve tolerans $> .20$) kabul edilebilir aralıkta olduğu saptanmıştır (Craney ve Surler, 2002: 393). VIF değerleri 1.16 ile 6.5 arasındayken, tolerans değerlerinin .15 ile .86 arasındadır. Bu sebeple, aracılık model testi için verilerin varsayımları karşıladığı görülmüş ve analize devam edilmiştir.

SBY ile hayvansal protein tüketim miktarı arasındaki direkt ve dolaylı etkilerin incelenmesi için PROCESS makro v4.2 kullanılmıştır (Model 80; Hayes, 2022). Aracılık analizleri bootstrap örneklemlerinin 5000 tekrarı uygulanarak yapılmıştır. Modele yordayıcı değişken olarak SBY ve yordanan değişken olarak hayvansal protein tüketim miktarları eklenirken, et tüketimini gerekçelendirme düzeyi, türçülük ve et tüketim motivasyonu sıralı aracı değişkenler olarak dahil edilmiştir. Ayrıca, karıştırıcı değişken olması öngörülen cinsiyet ve sosyo ekonomik düzey değişkenleri de kontrol değişkeni olarak modele eklenmiştir. Modele dair bulgular Tablo 12'de sunulmuştur. Analiz sonuçlarına bakıldığında modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($R^2 = .41, F(6, 440) = 50.91, p < .001$).

Şekil 13 Sosyal Baskınlık Yönelimi ve Hayvansal Protein Tüketim Miktarı Arasındaki İlişkiye Dair Seri Aracılık Model Testi Sonuçları (N = 447)

* $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .001$, SBY: Sosyal Baskınlık Yönelimi

Not. Parantez içinde verilen değerler standardize edilmemiş beta katsayılarıyken, parantez dışındaki değerler standart beta katsayılarıdır.

SBY'nin hayvansal protein tüketim miktarları üzerinde türcülük değişkeni aracılığıyla dolaylı etkisinin ($\beta = .12$, $SH = .03$; %95 GA [.06, .18]) yanı sıra türcülük ve et tüketim motivasyon düzeyi aracılığıyla da dolaylı etkisi ($\beta = .02$, $SH = .01$; %95 GA [.01, .04]) olduğu saptanmıştır. Ayrıca, SBY'nin hayvansal protein tüketim miktarı üzerinde et tüketimini gerektirir düzeyi ve et tüketim motivasyon düzeyi aracılığıyla dolaylı etkisi bulunmaktadır ($\beta = .05$, $SH = .02$; %95 GA [.02, .10]). SBY'nin hayvansal protein tüketim miktarı üzerindeki dolaylı etkisi ($\beta = .23$, $SH = .03$; %95 GA [.17, .29]) istatistiksel olarak anlamlı olsa da doğrudan etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir ($\beta = -9.38$, $SH = 7.73$, $p = .23$). Sonuç olarak, SBY'nin hem yalnızca türcülük, hem de türcülük ve et tüketim motivasyon düzeyi değişkenleri aracılığıyla hayvansal protein tüketim miktarları üzerinde dolaylı etkisi bulunurken, bu etki yalnızca et tüketimini gerektirir düzeyi değişkeni ve et tüketim motivasyon düzeyi aracılığıyla görülmektedir. Bu çalışmanın kavramsal modelinin sınanması sonucunda elde edilen bulgular öngörülen yordayıcı ilişkilerin varlığına işaret etmektedir. Bulgular H14a ve H14c hipotezlerini desteklerken, H14b hipotezi desteklenmemiştir. Türcülük ve et tüketim motivasyonu tüketilen hayvansal protein miktarını yordarken, et tüketim gerektirenlere yordamamaktadır. Bununla beraber dolaylı etkilerin sonuçları H14 hipotezinin kısmen desteklendiğini göstermektedir. Türcülük değişkeni SBY ile

hayvansal protein tüketim miktarı arasında aracılık rolüne sahipken, et tüketimini gerektendirme düzeyi ve et tüketim motivasyon düzeyi sıralı bir şekilde aracılık rolüne sahiptir.

Tablo 12 SBY ile Hayvansal Protein Tüketim Miktarı Arasındaki İlişkide Direkt ve Dolaylı Etki Bulguları (N = 447)

Değişkenler	β	SH	R^2	t	%95 GA
Yordanan Değişken: ETG Düzeyi			.18***		
Cinsiyet	.12	.20		2.76	[.16, .96]
Sosyo Ekonomik Düzey	.13	.05		3.03	[.05, .26]
SBY	.34	.08		7.60	[.45, .77]
Yordanan Değişken: Türcülük			.20***		
Cinsiyet	.18	2.13		4.13	[4.61, 12.99]
Sosyo Ekonomik Düzey	.07	.54		1.68	[-.15, 1.97]
SBY	.36	.85		8.22	[5.30, 8.63]
Yordanan Değişken: ETM			.79***		
Cinsiyet	-.04	.09		-1.66	[-.31, .03]
Sosyo Ekonomik Düzey	.02	.02		.96	[-.02, .06]
SBY	.02	.04		.69	[-.05, .09]
ETG Düzeyi	.68	.03		16.01	[.48, .61]
Türcülük	.23	.00		5.35	[.01, .02]
Yordanan Değişken: Hayvansal Protein Tüketim Miktarı			.41***		
Cinsiyet	.03	18.51		.85	[-20.66, 52.09]
Sosyo Ekonomik Düzey	.09	4.64		2.29	[1.49, 19.72]
SBY	-.05	7.73		-1.21	[-24.58, 5.81]
ETG	.09	9.20		1.06	[-8.31, 27.86]
Türcülük	.34	.72		4.60	[1.89, 4.70]
ETM	.24	10.19		3.03	[10.88, 50.95]
Dolaylı Etkiler					
Toplam Dolaylı Etki	.23	.03			[.17, .29]
SBY -> Türcülük -> Hayvansal Protein Tüketim Miktarı	.12	.03			[.06, .18]
SBY -> Türcülük -> ETM -> Hayvansal Protein Tüketim Miktarı	.02	.01			[.01, .04]
SBY -> ETG Düzeyi-> ETM -> Hayvansal Protein Tüketim Miktarı	.05	.02			[.02, .10]
Toplam Etki	34.40**	8.87		3.88	[16.96, 51.85]

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$, ETG: Et Tüketim Gerektendirmesi, SBY: Sosyal Baskınlık Yönelimi, ETM: Et Tüketim Motivasyonları

4.5 Hepçil, Vejetaryen ve Vegan Grupların Hayvansal Protein Tüketimlerinin Altında Yatan Faktörler

Çalışmanın araştırma sorusu kapsamında farklı beslenme tarzlarını takip eden bireylerin hayvansal protein tüketim miktarlarını belirleyen faktörler hiyerarşik çoklu regresyon analizi ile incelenmiştir. Hepçil, vejetaryen ve vegan beslenme tarzını takip eden katılımcıların SBY düzeyleri, türçülük ve et tüketimini gerekçelendirme puanları, et tüketim motivasyonları, tükettikleri hayvansal protein miktarı ve sosyo ekonomik düzeylerine dair ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 8’de görülmektedir.

Karıştırmacı olacağı düşünülen cinsiyet ve sosyo ekonomik düzey değişkenlerinin kontrol edilmesi için söz konusu değişkenler yürütülen hiyerarşik çoklu regresyon analizine ilk basamakta eklenmiştir. Hepçil örneklemdaki et kaynaklı hayvansal protein tüketim miktarını yordayan değişkenlerin incelenmesi için sınanan modelin (Tablo 13) istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve et kaynaklı hayvansal protein tüketim miktarındaki varyansın %6’sını açıkladığı görülmüştür ($R^2 = .06$, $F(7, 236) = 2.56$, $p < .01$). Sosyo ekonomik düzey değişkeni kontrol edildiği zaman üçüncü basamakta türçülüğün ($\beta = .18$, $p < .01$) anlamlı bir şekilde yordadığı ve açıklanan varyansın %3 arttığı saptanmıştır ($\Delta R^2 = .03$, $F(4, 232) = 3.76$, $p < .01$).⁶ Süt ve yumurta kaynaklı protein tüketimine dair modelin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür ($R^2 = .03$ $F(9, 227) = 1.89$, $p = .055$). Son olarak, tüketilen toplam hayvansal protein miktarı aynı modelle sınanmıştır ve modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve varyansın %4’ünü açıkladığı bulgulanmıştır ($R^2 = .04$ $F(9, 227) = 2.20$, $p < .05$). Kontrol değişkeni olan sosyo ekonomik düzeyle beraber türçülüğün istatistiksel olarak yordayıcı etkisi dahil edildiği tüm basamaklarda görülürken, SBY, et tüketimini gerekçelendirme düzeyi ve motivasyon düzeyinin yordayıcı etkisine rastlanmamıştır (bkz., Tablo 13).

Vejetaryen örneklemin hayvansal protein tüketimlerini açıklayan faktörler aynı modellerle gerçekleştirilen hiyerarşik çoklu regresyon analizi ile incelenmiştir (Tablo 14). Et kaynaklı hayvansal protein tüketim miktarını yordayan değişkenlerle oluşturulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve varyansın %39’unu açıkladığı bulgulanmıştır ($R^2 = .39$ $F(9, 73) = 6.99$, $p < .001$). SBY’nin yordayıcı etkisi ($\beta = .25$, p

⁶ Gerçekleştirilen hiyerarşik çoklu regresyon analizlerinin raporlarında sunulan R^2 değerleri düzeltilmiş R^2 değerleridir.

< .05) ikinci basamakta ($\Delta R^2 = .05$, $F(3, 79) = 4.06$, $p < .05$) görülürken, üçüncü basamakta türçülüğün yordayıcı etkisi ($\beta = .53$, $p < .001$) bulunmaktadır ($\Delta R^2 = .22$, $F(4, 78) = 10.67$, $p < .000$). Et tüketimini gerekçelendirme düzeyinin ($\beta = .32$, $p < .05$) modele dahil edildiği dördüncü basamakta ise açıklanan varyansın .03 değiştiği tespit edilmiştir. Son olarak et tüketim motivasyon düzeyi modele dahil edilmiştir ve yalnızca türçülüğün ($\beta = .33$, $p = .051$) marjinal düzeyde anlamlı yordayıcı etkisi görülmüştür ($\Delta R^2 = .03$, $F(9, 73) = 6.99$, $p < .001$).

Tablo 13 Hepçil Örneklemede Hayvansal Protein Tüketim Miktarına Dair Hiyerarşik Çoklu Regresyon Bulguları (N = 237)

Yordayıcılar	Et ve Et Kaynaklı Hayvansal Protein		Süt, Süt Ürünleri ve Yumurta Kaynaklı Hayvansal Protein		Toplam Hayvansal Protein Miktarı	
	β	<i>p</i>	β	<i>p</i>	β	<i>p</i>
1. Basamak	$R^2 = .02 F(2, 234) = 3.68, p < .05$		$R^2 = .00 F(2, 234) = .15, p = .860$		$R^2 = .02 F(2, 234) = 2.78, p = .064$	
Cinsiyet	.09	.183	.04	.585	.09	.188
SED	.15	.020	-.01	.945	.13	.055
2. Basamak	$R^2 = .02 F(3, 233) = 2.46, p = .063$		$R^2 = .00 F(3, 233) = .53, p = .661$		$R^2 = .01 F(3, 233) = 1.86, p = .138$	
Cinsiyet	.08	.203	.05	.477	.09	.183
SED	.15	.024	.01	.920	.13	.054
SBY	.02	.793	-.08	.257	-.01	.836
3. Basamak	$R^2 = .05 F(4, 232) = 3.76, p < .01$		$R^2 = .00 F(4, 232) = .91, p = .459$		$R^2 = .04 F(4, 232) = 3.43, p < .05$	
Cinsiyet	.05	.486	.03	.689	.05	.462
SED	.16	.014	.01	.845	.14	.032
SBY	-.02	.808	-.09	.168	-.05	.466
Türcülük	.18	.007	.09	.155	.19	.005
4. Basamak	$R^2 = .04 F(5, 231) = 3.18, p < .01$		$R^2 = .02 F(5, 231) = 2.09, p = .068$		$R^2 = .04 F(5, 231) = 2.74, p < .05$	
Cinsiyet	.05	.475	.02	.721	.05	.465
SED	.15	.024	.05	.502	.14	.033
SBY	-.02	.728	-.07	.274	-.05	.483
Türcülük	.14	.082	.21	.009	.19	.015
Et Tüketimini Gerekçeleştirme Düzeyi	.08	.350	-.21	.010	-.02	.850
5. Basamak	$R^2 = .06 F(9, 227) = 2.56, p < .01$		$R^2 = .03 F(9, 227) = 1.89, p = .055$		$R^2 = .04 F(9, 227) = 2.20, p < .05$	
Cinsiyet	.06	.385	.02	.721	.06	.391
SED	.16	.017	.04	.515	.15	.026
SBY	-.03	.716	-.06	.399	-.04	.536
Türcülük	.14	.080	.19	.022	.19	.021
Et Tüketimini Gerekçeleştirme Düzeyi	.16	.110	-.31	.002	.01	.883
Doğallık Motivasyonu	-.15	.090	.06	.532	-.10	.237
Gereklilik Motivasyonu	-.06	.441	.07	.369	-.03	.760
Normallik Motivasyonu	-.02	.822	-.07	.341	-.04	.586
Lezzet Motivasyonu	.09	.176	.12	.095	.12	.080

Tablo 14 Vejetaryen Örnekleme Hayvansal Protein Tüketim Miktarına Dair Hiyerarşik Çoklu Regresyon Bulguları (N = 83)

Yordayıcılar	Et ve Et Kaynaklı Hayvansal Protein		Süt, Süt Ürünleri ve Yumurta Kaynaklı Hayvansal Protein		Toplam Hayvansal Protein Miktarı	
	β	<i>p</i>	β	<i>p</i>	β	<i>p</i>
1. Basamak	$R^2 = .05 F(2, 80) = 3.17, p < .05$		$R^2 = .00 F(2, 80) = .03, p = .972$		$R^2 = .04 F(2, 80) = 2.53, p = .086$	
Cinsiyet	.20	.066	-.03	.817	.18	.108
SED	.15	.162	-.01	.988	.14	.195
2. Basamak	$R^2 = .10 F(3, 79) = 4.06, p < .05$		$R^2 = .01 F(3, 79) = 1.33, p = .271$		$R^2 = .04 F(3, 79) = 2.19, p = .095$	
Cinsiyet	.14	.188	.03	.826	.15	.195
SED	.15	.157	.00	.997	.14	.198
SBY	.25	.022	-.22	.051	.14	.223
3. Basamak	$R^2 = .32 F(4, 78) = 10.67, p < .000$		$R^2 = .00 F(4, 78) = .99, p = .421$		$R^2 = .23 F(4, 78) = 7.21, p < .000$	
Cinsiyet	.06	.540	.03	.828	.07	.515
SED	.12	.200	.00	.997	.11	.257
SBY	.02	.834	-.22	.080	-.08	.474
Türcülük	.54	.000	.00	.992	.51	.000
4. Basamak	$R^2 = .36 F(5, 77) = 10.01, p < .000$		$R^2 = .00 F(5, 77) = .92, p = .476$		$R^2 = .25 F(5, 77) = 6.35, p < .000$	
Cinsiyet	.09	.339	.01	.925	.09	.380
SED	.09	.332	.01	.902	.09	.365
SBY	.02	.848	-.22	.082	-.08	.461
Türcülük	.29	.056	.11	.560	.32	.050
Et Tüketimini Gerekçeleştirme Düzeyi	.32	.026	-.14	.421	.24	.126
5. Basamak	$R^2 = .39 F(9, 73) = 6.99, p < .000$		$R^2 = .00 F(9, 73) = .92, p = .512$		$R^2 = .25 F(9, 73) = 3.99, p < .000$	
Cinsiyet	.11	.278	.00	.997	.10	.361
SED	.06	.486	.04	.725	.08	.444
SBY	-.02	.832	-.19	.145	-.10	.351
Türcülük	.33	.051	.04	.855	.32	.083
Et Tüketimini Gerekçeleştirme Düzeyi	.11	.519	.05	.830	.13	.514
Doğallık Motivasyonu	.25	.097	-.23	.238	.13	.428
Gereklilik Motivasyonu	-.10	.531	.25	.231	.02	.924
Normallik Motivasyonu	.17	.091	-.01	.934	.16	.168
Lezzet Motivasyonu	.01	.930	-.21	.273	-.08	.621

Tablo 15 Vegan Örnekleme Hayvansal Protein Tüketim Miktarına Dair Hiyerarşik Çoklu Regresyon Bulguları (N = 127)

Yordayıcılar	Et ve Et Kaynaklı Hayvansal Protein		Süt, Süt Ürünleri ve Yumurta Kaynaklı Hayvansal Protein		Toplam Hayvansal Protein Miktarı	
	β	<i>p</i>	β	<i>p</i>	β	<i>p</i>
1. Basamak	$R^2 = .00 F(2, 124) = 1.25, p = .291$		$R^2 = .00 F(2, 124) = .29, p = .749$		$R^2 = .01 F(2, 124) = 1.53, p = .221$	
Cinsiyet	-.05	.590	-.04	.667	-.06	.497
SED	.09	.143	.06	.536	.15	.113
2. Basamak	$R^2 = .02 F(3, 123) = 1.79, p = .154$		$R^2 = .00 F(3, 123) = .19, p = .899$		$R^2 = .02 F(3, 123) = 1.82, p = .148$	
Cinsiyet	-.05	.582	-.04	.668	-.06	.490
SED	.09	.301	.05	.567	.11	.236
SBY	.15	.095	.01	.913	.14	.127
3. Basamak	$R^2 = .03 F(4, 122) = 2.11, p = .084$		$R^2 = .00 F(4, 122) = .15, p = .962$		$R^2 = .03 F(4, 122) = 2.02, p = .096$	
Cinsiyet	-.06	.528	-.04	.665	-.07	.444
SED	.06	.484	.05	.596	.08	.383
SBY	.11	.231	.01	.948	.10	.277
Türcülük	.16	.086	.02	.874	.15	.112
4. Basamak	$R^2 = .39 F(5, 121) = 17.49, p < .000$		$R^2 = .00 F(5, 121) = .13, p = .985$		$R^2 = .30 F(5, 121) = 11.81, p < .000$	
Cinsiyet	-.09	.215	-.04	.675	-.09	.209
SED	.06	.406	.05	.597	.08	.326
SBY	.03	.691	.01	.924	.03	.704
Türcülük	-.03	.679	.02	.827	-.02	.830
Et Tüketimini Gerekçeleştirme Düzeyi	.64	.000	-.02	.817	.56	.000
5. Basamak	$R^2 = .61 F(9, 117) = 22.89, p < .000$		$R^2 = .00 F(9, 117) = .69, p = .721$		$R^2 = .40 F(9, 117) = 10.41, p < .000$	
Cinsiyet	-.04	.519	-.05	.610	-.06	.440
SED	-.02	.715	.08	.401	.02	.798
SBY	.04	.485	.01	.933	.04	.583
Türcülük	.01	.911	.01	.921	.01	.888
Et Tüketimini Gerekçeleştirme Düzeyi	.47	.000	.01	.966	.42	.000
Doğallık Motivasyonu	-.58	.000	.07	.615	-.48	.000
Gereklilik Motivasyonu	.95	.000	-.31	.143	.69	.000
Normallik Motivasyonu	-.18	.005	.12	.250	-.10	.189
Lezzet Motivasyonu	-.38	.000	.23	.127	-.22	.051

Süt ve yumurta kaynaklı hayvansal protein tüketimi incelendiğinde modelin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir ($R^2 = .00$ $F(9, 73) = .92$, $p = .512$). Toplam hayvansal protein tüketim miktarına dair yapılan hiyerarşik çoklu regresyon analizi sonucunda modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır ($R^2 = .25$ $F(9, 73) = 3.99$, $p < .001$). Modele üçüncü basamakta dahil edilen türçülüğün ($\beta = .51$, $p < .001$) toplam hayvansal protein tüketim miktarını anlamlı şekilde yordadığı bulgulanmıştır ($\Delta R^2 = .19$, $F(4, 78) = 7.21$, $p < .001$). Türçülüğün yordayıcı ($\beta = .32$, $p = .050$) etkisinin et tüketimini gerekçelendirme düzeyinin de modele dahil edildiği 4. basamakta marjinal düzeyde anlamlı olduğu görülmektedir ($\Delta R^2 = .02$, $F(5, 77) = 6.35$, $p < .001$).

Vegan örnekleme yapılan analiz sonuçları et kaynaklı hayvansal protein tüketim miktarı için modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir (bkz., Tablo 15) ve varyansın %61'ini açıklamaktadır ($R^2 = .61$ $F(9, 117) = 22.89$, $p < .001$). Modelin dördüncü basamağında yer alan et tüketimini gerekçelendirme düzeyinin ($\beta = .64$, $p < .001$) yordayıcı etkisinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($\Delta R^2 = .39$, $F(5, 121) = 17.49$, $p < .001$). Doğallık ($\beta = -.58$, $p < .001$), gereklilik ($\beta = .95$, $p < .000$), normallik ($\beta = -.18$, $p < .001$) ve lezzet ($\beta = -.38$, $p < .001$) motivasyonlarıyla beraber beşinci basamakta et tüketimini gerekçelendirme düzeyinin de anlamlı yordayıcı etkisi bulunmaktadır ($\Delta R^2 = .22$, $F(9, 117) = 22.89$, $p < .001$). Süt ve yumurta kaynaklı hayvansal protein tüketimine dair modelin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulgulanmıştır ($R^2 = .00$, $F(9, 117) = .69$, $p = .721$). Son olarak, toplam hayvansal protein tüketimine dair analiz sonuçları modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir ve varyansın %40'ını açıklamaktadır ($R^2 = .40$ $F(9, 117) = 10.41$, $p < .001$). Et tüketim gerekçelendirmelerinin ($\beta = .56$, $p < .001$) dördüncü basamakta anlamlı bir yordayıcı etkiye sahiptir ($\Delta R^2 = .29$, $F(5, 121) = 11.81$, $p < .001$). Et tüketim motivasyonlarının dahil edildiği beşinci basamakta doğallık ($\beta = -.48$, $p < .001$), gereklilik ($\beta = .69$, $p < .001$) ve et tüketimini gerekçelendirme düzeyinin ($\beta = .42$, $p < .001$) yordayıcı etkilerinin anlamlı olduğu saptanmıştır ($\Delta R^2 = .10$, $F(9, 117) = 10.41$, $p < .001$).

Hiyerarşik çoklu regresyon analizleri sonucunda tüm örneklemlerde et kaynaklı hayvansal proteini yordayıcı etkisi bulunan et tüketim gerekçelendirmelerinin aracılık rolüne dair analizlerin yürütülmesine karar verilmiştir. Bununla beraber, süt ve yumurta kaynaklı protein tüketimini yordayıcı etkisi bulunan et tüketim gerekçelendirmelerinin ve

gereklilik motivasyonunun da aracılık rolüne dair model sınaması yapılmasına kanaat getirilmiştir.

Hepçil, vejetaryen ve vegan örnekleme yürütülen hiyerarşik çoklu regresyon analizleri dışında modelin 3. basamağına ilk olarak türcülük değişkeni yerine et tüketimini gerekçelendirme düzeyi değişkeni dahil edilerek tekrar edilmiştir. Bu alternatif modele karıştırıcı değişken olabileceği düşünülen vücut kitle endeksi değişkeni de dahil edilmiştir. Fakat, hepçil vejetaryen veya vegan örnekleme vücut kitle endeksinin herhangi bir yordayıcı etkisine rastlanmamıştır. Bu modelde 3. basamakta et tüketimini gerekçelendirme düzeyi yer alırken, 4. Basamakta türcülük değişkeni yer almaktadır. Alternatif modelde hepçil örnekleme et tüketimini gerekçelendirme düzeyi ($\beta = .15, p < .05$) değişkeninin yordayıcı etkiye sahip olduğu görülmüştür. Süt ürünleri ve yumurta kaynaklı hayvansal protein tüketimi ve tüm kaynaklardan tüketilen hayvansal protein miktarına dair modellerde farklı bir bulguya rastlanmamıştır.

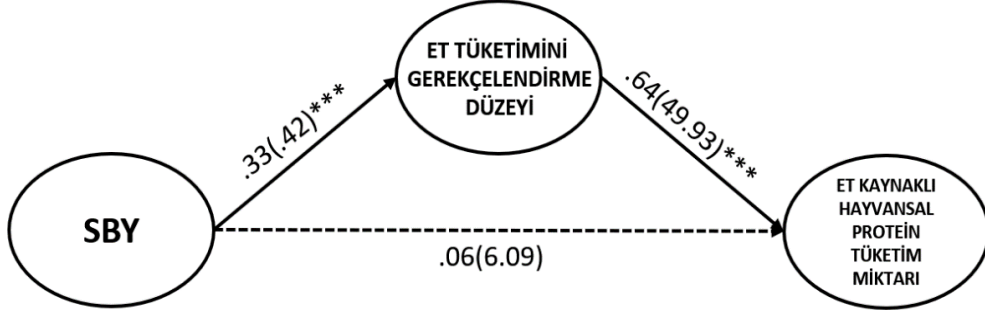
Vejetaryen örnekleme et kaynaklı hayvansal proteine dair alternatif modelde et tüketimini gerekçelendirme düzeyi 3. basamakta yordayıcı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir ($\beta = .52, p < .001$). Süt ürünleri ve yumurta kaynaklı hayvansal protein tüketiminin yordanan değişken olarak eklendiği alternatif modelde farklı bir bulguya rastlanmazken, tüm kaynaklardan tüketilen hayvansal proteine dair alternatif modelde 3. basamakta yordayıcı etkiye sahip olduğu görülmüştür ($\beta = .46, p < .001$).

Son olarak vegan örnekleme alternatif model sınanmıştır. Et kaynaklı, süt ürünleri ve yumurta kaynaklı ve tüm kaynaklardan tüketilen hayvansal proteine dair modellerde farklı bir bulguya rastlanmamıştır.

4.6 Hayvansal Protein Tüketimine Dair Aracılık Model Sınamaları

Aracılık etkilerinin sınanması için PROCCES makro v4.2 kullanılmıştır (Şekil 14 ve Şekil 15; Hayes, 2022). Aracılık analizleri 'bootstrapping (5000 tekrar)' uygulaması ile yapılmıştır. Vejetaryen örneklemini oluşturan katılımcı sayısının bu analiz tekniği için istenen sayıdan (örn., 150-200; bkz., Hayes ve Scharkow, 2013) az olması sebebiyle sınamaların öncesinde vegan ve vejetaryen örneklemler tek bir kategoria altına toplanarak model testleri iki farklı örnekleme yürütülmüştür. Et kaynaklı hayvansal

protein tüketimi ve süt-yumurta kaynaklı hayvansal protein tüketimi için sınamalar ayrı ayrı yapılmıştır. Analiz sonuçları aşağıda sunulmuştur.

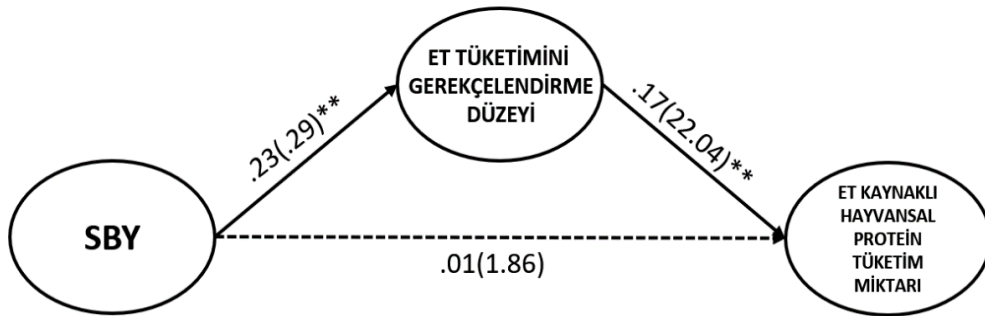

Şekil 14 Veg/Vej Örnekleimde Et Kaynaklı Hayvansal Protein Tüketim Miktarına Dair Aracılık Bulguları (N = 210)

* $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .001$, SBY: Sosyal Baskınlık Yönelimi

Not. Parantez içinde verilen değerler standardize edilmemiş beta katsayılarıyken, parantez dışındaki değerler standart beta katsayılarıdır.

Hepçillerin SBY düzeylerinin et kaynaklı hayvansal protein tüketimi üzerinde et tüketim gerekçelendirmeleri aracılığıyla dolaylı etkisine ($\beta = .04$, $SH = .02$, %95 GA [.01, .08]) dair modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır ($R^2 = .03$, $F(2, 234) = 3.79$, $p < .05$).

Şekil 15 Hepçil Örnekleimde Et Kaynaklı Hayvansal Protein Tüketim Miktarına Dair Aracılık Bulguları (N = 237)

* $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .001$, SBY: Sosyal Baskınlık Yönelimi

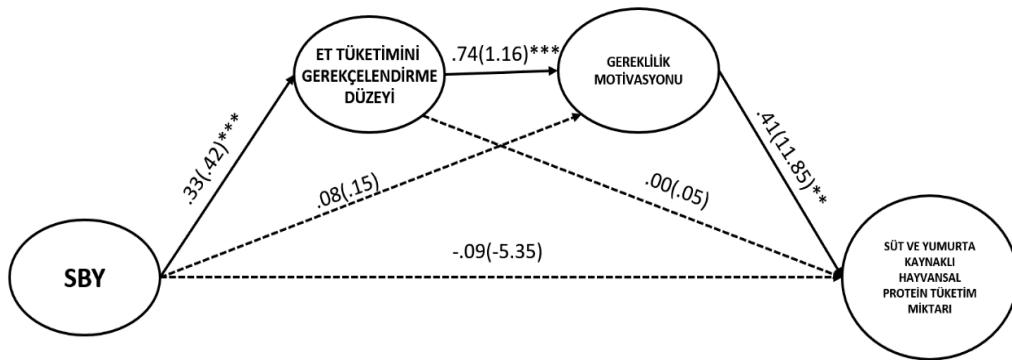
Not. Parantez içinde verilen değerler standardize edilmemiş beta katsayılarıyken, parantez dışındaki değerler standart beta katsayılarıdır.

Veg/vej grupta da aracılık modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($R^2 = .44$, $F(2, 207) = 80.37$). SBY düzeylerinin et kaynaklı hayvansal protein tüketimi üzerinde et tüketim gerekçelendirmeleri aracılığı ile dolaylı etkisi bulunmaktadır ($\beta = .21$, $SH = .05$, %95 GA [14.04, 39.85]).

Tablo 16 Süt ve Yumurta Kaynaklı Hayvansal Protein Tüketim Miktarlarına Dair Aracılık Testi Sonuçları

Değişkenler	Veg/Vej Örneklem				
	β	SH	R ²	t	%95 GA
Yordanan: ETG Düzeyi			.11***		
SBY	.33	.08		5.09	[.26, .58]
Yordanan: Gereklilik Motivasyonu			.59***		
SBY	.08	.09		1.64	[-.03, .34]
ETG Düzeyi	.74	.07		15.63	[1.02, 1.31]
Yordanan: SYKHPT			.15***		
SBY	-.09	3.95		-1.35	[-13.13, 2.44]
ETG Düzeyi	.00	4.62		.01	[-9.05, 9.15]
Gereklilik Motivasyonu	.41	2.92		4.05	[6.08, 17.61]
Dolaylı Etkiler					
SBY -> ETG -> Gereklilik Motivasyonu -> SYKHPT	.09	.04			[.03, .19]
Toplam Etki	2.24	3.99		.56	[-5.62, 10.09]

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$, ETG: Et Tüketim Gerekçelendirmesi, SBY: Sosyal Baskınlık Yönelimi, SYKHPT: Süt-Yumurta Kaynaklı Hayvansal Protein Tüketimi

Şekil 16 Veg/Vej Örneklemde SBY ile Süt ve Yumurta Kaynaklı Hayvansal Protein Tüketim Miktarları Arasındaki Aracılık Testi Bulguları (N = 210)

* $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .001$, SBY: Sosyal Baskınlık Yönelimi

Not. Parantez içinde verilen değerler standardize edilmemiş beta katsayılarıyken, parantez dışındaki değerler standart beta katsayılarıdır.

Hepçil örnekleme SBY düzeyinin süt ve yumurta kaynaklı hayvansal protein tüketimleri üzerinde et tüketimini gerekçelendirme düzeyi ve gereklilik motivasyonları aracılığıyla dolaylı bir etkinin bulunmadığı saptanmıştır ($R^2 = .02$, $F(3, 233) = 1.94$, $p = .124$).

Veg/vej örneklemin SBY düzeyleri süt ve yumurta kaynaklı hayvansal protein tüketim miktarını üzerinde et tüketimini gerekçelendirme düzeyi ve gereklilik motivasyonu aracılığıyla dolaylı etkisine dair model anlamlıdır ($R^2 = .15$, $F(3, 206) = 12.10$, $p < .000$). SBY'nin dolaylı etkisi sırasıyla önce et tüketimini gerekçelendirme düzeyi, sonra da gereklilik motivasyonu aracılığı ile gerçekleşmektedir ($\beta = .09$, $SH = .04$, % 95 [.03, .19]

Tablo 17 Et Kaynaklı Hayvansal Protein Tüketim Miktarlarına Dair Aracılık Testi Sonuçları

Değişkenler	Hepçil Örneklem (N = 237)					Veg/Vej Örneklem (N =210)				
	β	<i>SH</i>	R^2	<i>t</i>	%95 GA	β	<i>SH</i>	R^2	<i>t</i>	%95 GA
Yordanan: ETG			.05**					.11***		
SBY	.23**	.08		3.63	[.13, .44]	.33	.08		5.09	[.26, .58]
Yordanan: EKHPT			.03*					.44***		
SBY	.01	10.43		.18	[-18.70, 22.42]	.06	5.43		1.12	[-4.61, 16.79]
ETG	.17**	8.37		2.63	[5.55, 38.54]	.64	4.33		11.53	[41.39, 58.47]
Dolaylı Etkiler										
SBY -> ETG -> EKHPT Miktarı	.04	.02			[.01, .08]	.21	.05			[.12, .33]
Toplam Etki	8.19	10.28		.79	[-12.06, 28.46]	26.94	6.55		4.12	[14.04, 39.85]

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$, ETG: Et Tüketim Gereçeklendirmesi, SBY: Sosyal Baskınlık Yönelimi, EKHPT: Et Kaynaklı Hayvansal Protein Tüketimi

5.TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu tez çalışmasının temel amacı iklim krizinde önemli bir payı olan hayvansal kaynaklı ürünlerin ağırlıklı olduğu beslenme tarzının takip edilmesinin altında yatan faktörlerin SBT temelinde irdelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda kuramın temel kavramlarından birisi olan meşrulaştırıcı mitlerin hayvansal protein tüketimi ve SBY arasındaki ilişkideki rolünü ve hayvan proteinlerin tüketiminin altında yatan bireysel motivasyonların nasıl farklılaştığı incelenmiştir. Bu çalışmada meşrulaştırıcı mitlerin ve bireysel motivasyonların bir arada ele alınması söz konusu davranışa geniş bir perspektiften bakma imkânı sağlamakta ve Türkiye kültürü bağlamında getirilecek açıklamalara olanak sağlamaktadır. Hayvansal ürünlerin tüketimi ve bu ürünlere yönelik tutumların incelendiği birçok çalışmada et ve süt ürünleri ayrımının yapılmadığı, yalnızca et tüketimi üzerine odaklanıldığı görülmektedir. Ancak, endüstriyel hayvancılıkta et üretimi ile beraber süt ve süt ürünlerinin üretiminin de iklim krizine katkısının göz ardı edilmeyecek boyutlarda olduğu bilinmektedir (bkz., Hedenus ve ark., 2014). Bu çalışmada diyetetik alanındaki yöntemlerden yararlanılarak elde edilen davranışsal ölçümlerde et ve süt ürünlerinin ayrımı yapılarak beslenme tarzlarına göre insanların bu ürünlere yönelim, tutum ve motivasyonları ayrıntılı bir şekilde irdelenmiştir.

Bu tez çalışmasının teorik çerçevesini oluşturan SBT'nin temel varsayımlarından olan 'değişmezlik hipotezi' yani, diğer tüm koşullar sabit tutulduğu zaman erkeklerin kadınlardan daha yüksek düzeyde SBY'ye sahip oldukları varsayımı sınanmıştır (Sidanius ve ark., 1994: 1008). Çalışmanın bulguları SBT'nin varsayımı ile paraleldir. Öte yandan, örneklem geneline bakıldığı zaman SBY düzeyinin düşük olduğu görülmektedir (bkz., Tablo 12).

SBY düzeylerindeki farklılaşma insanların takip ettikleri beslenme alışkanlıkları kategorilerinde de (vegan, vejetaryen ve hepçil) ortaya çıkmaktadır. Çalışmada öngörüldüğü gibi vegan bireylerin SBY düzeyleri ve türçülük puanları vejetaryenlerden düşükken, vejetaryen bireylerin SBY düzeyleri ve türçülük puanları da hepçillerden düşüktür. Beslenme tarzlarının altında yatan motivasyonlar ve ideoloji aslında bu farkın önemli sebeplerinden birisidir. Hayvan ve insanlar arasındaki ilişkinin daha adil olması gerektiğini savunan, bununla beraber, eşit ve özgürlükçü bir dünya görüşüne de sahip olan vegan bireylerin diğer tüm beslenme tarzlarından daha düşük SBY ve türçülüğe sahip

olmaları anlaşılır görülmektedir. Hepçiller ve vejetaryenler arasındaki farkın da aynı sebepten kaynaklandığı söylenebilir. Bu açılarından mevcut çalışmanın bulguları geçmiş çalışmalardaki bulgularla da benzerlik göstermektedir (bkz., Holler ve ark., 2021; Veser ve ark., 2015; Köseoğlu, 2023). Hepçiller, vejetaryenler ve veganların SBY farkları ve türçülük puanlarındaki farklılaşma SBT'nin ideolojik asimetri kavramı ile de açıklanabilir (bkz., Sidanius ve Pratto, 2001). Hepçiller daha yüksek SBY düzeyine sahip ve hiyerarşik yapıyı güçlendirecek ideolojilere (türçülük, et tüketim gerekçelendirmeleri vb.) daha fazla destek vermektedirler. Buldukları konumdaki avantajlarını, bunlar lezzetli yemek tüketmek gibi keyfi avantajlar dahi olsa koruyacak şekilde hareket etmektedirler.

Ancak, hepçiller, vejetaryenler ve veganların SBY düzeyleri arasındaki bu farkın SBY'nin tümüyle bireysel bir eğilim olarak değil fakat bağlamsal değişkenlerden etkilenen bireysel bir faktör olarak farklılaştığı da iddia edilebilir. Yüksek statülü gruptaki sosyalizasyon süreci SBY düzeylerinde bir artışa sebep olmaktadır (Guimond ve ark., 2003: 699; Sinclair ve ark., 1998: 749). Görece daha ayrıcalıklı bir konumda bulunan hepçillerin hayvansal protein tüketimine dair geçtikleri sosyalizasyon süreci hayvanlar ve insanlarla olan ilişkisinde hiyerarşik bir yapıyı destekleme eğilimlerini arttırdığı öne sürülebilir. Benzer durum, vejetaryenlerde de görülmektedir. Vejetaryen ve hepçiller benzer şekilde süt ve yumurta gibi besinlerin üretiminde hayvanların daha az zarar gördüğüne inanmaktadırlar (bkz., Ioannidou ve ark., 2023b). Bu durum veganlar ve vejetaryenler arasındaki SBY düzeylerindeki farklılaşmanın sebeplerinden olabilir. SBY'nin bağlamsal faktörlerden etkilenen bir değişken olarak kabul edilip hayvanlara yönelik algıları ve tutumları etkileyecek bir değişken olarak incelemek bu beslenme tarzlarını takip eden bireylerin SBY düzeylerindeki ayrışmaya dair farklı bir açıklama öne sürecektir.

Bununla beraber, bu çalışmada öngörülen cinsiyetler arası hayvansal protein tüketim miktarı farkı da literatürdeki bulgularla benzerdir: erkekler kadınlara göre daha fazla hayvansal protein tüketmektedir. Cinsiyetler arasındaki bu fark biyoloji temelinde ortaya çıkan protein ihtiyacındaki farklılıktan kaynaklanıyor olabilir (Tarnopolsky, 2000: 292). Vücut kitle indeksinde erkeklerin ortalamasının daha yüksek olması da bu biyolojik açıklamanın bu örneklem için doğruluğuna argüman sağlamaktadır. Öte yandan, yapılan

regresyon analizlerinde kontrol değişkeni olarak modele dahil edilen vücut kitle indeksinin anlamlı bir etkisi görülmemiştir. Bu bulgu, hayvansal protein tüketimindeki farkın psikolojik sebeplerden kaynaklandığına da bir önermeyi güçlü kılmaktadır. Yani, ihtiyaç duyulan protein miktarının kaynağının bitkisel veya hayvansal olmasının daha çok kültürel ve psikolojik faktörlere bağlı görünmektedir. Birçok çalışmada et tüketiminde dair cinsiyetler arasındaki fark belirgin şekilde ortaya koyulmuştur. (bkz., Prättälä ve ark., 2006; Rothgerber, 2013; Love ve Sulikowski, 2018; Mertens ve Oberhoff, 2023). Et tüketiminin erkeklik algısı ile olan ilişkisi ve bu ilişkinin baskın olduğu bir bağlamda gerçekleşen sosyalizasyon süreci hayvansal kaynaklı protein tüketimindeki farkı açıklayabilir (Kubberød ve ark., 2002). Erkek ve kadınlar arasındaki bu farka grup kimliği perspektifinden bakıldığında, et tüketiminin bir grup normu olarak kabul edilerek, erkekliğin kanıtı olarak sergilendiği iddia edilmektedir (Ruby ve Heine, 2011). Türkiye örneğinde yürütölen mevcut çalışmadaki hayvansal protein tüketimine dair bu fark da erkeklik ve et tüketimi arasındaki ilişkiyi destekler niteliktedir. Türk kültüründeki erkeklik ve et tüketimi arasındaki ilişki Schösler ve arkadaşları (2015) tarafından da ortaya koyulmuştur. Bu çalışmada Türk erkekler ve kadınların et tüketim miktarları mevcut çalışmadaki hayvansal protein miktarlarındaki farkla benzerlik göstermektedir.

Mevcut çalışmada insanların dindarlık düzeyleri ile tüketilen hayvansal protein miktarları arasında pozitif yönde bir ilişki gözlenmiştir. Hayvansal protein tüketiminin, özellikle et tüketiminin dinle olan ilişkisi kurban gibi İslami pratiklerin tekrar edildiği ölkelerde sorgulanmaktadır (bkz., Abdul-Aziz ve ark., 2021). Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde hayvanların öldürölmesi konusunda davranışsal kurallar ve hayvanların merhametli bir şekilde öldürölmesine dair öneriler mevcuttur (Rahman, 2017: 3-4). Hayvanların öldürölmesine ve tüketilmesine dair İslam dininde yer alan öğretiler birer hiyerarşi meşrulaştırıcı mit işlevi görüyor olabilir. Özellikle hayvanların acı çektilirilmeden, 'merhametli' bir şekilde öldürölmesine dair hadis ve ayetlerin bir yandan insanlar ve hayvanlar arasındaki bu hiyerarşik sistemi güçlendirirken, bir yandan da merhameti teşvik ederek bir hiyerarşi azaltıcı mit görevi gördüğü düşünölebilir.

Sağ politik konum ile hayvansal protein tüketimi arasında öngörölen pozitif korelasyon literatürdeki çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Dhont ve Hodson, 2014: 8; Stanley, 2022: 1545). İnsanlar sağ politik konuma yaklaştıkça daha fazla hayvansal protein

tüketmektedirler. Dhont ve Hodson'a (2014) göre sağ kanat yetkeçiliği yükseldikçe insanlar vegan veya vejetaryen beslenme tarzını var olan geleneksel yaşam tarzına bir tehdit olarak algılamakta ve bu durumda et tüketimlerini belirlemektedir. Mevcut çalışmada sağ kanat yetkeçiliğine dair bir ölçüm alınmamış olsa da insanların kendilerini yerleştirdikleri politik konuma dair veri elde edilmiştir. Bulgular Türkiye için de benzer şekilde insanların sağ politik konuma yaklaştıkça daha fazla hayvansal protein tükettiğini göstermektedir. Hayvansal kaynaklı beslenme tarzının baskın bir norm olduğu Türkiye'de bitkisel temelli beslenmenin norm dışı bir yaşam tarzı olarak görülüp bir tehdit olarak algılandığı söylenebilir. Bu durum insanların sağ politik konumlanış ile hayvansal protein tüketimi miktarları arasındaki ilişkiye dair bir açıklamayı desteklemektedir.

Ana çalışmanın bazı hipotezleri değişkenler arasındaki temel ilişkileri tespit etmek amacıyla geliştirilmiştir. SBY, türçülük, et tüketim gerekçelendirmeleri ve et tüketim motivasyonları arasındaki pozitif yöndeki bulguların literatürdeki bulgularla uyumlu olduğu görülmüştür (Dhont ve ark., 2016; Piazza ve ark., 2015; Hopwood ve ark., 2021).

Mevcut çalışmanın temel hipotezinde öngörüldüğü gibi SBY ile hayvansal protein tüketimi arasındaki ilişkide türçü tutumlar ve et tüketimine dair genel inançların et tüketim motivasyonları ile beraber aracı rolü olduğu anlaşılmıştır. İnsanların SBY düzeyleri ve meşrulaştırıcı mitleri destekleme düzeyleri arttıkça et tüketim motivasyonları ve bunun sonucu olarak hayvansal protein tüketim miktarı da artmaktadır. Bu çalışmanın bulguları SBY'nin çeşitli önyargı türleriyle beraber türçülüğün de altında yatan temel psikolojik eğilimlerden birisi olduğu varsayımında bulunan SD-HARM modelinin (Dhont ve ark., 2016) varsayımları destekler niteliktedir (bkz., Dhont ve ark., 2014; Dhont ve ark., 2016; Köseoğlu, 2023). Bununla beraber, bu çalışmada literatürdeki bilgilere benzer şekilde bitkisel beslenme tarzının doğaya aykırı olduğu ve etin insan sağlığı için olmazsa olmaz olduğu gibi genel kabullerin de bireylerin SBY düzeylerinden etkilendiği görülmüştür (bkz., Piazza ve ark., 2015). Bu genel inançlar SBT bağlamında birer hiyerarşi güçlendirici meşrulaştırıcı mit (Sidanius ve Pratto, 2001) olarak kabul edilebilir. Doğruluğundan bağımsız bir şekilde üzerinde hemfikir olunan ve kabul edilen bu inançlar insanların hem hiyerarşik grup ilişkilerini destekleyen ve sürdüren davranışları tekrarlamasını hem de bu davranışlara dair motivasyonlarını da

etkilemektedir. Bu çalışmanın bulguları SBT'nin meşrulaştırıcı mitlere dair varsayımını destekler niteliktedir. Hiyerarşi güçlendirici mitlerin (türcülük ve et tüketim gerekçelendirmeleri) desteklenme düzeyi arttıkça insanların hem et tüketim motivasyonları yükselmekte hem de hem hayvansal protein tüketim miktarları artmaktadır. Bir başka deyişle, bu meşrulaştırıcı mitler insanların SBY düzeyleri ile hayvansal protein tüketim miktarları arasında aracı role sahiptir. Genel örneklemedeki et ve süt-yumurta kaynaklı hayvansal proteinin toplam tüketimine dair bu ilişki beslenme tarzları özelinde ve hayvansal proteinin kaynağına göre incelendiği zaman daha farklı bir profil sergilemektedir.

Et kaynaklı hayvansal protein tüketimin altında yatan faktörlere odaklanılan analizlerin bulgularına göre hepçil ve veg/vej beslenme tarzını takip eden bireyler için yalnızca et kaynaklı hayvansal protein tüketiminin bireylerin ete dair genel kabullerinin ve gerekçelerinin dolaylı etkisiyle SBY düzeylerinden etkilenmektedir. Türk mutfağının önemli bir parçası olan et, toplumun beslenme alışkanlıklarında tarihsel olarak da ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Et çeşitli formlarda tüketildiği gibi birçok yemeğin içine dahil edilmektedir (bkz., Batu ve Batu, 2018; Kilic, 2009). Çeşitli kültürlerdeki baskın et tüketimi normu etin sağlıklı, doğal, gerekli ve normal olduğuna dair kabulleri içinde barındırmaktadır (Joy, 2010: 105-111). Kültürel repertuarı oluşturan bu kabuller ve inançlar insanların et tüketimini sürdürmelerinde etkili olan psikolojik kaynakları oluşturmaktadır. Dolayısıyla, insanlar et tüketimine dair herhangi bir çelişki yaşasalar dahi kültürün sunduğu davranışsal ipuçları veya bilgiler sayesinde et tüketimini sürdürebilmektedirler (Oleschuk ve ark., 2019: 356). Bu durumun insanların et ve et içeren yemekleri tüketme davranışı üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Öte yandan, bilişsel çelişki kuramı temelinde geliştirilen et paradoksu yaklaşımına (Bastian ve Loughnan, 2017) dair kültürler arasında farklı bulgular göze çarpmaktadır. Örneğin, Ekvador'da Amerika Birleşik Devletleri'ne kıyasla et tüketimine dair daha düşük çelişki yaşanmaktadır. Kesilen hayvanların cesetlerine daha çok maruz kalan, yemeklerinde hayvanın başı gibi uzuvlarını da kullanan Ekvadorluların daha az bilişsel çelişki ve iğrenme duygusu yaşamaları bu sebebe bağlanmaktadır (Kunst ve Haugestad, 2018: 360). Et paradoksuna göre hayvanların acı çektiği sahnelerin, yaklaşımına göre insanlarda bilişsel çelişki yaratması ve et tüketimini azaltmalarına sebep olması gerekmektedir. Türkiye örnekleminde yürütülen mevcut çalışmanın bulgularının da et paradoksuna dair

çelişik bir tablo ortaya koyduğu iddia edilebilir. Sakatat tüketiminin (kelle, paça, böbrek vb.) yaygın olduğu ve hayvan kesimlerinin çoğu kez göz önünde yapılageldiği Türkiye’de bilişsel çelişkinin daha az yaşandığı ve et tüketimine dair kültürel öğretinin daha çok desteklendiği ileri sürülebilir.

Bununla beraber, Köseoğlu’nun (2023: 148) Türkiye’de gerçekleştirdiği çalışmada hayvanlara ait sosyal temsillerin hepçil, vegan ve vejetaryenler arasında benzer bir olumlu sergilediği tespit etmiştir. Buradan hareketle, Türkiye’de genellikle hayvanlara yönelik olumsuz bir temsil olmadığı iddia edilebilir ve bu durumun aslında insan-hayvan ilişkisinde ikircikli bir yapının mevcudiyetine işaret etmektedir. Her türlü hayvansal ürünün tüketiminin yaygın olduğu kültürde bir taraftan da hayvanlara dair ‘sevimsizlik’ gibi unsurları içeren olumlu sosyal temsiller bulunmaktadır. Bu ikircikli durumun sebebi yukarıda açıklanan dini öğretilerden kaynaklanıyor olabilir. Türkiye’de yaygın bir şekilde pratik edilen İslami öğretiler içerik bakımından hem hiyerarşi arttıran hem de azaltan mit işlevi gördüğu söylenebilir. Hayvanların insanların kullanımına sunulduğunu söyleyen ayet ve hadislerin yanında öldürülmeleri için de belirli davranışsal kurallar koymaktadır. Fakat bu kurallarda dahi merhametli olunması ve acı çektilirmemesi açıkça belirtilmektedir. Dolayısıyla, baskın grup normuna uyan hepçil grupta SBY düzeyleri tek başına hayvansal proteini belirleyen nihai faktör olmadığı makul görülmektedir. Baskın kültürel öğreti ve normlar yaygın et tüketiminin belirleyen asli faktörler olarak kabul edilebilir.

Hepçil beslenme tarzının takip edildiği grupta genel olarak SBY düzeylerinin düşük olması da bu yordayıcı etkinin görülememesinde bir başka neden olabilir (*Ort.* = 2.44). Düşük SBY düzeyleri örneklemdaki bireylerin daha özgürlükçü ve eşitlikçi bir toplumsal yaşantıyı desteklediğini göstermektedir. Dolayısıyla, hayvan sömürsünün bir çıktısı olan hayvansal protein tüketimi, özellikle et kaynaklı protein tüketimini belirleyen asli faktör olmayabilir. Bu sebeplere ek olarak, sosyo ekonomik düzeyin et kaynaklı hayvansal protein tüketiminin yordayıcı değişken olması Türkiye’nin içinde bulunduğu güncel ekonomik krizin etkisi de bu bulgular üzerinde bir etkisi bulunduğuna dair önemli bir göstergedir. TÜİK verilerine göre tüketici fiyat indeksinde (TÜFE) %75 civarlarında olan enflasyon insanların et tüketim miktarını belirleyen önemli bir faktör haline gelmektedir (TÜİK, 2024b). Yürütölen tüm hiyerarşik çoklu regresyon analizlerinde kontrol değişkeni

olarak modele dahil edilen sosyo-ekonomik düzeyin hepçil örneklemedeki et tüketimlerini yordayan bir değişken olması bu grupta et kaynaklı hayvansal protein tüketiminde beklenen varyansın görülmemesinde etkili olduğu iddia edilebilir.

Et kaynaklı hayvansal protein tüketim miktarı ile SBY arasındaki ilişki hepçillerin aksine vejetaryen grupta görülmektedir. Baskın kültürün dışında kalan bu grubun tüketim davranışlarının SBY tarafından yordanıyor olması geçmiş araştırmalardaki bulgularla paralellik sergilemektedir (Monteiro ve ark., 2017: 59; Allen ve Hung Ng, 2003: 45; Allen ve Baines, 2002: 127). Vejetaryenler görece azınlık bir grup olarak hayvansal ürünlerin tüketimine dair genel kabullerin dışında hareket etmektedirler. Sosyal normun dışında kalan bu grupta SBY'nin yordayıcı etkisini görmek, bu grubun hepçillerde etkili olduğu iddia edilen kültürel açıklamanın aksine SBY'nin daha belirleyici bir faktör olduğunu söylemeye olanak sağlamaktadır. Bununla beraber, SBY ile et kaynaklı hayvansal protein miktarı arasındaki ilişkide aracı rolü bulunan ete dair genel kabuller ve bitkisel beslenmenin zararına dair inançlar kültürdeki baskın et tüketiminin de bu grupta etkili faktörler olduğuna işaret etmektedir. Yeme davranışına dair genel kabuller genellikle erken yaşlarda başlayan sosyalizasyon süreciyle gerçekleştiği (Cadel, 2014: 53-57) göz önüne alındığında, ilerleyen dönemlerde vejetaryen beslenme tarzı tercih edilse dahi bu öğrenmelerin davranışlar üzerinde belirli etkilerinin olacağı iddia edilebilir.

Vegan ya da vejetaryen beslenme tarzını takip eden bireyler de zaman zaman hayvansal ürünlerin tüketildiği bir diyetle geri dönüşler yaşamakta veya beslenme tarzlarını ihlal edebilmektedir. Kültürel etkiler ve akranların etkisinin bu ihlal davranışını belirleyen faktörler arasında yer aldığı bilinmektedir (Hodson ve Earle, 2018: 78). Çalışmanın bulguları et tüketimine dair genel kabullerin, bir diğer deyişle mitlerin veganlarda et kaynaklı hayvansal proteini tüketimini ve hem süt hem de et kaynaklı genel hayvansal protein tüketimini yordadığı görülmektedir. Bununla beraber gereklilik motivasyonu da benzer yordayıcı etkiye sahiptir. Rosenfeld ve Tomiyama (2019: 3-4) diyet ihlali yapan vejetaryenlerin bu ihlaller için yetersiz protein aldıklarına ve ortama uyum sağlamaya dair gerekçeler sunduğunu tespit etmiştir. Mevcut çalışmanın sonuçlarının da alandaki bu bulguyla örtüştüğü öne sürülebilir. Et tüketiminin yaygın olduğu Türkiye bağlamında, kültürel etkinin bu bireylerde beslenme tarzını ihlal etmelerine neden olan önemli faktörlerden birisi olarak görülmektedir. Rosenfeld ve Tomiyama'nın (2019)

bulgularından yola çıkarak veganların içinde buldukları bağlamlarda norma uyum sağlamak amacıyla hayvansal gıda tüketebilecekleri söylenebilir. Ayrıca, mevcut çalışmanın bulguları hayvansal ürün tüketmenin gerekli olduğuna dair bireysel motivasyonların da bu davranışın ortaya çıkmasındaki önemli sebeplerden birisi olduğu yönündeki varsayımı güçlendirmektedir. Bununla birlikte, bu bulgunun ilişkili bağlamsal faktörlerle beraber sosyal kimlik teorisi çerçevesinde, özellikle de kimlik yönetim stratejileri çerçevesinde incelenmesi alandaki bilgiyi genişletecektir.

Süt, süt ürünleri ve yumurta kaynaklı hayvansal protein tüketiminin altında yatan faktörler incelendiği zaman vejetaryenlerin süt ürünleri tüketim miktarının türçülük, gerekçelendirme veya motivasyonlar tarafından yordandığı olması söz konusu grupta bu tür ürünlerin fazlaca tüketilmesinin yaygın bir norm olmasından kaynaklanmaktadır. Vejetaryen beslenme tarzında çoğunlukla et dışındaki bal, süt veya yumurta gibi hayvansal ürünler besin yelpazesine dahildir (Vegetarian Society, b.t). Bunun aksine, hepçil bireylerde türçülük ve et tüketimine dair genel kabuller süt ürünleri ve yumurta kaynaklı hayvansal proteinin tüketimini yordamaktadır. Süt ürünleri ve yumurta tüketimine dair hepçiller ve vejetaryenler çeşitli gerekçelendirmeler (örn., ‘Süt ve süt ürünlerinin üretimi hayvanlara zarar vermemektedir’) kullanmaktadır. Bu beslenme tarzlarını takip eden kişiler hayvanlar hakkında daha az ahlaki değerlendirme yapmakla beraber bu ürünlerin kullanımına dair daha fazla gerekçelendirmeye başvurmaktadır (bkz., Ioannidou ve ark., 2023b). Endüstriyel hayvancılık yöntemlerinde hayvanlar süt üretimi sürecinde de et üretim süreci kadar zarar görmekte ve sömürülmektedir. (Kolbe, 2018: 472). Bu bağlamda, hepçil bireylerin süt tüketim miktarının genel olarak hayvanların kullanımını destekleyen ve onları aşağı varlıklar olarak gören türçülük ve et ağırlıklı beslenmenin kabulüne dair inançlar tarafından yordandığı olması anlaşılabilir bir sonuçtur. Bununla beraber, veg/vej bireylerin süt ürünleri ve yumurta kaynaklı hayvansal protein tüketim miktarı ile SBY düzeyleri arasındaki ilişkide et tüketimine dair genel inançlarla beraber gereklilik motivasyonu aracılık rolü sergilemektedir. Bu gruplarda protein ihtiyacının karşılanmasına dair kaygılar ve hayvansal proteinin olmazsa olmazlığına dair mitler (Joy, 2010: 110-111) özellikle veg/vej grubun süt tüketim miktarını belirleyen önemli faktörlerden olabilir.

Toplam hayvansal protein bulguları hepçil ve vejetaryen bireylerin hayvansal protein tüketiminin türçülük tarafından yordandığını, veganlarda ise sadece et tüketimine dair gerekçelendirmelerin bu etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Bu durumun, türçülüğün genel olarak hayvanlara yönelik her türlü kötü muameleyi kapsadığına, gerekçelendirmelerin ise yalnızca hayvansal ürünlerin tüketimine dair inançları barındırmasından kaynaklandığına işaret ettiği söylenebilir. Tüketilecek besinlere dair öğrenmeleri barındıran yeme alışkanlıkları kırmızı ve beyaz et tüketimine dair niyetleri belirleyen güçlü faktörlerdir (Saba ve Di Natale, 1999: 75). Vegan düşüncüyü desteklemek aynı zamanda yeme alışkanlıklarına dair değişiklikleri de gerektirmektedir. Her ne kadar bu değişiklik gerçekleşiyor olsa da sosyalizasyon sürecinde içselleştirilen hayvansal ürün tüketimine dair baskın normun davranışlar ve alışkanlıklar üzerinde etkisi olduğu öne sürülebilir.

Sonuç olarak, insanların hayvansal kaynaklı proteini tüketme davranışları hem toplumsal düzeyde hem de bireysel düzeydeki faktörlerden etkilenmektedir. Literatürdeki SD-HARM (Dhont ve ark., 2016) ve et paradoksu (Bastian ve Laughnan, 2017) açıklamalarını destekler nitelikte bulguların ortaya koyulduğu bu çalışma aynı zamanda hayvansal protein tüketimine dair daha geniş bir perspektif de sunmaktadır. İnsanların içinde bulunduğu kültür ve ait oldukları grubun normlarının tekrarlı ve çok temel bir davranış olan yeme davranışının altında yatan önemli faktörler olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığı zaman, bilişsel çelişki temelinde geliştirilen et paradoksu açıklamasının Türkiye'deki hayvansal protein tüketimine, özellikle et tüketimine dair tabloyu kavramaya yeterli olmayacağı iddia edilebilir. Mevcut tez çalışmasının sonuçları bu bağlamda alana özgün bir katkı sunmaktadır.

Alandaki araştırmalar et tüketimi ve üretiminin sonuçlarına giderek artan bir oranda odaklanmakta ve insanların et tüketimini arttıran psikolojik faktörleri ele almaktadır. Ancak, süt, süt ürünleri ve yumurta üretiminin hem iklim krizine olan etkisi hem de bu süreçte hayvanlara yönelik acımasız uygulamalar bu konunun da araştırılmasını önemli kılmaktadır (Ioannidou ve ark., 2024b). Mevcut çalışmada hayvansal protein tüketiminde et ve süt ürünlerinin ayrımının yapılması bu ürünlerin tüketimlerinin altında yatan faktörleri ayrı ayrı incelemeye imkan sağlamıştır. Bu yönüyle çalışmanın bulguları alanda göz ardı edilen süt ve yumurta gibi şarküteri ürünlerinin tüketimini belirleyen psikolojik faktörlere dair bilgiyi genişletmiştir. Bununla beraber, hayvansal protein tüketimi üzerine

kurulan baskın bir kültürdeki değişimin sağlanması için bu inançların veya mitlerin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Türkiye örneğinde yürütölen bu çalışmada mit olarak kabul edilebilecek olan inançların et ve süt tüketimi üzerinde önemli etkisi olduğu iddia edilebilir. İklim krizinin birincil sebeplerinden olan endüstriyel hayvancılığın sonuçlarını azaltmak için insanların bitkisel bazlı alternatiflere yönelmesi iklim krizinde iyileştirici bir etkiye sebep olabilir. Bu sebeple insanların et veya süt tüketimine dair doğallık, gereklilik, normallik veya lezzet gibi tüketim gerekçeleri bitkisel bazlı ürünlerin reklamlarında kullanılacak çerçevenin belirlenmesi ve bu ürünlerin yaygınlaştırılması için de kullanılabilir. Bu çalışmanın bulguları insanların hayvansal ürünlerin tüketiminin gerekliliğine dair kabullerinin ön planda olduğunu göstermektedir.

5.1 Sınırlılıklar ve Öneriler

Mevcut çalışmanın literatüre özgün katkısına rağmen sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu çalışmanın sınırlılıklarından birisi örnekleme kadını ve erkek sayılarının dengesizliğidir. Vegan beslenme tarzının kadınısı görölmesi (bkz., Adams, 2010) zaten azınlık olan bu gruptaki erkek katılımcıları ulaşımayı zorlaştırmıştır. Ayrıca, örneklemin genel olarak eğitim seviyesi yüksek bireylerden oluşması hedeflenen heterojen örnekleme ulaşılamadığını göstermektedir. Ayrıca, tüketilen hayvansal protein ölçümünün geri dönük şekilde alınması verinin güvenilirliğine dair çeşitli problemleri ortaya çıkartmaktadır (Block, 1982: 499). Diyetetik literatüründe kullanılan günlük yöntemi maliyetli olsa da ayrıntılı ölçüm olarak ve geri çağırma problemlerin önüne geçecek bir yöntem olarak kullanılabilir. Gelecek çalışmalarda diyetetik disiplini ile ortak çalışmaların yürütölmesi alandaki bilgiyi genişletecektir.

Et ve süt ürünleri, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ekonomik açıdan gelişmiş ölkelerde görece ulaşılabılması kolay olsa da son yıllarda Türkiye’de ulaşılabılması zor ve pahalı bir gıda haline gelmiştir. Özellikle son dönemdeki ekonomik problemler insanların bu ürönlere ulaşımını kısıtlamış olabilir. Bu durumun hayvansal kaynaklı protein tüketiminde beklenen varyansın ve ilişkilerin ortaya çıkmasının önündeki engellerden birisi olduğu göz önünde tutulmalıdır.

Süt ve yumurta gibi hayvansal ürönlere dair literatürdeki çalışmalar çok yenidir (bkz., Ioannidou ve ark., 2024b; Ioannidaou ve ark., 2023b). Gelecek çalışmalarda bu ürönlere dair temsillerin ve tüketimine dair motivasyonların incelenmesi alandaki bilgiyi

genişletecektir. Bununla beraber, bitkisel temelli et benzeri rnlere yönelik algıların ve inançların bu ürünlerin tüketimi üzerindeki etkisi uygulamaya dönük ıktıları olabilecek bir diğer inceleme konusu olarak görülebilir.

Son olarak, vegan beslenme tarzını takip eden bireylerin bu diyetleri sürdürmelerine engel olan faktörlerin tespit edilmesi bitkisel temelli beslenmenin sürdürülmesi ve bunu sonucu olarak endüstriyel hayvancılığın üretiminin azalmasına imkân sağlayacak bilgiyi üretmeyi sağlayabilir.

KAYNAKLAR

- Abdul-Aziz, N., Fedak-Lengel, D. ve Lengel, L. M. (2021). Taking an Anti-Sacrificial Stance: The Essentializing Rhetoric and Affective Nature of Meat Consumption in Islam. In C. Hanganu-Bresch & K. Kondrlik (Eds.), *Veg(etari)an Arguments in Culture, History, and Practice: The V Word* (pp. 25-61). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-53280-2_2
- Adams, C., J. (2010). *The Sexual Politics of Meat: A Feminist-Vegetarian Critical Theory* (Anniversary ed.). Continuum
- Akrami, N., Ekehammar, B. ve Bergh, R. (2011). Generalized prejudice: Common and specific components. *Psychological Science*, 22(1), 57-59. <https://doi.org/10.1177/0956797610390384>
- Allen, M. W. ve Baines, S. (2002). Manipulating the symbolic meaning of meat to encourage greater acceptance of fruits and vegetables and less proclivity for red and white meat. *Appetite*, 38(2), 118-130. <https://doi.org/10.1006/appe.2001.0474>
- Allen, M. W. ve Hung Ng, S. (2003). Human values, utilitarian benefits and identification: The case of meat. *European Journal of Social Psychology*, 33(1), 37-56. <https://doi.org/10.1002/ejsp.128>
- Allen, M. W., Wilson, M., Ng, S. H. ve Dunne, M. (2000). Values and beliefs of vegetarians and omnivores. *The Journal of Social Psychology*, 140(4), 405-422. <https://doi.org/10.1080/00224540009600481>
- Altınal, B. E. ve Tekdemir, G. (2020). Çelişik Türçülük Ölçeği: Ölçek geliştirme, geçerlik ve güvenirlilik çalışması. *Nesne*, 8(18), 492-506. <https://doi.org/10.7816/nesne-08-18-09>
- Amiot, C. E. ve Bastian, B. (2015). Toward a psychology of human–animal relations. *Psychological Bulletin*, 141(1), 6–47. <https://doi.org/10.1037/a0038147>

- Amiot, C. E., El Hajj Boutros, G., Sukhanova, K. ve Karelis, A. D. (2018). Testing a novel multicomponent intervention to reduce meat consumption in young men. *PLOS ONE*, 13(10), e0204590. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0204590>
- Anastasio, A. (1955). *Inter-group Relations in the Southern Plateau* (Publication No. T-03024) [Doctoral dissertation, The University of Chicago]. ProQuest Dissertations & Theses Global. Ann Arbor. <https://www.proquest.com/dissertations-theses/inter-group-relations-southern-plateau/docview/301982274/se-2?accountid=192899>
- Appadurai, A. (1981). Gastro-politics in Hindu South Asia. *American Ethnologist*, 8(3), 494-511. <https://doi.org/10.1525/ae.1981.8.3.02a00050>
- Aquino, K. ve Reed, A. II. (2002). The self-importance of moral identity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(6), 1423–1440. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.83.6.1423>.
- Aronson, J., Cohen, G. ve Nail, P. R. (2019). Self-affirmation theory: An update and appraisal. İçinde E. Harmon-Jones (Ed.), *Cognitive dissonance: Reexamining a pivotal theory in psychology* (sf. 159–174). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000135-008>.
- Asbrock, F., Sibley, C. G. ve Duckitt, J. (2010). Right-wing authoritarianism and social dominance orientation and the dimensions of generalized prejudice: A longitudinal test. *European Journal of Personality*, 24(4), 324–340. <https://doi.org/10.1002/per.746>.
- Atmakuri, H. (2023, 27 Ocak). Maa Ka Doodh - Uncovering A Nation's Dairy Disaster [Belgesel]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=XhTOLeevtQw>
- Augoustinos, M. (1999). Ideology, False Consciousness and Psychology. *Theory & Psychology*, 9(3), 295-312. <https://doi.org/10.1177/0959354399093002>
- Bandura, A. (2002) Selective Moral Disengagement in the Exercise of Moral Agency, *Journal of Moral Education*, 31(2), 101-119, <https://doi.org/10.1080/0305724022014322>.

- Bandura, A., Underwood, B. ve Fromson, M. E. (1975). Disinhibition of aggression through diffusion of responsibility and dehumanization of victims. *Journal of Research in Personality*, 9(4), 253–269. [https://doi.org/10.1016/0092-6566\(75\)90001-X](https://doi.org/10.1016/0092-6566(75)90001-X).
- Barkan, R., Ayal, S. ve Ariely, D. (2015). Ethical dissonance, justifications, and moral behavior, *Current Opinion in Psychology*, 6, 157-161. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.08.001>.
- Bastian, B. ve Loughnan, S. (2017). Resolving the Meat-Paradox: A Motivational Account of Morally Troublesome Behavior and Its Maintenance. *Personality and Social Psychology Review*, 21(3), 278-299. <https://doi.org/10.1177/1088868316647562>.
- Bastian, B., Costello, K., Loughnan, S. ve Hodson, G. (2012). When Closing the Human–Animal Divide Expands Moral Concern: The Importance of Framing. *Social Psychological and Personality Science*, 3(4), 421-429. <https://doi.org/10.1177/1948550611425106>.
- Batalha, L., Akrami, N. ve Ekehammar, B. (2007). Outgroup favoritism: The role of power perception, gender, and conservatism. *Current Research in Social Psychology*, 13(3), 1–49.
- Batu, A. ve Batu, H. S. (2018). Historical background of Turkish gastronomy from ancient times until today. *Journal of Ethnic Foods*, 5(2), 76-82. <https://doi.org/10.1016/j.jef.2018.05.002>
- Baykara, T. (2000). Türklerde Şenlikler, Kutlamalar, Toylar ve Eğlenceler. *Erdem*, 12(36), 867-898. https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44292/546851#article_cite
- Becker, J. C., Radke, H. R. M. ve Kutlaca, M. (2019). Stopping wolves in the wild and legitimizing meat consumption: Effects of right-wing authoritarianism and social dominance on animal-related behaviors. *Group Processes & Intergroup Relations*, 22(6), 804–817. <https://doi.org/10.1177/1368430218824409>
- Bisogni, C. A., Connors, M., Devine, C. M. ve Sobal, J. (2002). Who we are and how we

- eat: A qualitative study of identities in food choice. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 34(3), 128-139. [https://doi.org/10.1016/S1499-4046\(06\)60082-1](https://doi.org/10.1016/S1499-4046(06)60082-1)
- Block, G. (1982). A Review Of Validations Of Dietary Assessment Methods. *American Journal of Epidemiology*, 115(4), 492-505. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.aje.a113331>
- Boateng, G. O., Neilands, T. B., Frongillo, E. A., Melgar-Quiñonez, H. R. ve Young, S. L. (2018). Best Practices for Developing and Validating Scales for Health, Social, and Behavioral Research: A Primer [Review]. *Frontiers in Public Health*, 6. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2018.00149>
- Bonotti, M. (2015). Food Policy, Nutritionism, and Public Justification. *Journal of Social Philosophy*, 46(4), 402–417. <https://doi.org/10.1111/josp.12129>
- Bornstein, M. H., Jager, J. ve Putnick, D. L. (2013). Sampling in developmental science: Situations, shortcomings, solutions, and standards. *Developmental Review*, 33(4), 357-370. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.dr.2013.08.003>
- Bratanova, B., Loughnan, S. ve Bastian, B. (2011). The effect of categorization as food on the perceived moral standing of animals, *Appetite*, 57(1), 193-196. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2011.04.020>.
- Byrne, B. M. (2016). Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming. New York: Routledge.
- Cadel E. (2014). The psychology of meat consumption: an investigation of attitudes, identity and norms [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. University of Milano Bicocca, Department of Human Sciences For Education.
- Caviola, L., Everett, J. A. C. ve Faber, N. S. (2019). The moral standing of animals: Towards a psychology of speciesism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 116(6), 1011–1029. <https://doi.org/10.1037/pspp0000182>.
- Cherry, E. (2015). I was a teenage vegan: Motivation and maintenance of lifestyle movements. *Sociological Inquiry*, 85(1), 55-74. <https://doi.org/10.1111/soin.12061>

- Chiarelli, N. (2022, 29 Mart). Almost half of UK adults set to cut intake of animal products. <https://www.ipsos.com/en-uk/almost-half-uk-adults-set-cut-intake-animal-products>
- Costello, K. ve Hodson, G. (2010). Exploring the roots of dehumanization: The role of animal—human similarity in promoting immigrant humanization. *Group Processes & Intergroup Relations*, 13(1), 3-22. <https://doi.org/10.1177/1368430209347725>.
- Costello, K. ve Hodson, G. (2014), Explaining dehumanization among children: The interspecies model of prejudice. *Br. J. Soc. Psychol.*, 53(1), 175-197. <https://doi.org/10.1111/bjso.12016>.
- Craney, T. A. ve Surles, J. G. (2002). Model-Dependent Variance Inflation Factor Cutoff Values. *Quality Engineering*, 14(3), 391–403. <https://doi.org/10.1081/QEN-120001878>
- De Backer, C. J. S. ve Hudders, L. (2014). From Meatless Mondays to Meatless Sundays: Motivations for Meat Reduction among Vegetarians and Semi-vegetarians Who Mildly or Significantly Reduce Their Meat Intake. *Ecology of Food and Nutrition*, 53(6), 639–657. <https://doi.org/10.1080/03670244.2014.896797>
- de Boer, J., Schösler, H. ve Aiking, H. (2017). Towards a reduced meat diet: Mindset and motivation of young vegetarians, low, medium and high meat-eaters. *Appetite*, 113, 387-397. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2017.03.007>
- de Boer, J., Schösler, H. ve Boersema, J. J. (2013). Climate change and meat eating: An inconvenient couple? *Journal of Environmental Psychology*, 33, 1-8. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2012.09.001>
- Deane, P. C. (1968). The Persistence of Uncle Tom: An Examination of the Image of the Negro in Children's Fiction Series. *The Journal of Negro Education*, 37(2), 140–145. <https://doi.org/10.2307/2294238>
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2012). Self-determination theory. İçinde P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski ve E. T. Higgins (Ed.), *Handbook of theories of social*

- DeGrazia, D. (2017). *Meat-eating*. İçinde S. J. Armstrong ve R. G. Botzler (Ed.), *The Animal Ethics Reader* (sf. 219-224). Routledge.
- Dhont, K. ve Hodson, G. (2014). Why do right-wing adherents engage in more animal exploitation and meat consumption? *Personality and Individual Differences*, *64*, 12-17. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.02.002>
- Dhont, K. ve Ioannidou, M. (2024). Similarities and differences between vegetarians and vegans in motives for meat-free and plant-based diets. *Appetite*, *195*, 107232. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.appet.2024.107232>
- Dhont, K., Hodson, G. ve Leite, A. C. (2016). Common Ideological Roots of Speciesism and Generalized Ethnic Prejudice: The Social Dominance Human–Animal Relations Model (SD–HARM). *European Journal of Personality*, *30*(6), 507-522. <https://doi.org/10.1002/per.2069>.
- Dhont, K., Hodson, G., Leite, A. ve Salmen, A. (2019). *The Psychology of Speciesism*. İçinde K. Dhont, ve G. Hodson (Ed.), *Why We Love and Exploit Animals: Bridging Insights from Academia and Advocacy*. Routledge
- Dhont, K., Hodson, G., Costello, K. ve MacInnis, C. C. (2014). Social dominance orientation connects prejudicial human–human and human–animal relations. *Personality and Individual Differences*, *61-62*, 105-108. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.12.020>
- Dhont, K., Hodson, G., Loughnan, S. ve Amiot, C. E. (2019). Rethinking human-animal relations: The critical role of social psychology. *Group Processes & Intergroup Relations*, *22*(6), 769-784. <https://doi.org/10.1177/1368430219864455>
- Dovidio, J., Gaertner, S., Isen, A. ve Lowrance, R. (1995). Group Representations and Intergroup Bias: Positive Affect, Similarity, and Group Size. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *21*(8), 856-865. <https://doi.org/10.1177/0146167295218009>

- Draper, H. H. (1977). The Aboriginal Eskimo Diet in Modern Perspective. *American Anthropologist*, 79(2), 309–316. <http://www.jstor.org/stable/673842>
- Duckitt, J. (2001). A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice. İçinde M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology*, Vol. 33, sf. 41–113). Academic Press.
- Duckitt, J. ve Sibley, C. G. (2007). Right wing authoritarianism, social dominance orientation and the dimensions of generalized prejudice. *European Journal of Personality*, 21(2), 113-130. <https://doi.org/10.1002/per.614>
- Duckitt, J. ve Sibley, C. G. (2009). A Dual-Process Motivational Model of Ideology, Politics, and Prejudice. *Psychological Inquiry*, 20(2–3), 98–109. <https://doi.org/10.1080/10478400903028540>
- Duckitt, J. ve Sibley, C. G. (2010). Personality, Ideology, Prejudice, and Politics: A Dual-Process Motivational Model. *Journal of Personality*, 78(6), 1861-1894. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2010.00672.x>.
- Dumont, L. (1980). *Homo hierarchicus: The caste system and its implications*. University of Chicago Press.
- Duriez, B., Van Kiel, A. ve Kossowska, M. (2005). Authoritarianism and Social Dominance in Western and Eastern Europe: The Importance of the Sociopolitical Context and of Political Interest and Involvement. *Political Psychology*, 26(2), 299–320. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2005.00419.x>
- Fabrigar, L. R., Wegener, D. T., MacCallum, R. C., & Strahan, E. J. (1999). Evaluating the use of exploratory factor analysis in psychological research. *Psychological Methods*, 4(3), 272–299. <https://doi.org/10.1037/1082-989X.4.3.272>
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford University Press.
- Fiddes, N. (1991). *Meat: A Natural Symbol* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203168141>

- FOA (2013). Dietary protein quality evaluation in human nutrition: Report of an FAO expert consultation. *FAO Food and Nutrition Paper*, 96. Bağlantı adresi: <https://www.fao.org/ag/humannutrition/35978-02317b979a686a57aa4593304ffc17f06.pdf>
- Fritz, C. O., Morris, P. E. ve Richler, J. J. (2012). Effect size estimates: Current use, calculations, and interpretation. *Journal of Experimental Psychology: General*, 141(1), 2–18. <https://doi.org/10.1037/a0024338>
- George, D. ve Mallery, P. (2021). IBM SPSS Statistics 26 Step by Step: A Simple Guide and Reference (17. ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429056765>
- Gino, F., Ayal, S. ve Ariely, D. (2009). Contagion and Differentiation in Unethical Behavior: The Effect of One Bad Apple on the Barrel. *Psychological Science*, 20(3), 393–398. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2009.02306.x>
- Goldberg, S. (1993). Why men rule: A theory of male dominance. Chicago, IL: Open Court.
- Gould, S. J. (1996). *The Mismeasure of Men*. Norton.
- Göriz, A. S. ve Luthe, S. C. (2013). Lotteries and study results in market research online panels. *International Journal of Market Research*, 55(5), 611-626-626. <https://doi.org/10.2501/ijmr-2013-016>
- Graça, J., Calheiros, M. M. ve Oliveira, A. (2015). Attached to meat? (Un)Willingness and intentions to adopt a more plant-based diet. *Appetite*, 95, 113-125. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2015.06.024>
- Griffin, J. A., McCune, S., Maholmes, V. ve Hurley, K. (2011). Human–Animal Interaction Research: An Introduction to Issues and Topics. İçinde P. McCardle, S. McCune, J. A. Griffin ve V. Maholmes (Ed.), *How Animals Affect Us: Examining the Influence of Human-Animal Interaction on Child Development and Human Health* (sf. 3–10). American Psychological Association.

- Griffin, R. (2006). Ideology and culture. *Journal of Political Ideologies*, 11(1), 77-99.
<https://doi.org/10.1080/13569310500395974>
- Grootenhuis, P. A., Westenbrink, S., Sie, C. M. T. L., De Neeling, J. N. D., Kok, F. J. ve Bouter, L. M. (1995). A semiquantitative food frequency questionnaire for use in epidemiologic research among the elderly: Validation by comparison with dietary history. *Journal of Clinical Epidemiology*, 48(7), 859-868.
[https://doi.org/10.1016/0895-4356\(95\)00013-T](https://doi.org/10.1016/0895-4356(95)00013-T)
- Gross, D. R. (1975). Protein capture and cultural development in the Amazon Basin. *American Anthropologist*, 77(3), 526-549.
<https://doi.org/10.1525/aa.1975.77.3.02a00040>
- Guimond, S. (2000). Group socialization and prejudice: the social transmission of intergroup attitudes and beliefs. *European Journal of Social Psychology*, 30(3), 335-354. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-0992\(200005/06\)30:3<335::AID-EJSP994>3.0.CO;2-V](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0992(200005/06)30:3<335::AID-EJSP994>3.0.CO;2-V)
- Guimond, S., Dambrun, M., Michinov, N., & Duarte, S. (2003). Does social dominance generate prejudice? Integrating individual and contextual determinants of intergroup cognitions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(4), 697–721. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.4.697>
- Gülaç, Z., N. (2023). Durum ve Tahmin: Kümes Hayvancılığı 2023. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü Müdürlüğü.
<https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20Durum-Tahmin%20Raporlar%C4%B1/2023%20Durum-Tahmin%20Raporlar%C4%B1/K%C3%BCmes%20Hayvanc%C4%B1%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20Durum%20Tahmin%20Raporu%202023-381%20TEPGE.pdf>
- Harmon-Jones, E. (1999). Toward an understanding of the motivation underlying dissonance effects: Is the production of aversive consequences necessary? İçinde E. Harmon-Jones ve J. Mills (Ed.), *Cognitive dissonance: Progress on a pivotal*

theory in social psychology (sf. 71–99). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10318-004>.

Harmon-Jones, E. ve Harmon-Jones, C. (2002). Testing the action-based model of cognitive dissonance: The effect of action orientation on postdecisional attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(6), 711–723. <https://doi.org/10.1177/0146167202289001>.

Harmon-Jones, E. ve Harmon-Jones, C. (2008). Action-Based Model of Dissonance: A Review of Behavioral, Anterior Cingulate, and Prefrontal Cortical Mechanisms. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(3), 1518–1538. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2008.00110.x>.

Harner, J., M. (1973). *The Jivaro People of the Sacred Waterfalls*. Robert Hale & London Company.

Harris, M. (1978). *Cannibals and Kings The Origin of Cultures*. Routledge

Haslam, N ve Loughnan, S. (2014). Dehumanization and Infrahumanization. *Annual Review of Psychology*, 65(1), 399-423. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010213-115045>.

Haslam, N. (2006). Dehumanization: An Integrative Review. *Personality and Social Psychology Review*, 10(3), 252-264. https://doi.org/10.1207/s15327957pspr1003_4.

Hayes, A. F. (2022). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach* (3. Baskı). Guilford Press.

Hayes, A. F. ve Scharkow, M. (2013). The Relative Trustworthiness of Inferential Tests of the Indirect Effect in Statistical Mediation Analysis: Does Method Really Matter? *Psychological Science*, 24(10), 1918-1927. <https://doi.org/10.1177/0956797613480187>

Heber, D. ve Bowerman, S. (2001). Applying Science to Changing Dietary Patterns. *The Journal of Nutrition*, 131(11), 3078S-3081S. <https://doi.org/https://doi.org/10.1093/jn/131.11.3078S>

- Hedenus, F., Wirsenius, S. ve Johansson, D. J. A. (2014). The importance of reduced meat and dairy consumption for meeting stringent climate change targets. *Climatic Change*, 124(1), 79-91. <https://doi.org/10.1007/s10584-014-1104-5>
- Ho, A. K., Sidanius, J., Levin, D. T. ve Banaji, M. R. (2011). Evidence for hypodescent and racial hierarchy in the categorization and perception of biracial individuals. *Journal of Personality and Social Psychology*, 100(3), 492–506. <https://doi.org/10.1037/a0021562>
- Hodson, G. ve Earle, M. (2018). Conservatism predicts lapses from vegetarian/vegan diets to meat consumption (through lower social justice concerns and social support). *Appetite*, 120, 75-81. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.appet.2017.08.027>
- Holler, S., Cramer, H., Liebscher, D., Jeitler, M., Schumann, D., Murthy, V., Michalsen, A. ve Kessler, C. S. (2021). Differences Between Omnivores and Vegetarians in Personality Profiles, Values, and Empathy: A Systematic Review. *Frontiers in psychology*, 12, 579700. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.579700>
- Hoogland, C. T., Joop De Boer ve Boersema, J. J. (2005). Transparency of the meat chain in the light of food culture and history, *Appetite*, 45(1), 15-23. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2005.01.010>.
- Hopwood, C. J., Piazza, J., Chen, S. ve Bleidorn, W. (2021). Development and validation of the motivations to Eat Meat Inventory. *Appetite*, 163, 105210. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2021.105210>
- Hyers, L. L. (2006). Myths used to legitimize the exploitation of animals: An application of Social Dominance Theory. *Anthrozoös*, 19(3), 194-210. <https://doi.org/10.2752/089279306785415538>.
- ILO. (2020). Women in managerial and leadership positions in the G20: Data availability and preliminary findings [Stock-taking report prepared for the EMPOWER alliance under the 2020 Saudi Arabian Presidency of the G20]. International

Labour Organization. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---ddg_p/documents/publication/wcms_762098.pdf

Ioannidou, M., Lesk, V., Stewart-Knox, B. ve Francis, K. B. (2023a). Feeling morally troubled about meat, dairy, egg, and fish consumption: Dissonance reduction strategies among different dietary groups. *Appetite*, 190, 107024. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.appet.2023.107024>

Ioannidou, M., Lesk, V., Stewart-Knox, B. ve Francis, K. B. (2023b). Moral emotions and justifying beliefs about meat, fish, dairy and egg consumption: A comparative study of dietary groups. *Appetite*, 186, 106544. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2023.106544>

Ioannidou, M., Francis, K. B., Stewart-Knox, B. ve Lesk, V. (2024a). Minding some animals but not others: Strategic attributions of mental capacities and moral worth to animals used for food in pescatarians, vegetarians, and omnivores. *Appetite*, 200, 107559. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.appet.2024.107559>

Ioannidou, M., Lesk, V., Stewart-Knox, B. ve Francis, K. B. (2024b). Don't mind milk? The role of animal suffering, speciesism, and guilt in the denial of mind and moral status of dairy cows. *Food Quality and Preference*, 114, 105082. <https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2023.105082>

Jackson, L. M. ve Gibbings, A. (2016). Social Dominance and Legitimizing Myths about Animal Use, *Anthrozoös*, 29(1), 151-160, <https://doi.org/10.1080/08927936.2015.1082771>.

James, W. P. T., Johnson, R. J., Speakman, J. R., Wallace, D. C., Frühbeck, G., Iversen, P. O. ve Stover, P. J. (2019). Nutrition and its role in human evolution. *Journal of Internal Medicine*, 285(5), 533-549. <https://doi.org/10.1111/joim.12878>

Jetten, J. ve Iyer, A. (2010). Different meanings of the social dominance orientation concept: Predicting political attitudes over time. *British Journal of Social Psychology*, 49(2), 385-404. <https://doi.org/10.1348/014466609X435723>

Joy, M. (2010). *Why We Love Dogs, Eat Pigs and Wear Cows: An Introduction to*

Carnism. Conari Press.

Karaçanta, H. (2002). Üniversite öğrencilerinin sosyal baskınlık yönelimi ve başka bazı değişkenler açısından karşılaştırılması [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Key, T. J., Appleby, P. N., Crowe, F. L., Bradbury, K. E., Schmidt, J. A. ve Travis, R. C. (2014). Cancer in British vegetarians: updated analyses of 4998 incident cancers in a cohort of 32,491 meat eaters, 8612 fish eaters, 18,298 vegetarians, and 2246 vegans. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 100(suppl_1), 378S-385S. <https://doi.org/10.3945/ajcn.113.071266>

Kildal, C. L. ve Syse, K. L. (2017). Meat and masculinity in the Norwegian Armed Forces. *Appetite*, 112, 69-77. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.appet.2016.12.032>

Kilic, B. (2009). Current trends in traditional Turkish meat products and cuisine. *LWT - Food Science and Technology*, 42(10), 1581-1589. <https://doi.org/10.1016/j.lwt.2009.05.016>

Kline, R. B. (2023). *Principles and practice of structural equation modeling* (5. ed.). Guilford Press.

Knight, S., Bard, K., Vrij, A. ve Brandon, D. (2010). Human rights, animal wrongs? Exploring attitudes toward animal use and possibilities for change. *Society & Animals: Journal of Human-Animal Studies*, 18(3), 251-272. <https://doi.org/10.1163/156853010X510771>

Kobayashi, S., Honda, S., Murakami, K., Sasaki, S., Okubo, H., Hirota, N., Notsu, A., Fukui, M. ve Date, C. (2012). Both Comprehensive and Brief Self-Administered Diet History Questionnaires Satisfactorily Rank Nutrient Intakes in Japanese Adults. *Journal of Epidemiology*, 22(2), 151-159. <https://doi.org/10.2188/jea.JE20110075>

Kolbe, K. (2018). Why Milk Consumption is the Bigger Problem: Ethical Implications and Deaths per Calorie Created of Milk Compared to Meat Production. *Journal*

of Agricultural and Environmental Ethics, 31(4), 467-481.
<https://doi.org/10.1007/s10806-018-9740-9>

Köseoğlu, F. (2023). Hayvanlara yönelik ayrımcılığı gruplar arası düzlemde ele almak: türçülüğün sosyal baskınlık ve sosyal temsiller kuramları bağlamında incelenmesi [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kubberød, E., Ueland, Ø., Tronstad, Å. ve Risvik, E. (2002). Attitudes towards meat and meat-eating among adolescents in Norway: a qualitative study. *Appetite*, 38(1), 53-62. <https://doi.org/10.1006/appe.2002.0458>

Kunst, J. R. ve Palacios Haugestad, C. A. (2018). The effects of dissociation on willingness to eat meat are moderated by exposure to unprocessed meat: A cross-cultural demonstration. *Appetite*, 120, 356-366. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2017.09.016>

Laughlin, W. S. (1966). Genetical and Anthropological Characteristics of Arctic Populations. İçinde P. T. Baker ve J., S., Weiner, (Ed.), *The Biology of Human Adaptability* (sf. 469-495). Oxford: Clarendon Press.

Lea, E. ve Worsley, A. (2001). Influences on meat consumption in Australia. *Appetite*, 36(2), 127-136. <https://doi.org/10.1006/appe.2000.0386>

Lee, M. M., Lee, F., Ladenla, S. W. ve Miike, R. (1994). A semiquantitative dietary history questionnaire for Chinese Americans. *Annals of Epidemiology*, 4(3), 188-197. [https://doi.org/10.1016/1047-2797\(94\)90096-5](https://doi.org/10.1016/1047-2797(94)90096-5)

Lee, R., B. (1987). What hunters do for a living, or, how to make out on scarce resource. İçinde R. B. Lee ve I. DeVore (Ed.), *Man The Hunter* (1. Ed., sf. 30-49). Routledge, Taylor & Francis Group.

Leite, A.C., Dhont, K. ve Hodson, G. (2019). Longitudinal effects of human supremacy beliefs and vegetarianism threat on moral exclusion (vs. inclusion) of animals. *Eur. J. Soc. Psychol.*, 49(1), 179-189. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2497>.

- Leroy, F. ve Praet, I. (2015). Meat traditions. The co-evolution of humans and meat. *Appetite*, 90, 200-211. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2015.03.014>
- Levin, S. ve Sidanius, J. (1999). Social Dominance and Social Identity in the United States and Israel: Ingroup Favoritism or Outgroup Derogation? *Political Psychology*, 20(1), 99-126. <https://doi.org/10.1111/0162-895X.00138>
- Levin, S., Sidanius, J., Rabinowitz, J. L. ve Federico, C. (1998). Ethnic Identity, Legitimizing Ideologies, and Social Status: A Matter of Ideological Asymmetry. *Political Psychology*, 19(2), 373-404. <https://doi.org/10.1111/0162-895X.00109>
- Loughnan, S., Haslam, N. ve Bastian, B. (2010). The role of meat consumption in the denial of moral status and mind to meat animals. *Appetite*, 55(1), 156-159. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2010.05.043>.
- Love, H. J. ve Sulikowski, D. (2018). Of Meat and Men: Sex Differences in Implicit and Explicit Attitudes Toward Meat. *Frontiers in Psychology*, 9. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00559>
- Lupton, D. (1998). Food, the body and the self. SAGE Publications Ltd, <https://doi.org/10.4135/9781446221761>
- Malhotra, N. (2008). Completion Time and Response Order Effects in Web Surveys. *The Public Opinion Quarterly*, 72(5), 914–934. <http://www.jstor.org/stable/25548051>
- Markowski, K., L. (2023) Identity processes and food choice: predictors of dietary lapses among ethical and health vegans, *The Journal of Social Psychology*, 163(3), 294-310, <https://doi.org/10.1080/00224545.2022.2105194>
- Meggers, B. J. (1971). *Amazonia: Man and Culture in a Counterfeit Paradise*. Aldine, Atherton.
- Merdol, K., T. (2021). Toplu Beslenme Yapılan Kurumlar için Standart Yemek Tarifleri (9. Baskı). Hatiboplu Yayınevi.

- Mertens, A. ve Oberhoff, L. (2023). Meat-eating justification when gender identity is threatened – The association between meat and male masculinity. *Food Quality and Preference*, 104, 104731. <https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2022.104731>
- Micha, R., Wallace, S. K. ve Mozaffarian, D. (2010). Red and Processed Meat Consumption and Risk of Incident Coronary Heart Disease, Stroke, and Diabetes Mellitus. *Circulation*, 121(21), 2271-2283. <https://doi.org/doi:10.1161/CIRCULATIONAHA.109.924977>
- Micha, R., Wallace, S. K. ve Mozaffarian, D. (2010). Red and Processed Meat Consumption and Risk of Incident Coronary Heart Disease, Stroke, and Diabetes Mellitus. *Circulation*, 121(21), 2271-2283. <https://doi.org/doi:10.1161/CIRCULATIONAHA.109.924977>
- Milfont, T. L., Richter, I., Wilson, M. S., Fischer, R. ve Sibley, C. G. (2013). Environmental Consequences of the Desire to Dominate and Be Superior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39(9), 1127-1138–1138. <https://doi.org/10.1177/0146167213490805>
- Milton, K. (1999). Nutritional characteristics of wild primate foods: do the diets of our closest living relatives have lessons for us? *Nutrition*, 15(6), 488-498. [https://doi.org/10.1016/S0899-9007\(99\)00078-7](https://doi.org/10.1016/S0899-9007(99)00078-7)
- Milton, K. (2000). Back to basics: why foods of wild primates have relevance for modern human health. *Nutrition (Burbank, Los Angeles County, Calif.)*, 16(7-8), 480–483. [https://doi.org/10.1016/s0899-9007\(00\)00293-8](https://doi.org/10.1016/s0899-9007(00)00293-8)
- Milton, K. (2000a). Hunter-gatherer diets-a different perspective. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 71(3), 665-667. <https://doi.org/10.1093/ajcn/71.3.665>
- Monteiro, B. M. A., Pfeiler, T. M., Patterson, M. D. ve Milburn, M. A. (2017). The Carnism Inventory: Measuring the ideology of eating animals. *Appetite*, 113, 51-62. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2017.02.011>

- Nakagawa, S. ve Hart, C. (2019). Where's the Beef? How Masculinity Exacerbates Gender Disparities in Health Behaviors. *Socius*, 5. <https://doi.org/10.1177/2378023119831801>
- Naqvi, S. ve Sejian, V. (2011). Global climate change: role of livestock. *Asian Journal of Agricultural Sciences*, 3(1), 19–25.
- Neff, R. A., Edwards, D., Palmer, A., Ramsing, R., Righter, A. ve Wolfson, J. (2018). Reducing meat consumption in the USA: a nationally representative survey of attitudes and behaviours. *Public Health Nutrition*, 21(10), 1835–1844. <https://doi.org/10.1017/S1368980017004190>
- Nestle, M. (1999). Animal v. plant foods in human diets and health: is the historical record unequivocal? *Proceedings of the Nutrition Society*, 58(2), 211–218. <https://doi.org/10.1017/S0029665199000300>
- Nijdam, D., Rood, T. ve Westhoek, H. (2012). The price of protein: Review of land use and carbon footprints from life cycle assessments of animal food products and their substitutes. *Food Policy*, 37(6), 760-770. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2012.08.002>
- Oakley A. (1994). Women and children first and last: Parallels and differences between children's and women's studies, İçinde Mayall B. (Ed.), *Children's Childhoods: Observed and Experienced* (sf. 13-33). London: Falmer.
- O'Dea, K. (1984). Marked Improvement in Carbohydrate and Lipid Metabolism in Diabetic Australian Aborigines After Temporary Reversion to Traditional Lifestyle. *Diabetes*, 33(6), 596-603. <https://doi.org/10.2337/diab.33.6.596>
- Ogino, A., Orito, H., Shimada, K. ve Hirooka, H. (2007). Evaluating environmental impacts of the Japanese beef cow–calf system by the life cycle assessment method. *Animal Science Journal*, 78(4), 424-432. <https://doi.org/10.1111/j.1740-0929.2007.00457.x>

- Oleschuk, M., Johnston, J. ve Baumann, S. (2019). Maintaining Meat: Cultural Repertoires and the Meat Paradox in a Diverse Sociocultural Context. *Sociological Forum*, 34(2), 337-360. <https://doi.org/10.1111/socf.12500>
- Opotow, S. V. (1993). Animals and the scope of justice. *Journal of Social Issues*, 49(1), 71–85. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1993.tb00909.x>.
- Pan, A., Sun, Q., Bernstein, A. M., Schulze, M. B., Manson, J. E., Stampfer, M. J., Willett, W. C. ve Hu, F. B. (2012). Red meat consumption and mortality: Results from 2 prospective cohort studies. *Archives of Internal Medicine*, 172(7), 555-563. <https://doi.org/10.1001/archinternmed.2011.2287>
- Patterson C. (2002). *Eternal treblinka : our treatment of animals and the holocaust*. Lantern Books.
- Patton, J. Q. (2005). Meat sharing for coalitional support. *Evolution and Human Behavior*, 26(2), 137-157. <https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2004.08.008>
- Peeters, A., Ouvrein, G., Dhoest, A. ve De Backer, C. (2023). “Go eat some grass”: gender differences in the Twitter discussion about meat, vegetarianism and veganism. *The Journal of Social Psychology*, 1–5. <https://doi.org/10.1080/00224545.2023.2253982>
- Peña, Y. ve Sidanius, J. (2002). U.S. Patriotism and Ideologies of Group Dominance: A Tale of Asymmetry. *The Journal of Social Psychology*, 142(6), 782-790. <https://doi.org/10.1080/00224540209603936>
- Piazza, J., Ruby, M. B., Loughnan, S., Luong, M., Kulik, J., Watkins, H. M. ve Seigerman, M. (2015). Rationalizing meat consumption: The 4Ns. *Appetite*, 91, 114-128. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2015.04.011>
- Plous, S. (1993). Psychological mechanisms in the human use of animals. *Journal of Social Issues*, 49(1), 11–52. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1993.tb00907.x>
- Police Violence Report. (2024, 26 Mayıs). 2023 Police Violence Report. <https://policeviolencereport.org/2023/>

- Prättälä, R., Paalanen, L., Grinberga, D., Helasoja, V., Kasmel, A. ve Petkeviciene, J. (2006). Gender differences in the consumption of meat, fruit and vegetables are similar in Finland and the Baltic countries. *European Journal of Public Health*, 17(5), 520-525. <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckl265>
- Pratto, F. (1999). The Puzzle of Continuing Group Inequality: Piecing Together Psychological, Social, and Cultural Forces in Social Dominance Theory. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 31, pp. 191-263). Academic Press. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60274-9](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60274-9)
- Pratto, F. ve Hegarty, P. (2000). The Political Psychology of Reproductive Strategies. *Psychological Science*, 11(1), 57-62. <https://doi.org/10.1111/1467-9280.00215>
- Pratto, F., Liu, J. H., Levin, S., Sidanius, J., Shih, M., Bachrach, H. ve Hegarty, P. (2000). Social dominance orientation and the legitimization of inequality across cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31(3), 369–409. <https://doi.org/10.1177/0022022100031003005>
- Pratto, F., Sidanius, J. ve Levin, S. (2006). Social dominance theory and the dynamics of intergroup relations: Taking stock and looking forward. *European Review of Social Psychology*, 17(1), 271-320. <https://doi.org/10.1080/10463280601055772>
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M. ve Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(4), 741–763. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.4.741>
- Pratto, F., Stallworth, L. M. ve Conway-Lanz, S. (1998). Social Dominance Orientation and the Ideological Legitimization of Social Policy. *Journal of Applied Social Psychology*, 28(20), 1853-1875. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1998.tb01349.x>
- Pratto, F., Stallworth, L. M., Sidanius, J. ve Siers, B. (1997). The gender gap in occupational role attainment: A social dominance approach. *Journal of*

Personality and Social Psychology, 72(1), 37–53. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.72.1.37>

Pratto, F., Stewart, A. L. ve Bou Zeineddine, F. (2013). When Inequality Fails: Power, Group Dominance, and Societal Change. *Journal of Social and Political Psychology*, 1(1), 132-160. <https://doi.org/10.5964/jspp.v1i1.97>

Rahman, S. A. (2017). Religion and Animal Welfare—An Islamic Perspective. *Animals*, 7(2), 11. <https://www.mdpi.com/2076-2615/7/2/11>

Renner, B., Sproesser, G., Strohbach, S. ve Schupp, H. T. (2012). Why we eat what we eat. The Eating Motivation Survey (TEMS). *Appetite*, 59(1), 117-128. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.appet.2012.04.004>

Ritzel, C. ve Mann, S. (2021). The Old Man and the Meat: On Gender Differences in Meat Consumption across Stages of Human Life. *Foods*, 10(11), 2809. <https://www.mdpi.com/2304-8158/10/11/2809>

Rosenfeld, D. L. (2018). The psychology of vegetarianism: Recent advances and future directions. *Appetite*, 131, 125-138. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2018.09.011>

Rosenfeld, D. L. ve Burrow, A. L. (2017). Vegetarian on purpose: Understanding the motivations of plant-based dieters. *Appetite*, 116, 456-463. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.appet.2017.05.039>

Rosenfeld, D. L. ve Tomiyama, A. J. (2019). When vegetarians eat meat: Why vegetarians violate their diets and how they feel about doing so. *Appetite*, 143, 104417. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2019.104417>

Rosenfeld, D. L. ve Tomiyama, A. J. (2021). Gender differences in meat consumption and openness to vegetarianism. *Appetite*, 166, 105475. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2021.105475>

Rosenfeld, D. L., Rothgerber, H. ve Tomiyama, A. J. (2020). Mostly Vegetarian, But Flexible About It: Investigating How Meat-Reducers Express Social Identity

- Around Their Diets. *Social Psychological and Personality Science*, 11(3), 406-415. <https://doi.org/10.1177/1948550619869619>
- Ross, E. B. (1987). An Overview of Trends in Dietary Variation from Hunter-Gatherer to Modern Capitalist Societies. İçinde E. B. Ross ve M. Harris (Ed.), *Food And Evolution: Toward a Theory of Human Food Habits* (sf. 7–56). Temple University Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt14bt4vj.5>
- Ross, E. B., Arnott, M. L., Basso, E. B., Beckerman, S., Carneiro, R. L., Forbis, R. G., Good, K. R., Jensen, K.-E., Johnson, A., Kaplinski, J., Khare, R. S., Linares, O. F., Martin, P. S., Nietschmann, B., Nurse, G. T., Pollock, N. J., Sahai, I., Taylor, K. C., Turton, D., Vickers, W. T. ve Wetterstrom, W. E. (1978). Food taboos, diet, and hunting strategy: The adaptation to animals in Amazon cultural ecology [and Comments and Reply]. *Current Anthropology*, 19(1), 1-36. <https://doi.org/10.1086/201999>
- Rothgerber, H. (2013). Real men don't eat (vegetable) quiche: Masculinity and the justification of meat consumption. *Psychology of Men & Masculinity*, 14(4), 363–375. <https://doi.org/10.1037/a0030379>
- Rozin, P. (2007). Food and eating. İçinde S. Kitayama ve D. Cohen (Eds.), *Handbook of cultural psychology* (sf. 391–416). The Guilford Press.
- Rozin, P., Hormes, J. M., Faith, M. S. ve Wansink, B. (2012). Is Meat Male? A Quantitative Multimethod Framework to Establish Metaphoric Relationships. *Journal of Consumer Research*, 39(3), 629-643. <https://doi.org/10.1086/664970>
- Röös, E., Bajželj, B., Smith, P., Patel, M., Little, D. ve Garnett, T. (2017). Protein futures for Western Europe: potential land use and climate impacts in 2050. *Regional Environmental Change*, 17(2), 367-377. <https://doi.org/10.1007/s10113-016-1013-4>
- Ruby, M. B. ve Heine, S. J. (2011). Meat, morals, and masculinity. *Appetite*, 56(2), 447-450. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2011.01.018>

- Ryder, R. D. (2004). Speciesism revisited. *Think*, 2(6), 83-92. <https://doi.org/10.1017/S1477175600002840>
- Saba, A. ve Di Natale, R. (1998). A study on the mediating role of intention in the impact of habit and attitude on meat consumption. *Food Quality and Preference*, 10(1), 69-77. [https://doi.org/10.1016/S0950-3293\(98\)00039-1](https://doi.org/10.1016/S0950-3293(98)00039-1)
- Sanchez-Sabate, R. ve Sabaté, J. (2019). Consumer Attitudes Towards Environmental Concerns of Meat Consumption: A Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(7), 1220. <https://www.mdpi.com/1660-4601/16/7/1220>
- Sanday, P. R. (1981). *Female power and male dominance: on the origins of sexual inequality*. Cambridge; New York, Cambridge University Press.
- Schösler, H., de Boer, J., Boersema, J. J. ve Aiking, H. (2015). Meat and masculinity among young Chinese, Turkish and Dutch adults in the Netherlands. *Appetite*, 89, 152-159. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2015.02.013>
- Scrinis, G. (2008). On the Ideology of Nutritionism. *Gastronomica*, 8(1), 39–48. <https://doi.org/10.1525/gfc.2008.8.1.39>
- Scrinis, G. (2013). *Nutritionism: The Science and Politics of Dietary Advice*. New York Chichester, West Sussex: Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/scri15656>
- Shrestha, N. (2021). Factor Analysis as a Tool for Survey Analysis. *American Journal of Applied Mathematics and Statistics*, 9(1), 4-11.
- Sibley, C. G. ve Overall, N. C. (2011). A dual process motivational model of ambivalent sexism and gender differences in romantic partner preferences. *Psychology of Women Quarterly*, 35(2), 303–317. <https://doi.org/10.1177/0361684311401838>
- Sidanius, J. (1988). Race and Sentence Severity: The Case of American Justice. *Journal of Black Studies*, 18(3), 273–281. <http://www.jstor.org/stable/2784507>

- Sidanius, J. (1993). The psychology of group conflict and the dynamics of oppression: A social dominance perspective. İçinde S. Iyengar ve W. J. McGuire (Ed.), *Explorations in political psychology* (sf. 183–219). Duke University Press.
- Sidanius, J. ve Pratto, F. (2001). *Social Dominance An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*. Cambridge University Press.
- Sidanius, J. ve Pratto, F. (2012). Social dominance theory. İçinde P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski ve E. T. Higgins (Ed.), *Handbook of theories of social psychology* (sf. 418–438). Sage Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781446249222.n47>.
- Sidanius, J. ve Veniegas, R. C. (2000). Gender and race discrimination: The interactive nature of disadvantage. İçinde S. Oskamp (Ed.), *Reducing prejudice and discrimination* (sf. 47–69). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Sidanius, J., Cotterill, S., Sheehy-Skeffington, J., Kteily, N. ve Carvacho, H. (2017). Social dominance theory: Explorations in the psychology of oppression. İçinde C. G. Sibley ve F. K. Barlow (Ed.), *The Cambridge handbook of the psychology of prejudice* (sf. 149–187). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316161579.008>
- Sidanius, J., Pena, Y. ve Sawyer, M. (2001). Inclusionary Discrimination: Pigmentocracy and Patriotism in the Dominican Republic. *Political Psychology*, 22(4), 827-851. <https://doi.org/10.1111/0162-895X.00264>
- Sidanius, J., Pratto, F. ve Bobo, L. (1994). Social dominance orientation and the political psychology of gender: A case of invariance? *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(6), 998–1011. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.6.998>.
- Sinclair, S., Sidanius, J. ve Levin, S. (1998). The Interface Between Ethnic and Social System Attachment: The Differential Effects of Hierarchy-Enhancing and Hierarchy-Attenuating Environments. *Journal of Social Issues*, 54(4), 741-757. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1998.tb01246.x>
- Singer, P. (2002). *Animal Liberation*. HarperCollins.

- Singh, C., Kumar, K. ve Rani, P. (2023). Opportunities and Challenges in the Indian Dairy Industry - An Empirical Study. *International Journal of Progressive Research in Engineering Management and Science*, 3(7), 208-213. <https://www.doi.org/10.58257/IJPREMS31792>
- Smith, J., M. (2000). Dietary Decadence and Dynastic Decline in the Mongol Empire. *Journal of Asian History*, 34(1), 35–52. <http://www.jstor.org/stable/41933162>
- Sobal, J. (2005). Men, meat, and marriage: models of masculinity. *Food and Foodways*, 13(1-2), 135-158. <https://doi.org/10.1080/07409710590915409>
- Stanley, S. K. (2022). Ideological bases of attitudes towards meat abstention: Vegetarianism as a threat to the cultural and economic status quo. *Group Processes & Intergroup Relations*, 25(6), 1534-1554. <https://doi.org/10.1177/13684302211020356>
- Steel, D. (1999). Trade goods and Jivaro warfare: The Shuar 1850-1957, and the Achuar, 1940-1978. *Ethnohistory*, 46(4), 745-776. <http://www.jstor.org/stable/483017>
- Steele, C. M. (1988). The psychology of self-affirmation: Sustaining the integrity of the self. *Advances in Experimental Social Psychology*, 21, 261–302. [https://doi.org/10.1016/s0065-2601\(08\)60229-4](https://doi.org/10.1016/s0065-2601(08)60229-4).
- Steinfeld, H., Gerber, P., Wassenaar, T., Castel, V., Rosales, M. ve de Haan, C. (2006) Livestock's Long Shadow: Environmental Issues and Options. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), Rome.
- Stini, W. A. (1971). Evolutionary Implications of Changing Nutritional Patterns in Human Populations. *American Anthropologist*, 73(5), 1019-1030. <https://doi.org/10.1525/aa.1971.73.5.02a00030>
- Tajfel, H. ve Turner, J.C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. İçinde S. Worchel ve W.G. Austin (Ed.), *Psychology of intergroup relations* (sf. 7–24). Chicago: Nelson-Hall.

- Tarnopolsky, M. A. (2000). Gender differences in metabolism; nutrition and supplements. *Journal of Science and Medicine in Sport*, 3(3), 287-298. [https://doi.org/10.1016/S1440-2440\(00\)80038-9](https://doi.org/10.1016/S1440-2440(00)80038-9)
- The Vegan Society. (b.t). Definition of veganism. 10 Eylül 2022 tarihinde, <https://www.vegansociety.com/go-vegan/definition-veganism> sitesinden alınmıştır.
- Thompson, F. E. ve Subar, A. F. (2017). Dietary Assessment Methodology. İçinde A. M. Coulston, C. J. Boushey, M. G. Ferruzzi ve L. M. Delahanty (Ed.), *Nutrition in the Prevention and Treatment of Disease (Fourth Edition)* (sf. 5-48). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-802928-2.00001-1>
- Truswell, A. S. (1977). Diet and Nutrition of Hunter-Gatherers. İçinde *Ciba Foundation Symposium 49 - Health and Disease in Tribal Societies* (sf. 213-226). <https://doi.org/10.1002/9780470715406.ch11>
- Turner, J. C. (1999). Some Current Issues in Research on Social Identity and Self-Categorisation Theories. İçinde N. Ellemers, R. Spears ve B. Doosje (Ed.), *Social Identity: Context, Commitment, Content* (sf. 6-34). Oxford: Blackwell.
- TÜİK. (2016). İşgücü İstatistikleri 2014 ve sonrası. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr>
- TÜİK. (2024, 09 Şubat). Hayvansal Üretim İstatistikleri, 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayvansal-Uretim-Istatistikleri-2023-49681>
- TÜİK. (2024a, 06 Mart). İstatistiklerle Kadın, 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2023-53675#:~:text=Bu%20oran%20kad%C4%B1nlarda%20%35%2C1,i%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BCne%20daha%20fazla%20kat%C4%B1ld%C4%B1klar%C4%B1%20g%C3%B6r%C3%BCld%C3%BC>

- TÜİK. (2024b, 03 Haziran). Tüketici Fiyat İndeksi, Mayıs 2024. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Mayis-2024-53615>
- Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı. (2022). Türkiye Beslenme Rehberi, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/saglikli-beslenme-ve-hareketli-hayat-db/Dokumanlar/Rehberler/Turkiye_Beslenme_Rehber_TUBER_2022_min.pdf
- Uenal, F., Sidanius, J., Maertens, R., Hudson, S.-k. T. J., Davis, G. ve Ghani, A. (2022). The roots of ecological dominance orientation: Assessing individual preferences for an anthropocentric and hierarchically organized world. *Journal of Environmental Psychology*, 81, 101783. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2022.101783>
- Vegetarian Society. (b.t). What is vegetarian. 10 Eylül 2022 tarihinde, <https://vegsoc.org/info-hub/definition/> sitesinden alınmıştır.
- Venn, B. J. (2020). Macronutrients and human health for the 21st century. *Nutrients*, 12(8), 2363. <https://www.mdpi.com/2072-6643/12/8/2363>
- Veser, P., Taylor, K. ve Singer, S. (2015). Diet, authoritarianism, social dominance orientation, and predisposition to prejudice : Results of a German survey. *British Food Journal*, 117(7). 1949-1960. <https://doi.org/10.1108/BFJ-12-2014-0409>
- Vonk, R. ve Weiper, M. L. V. (2023). Meat and interpersonal motives: the case of self-enhancement. *The Journal of Social Psychology*, 163(3), 311–323. <https://doi.org/10.1080/00224545.2022.2132369>
- Washburn, S. L. ve Lancaster, G. S. (2017). The evolution of hunting. İçinde R. B. Lee ve I. DeVore (Ed.) *Man the hunter* (10. Ed., sf. 293-303). Routledge.
- Wiessner, P. (1996). Leveling the hunter constraints on the status quest in foraging societies. İçinde P. Wiessner ve W. Schiefenhövel (Ed.), *Food and Status Quest: An Interdisciplinary Perspective* (sf. 171-191). Berghahn Books.

- Willett, W. C., Sampson, L., Browne, M. L., Stampfer, M. J., Rosner, B., Hennekens, C. H. ve Speizer, F. E. (1988). The use of a self-administered questionnaire to assess diet four years in the past. *American journal of epidemiology*, 127(1), 188–199. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.aje.a114780>
- Wrenn, C. L. (2019). Atheism in the American Animal Rights Movement: An Invisible Majority. *Environmental Values*, 28(6), 715-739. <https://doi.org/10.3197/096327119X15579936382509>
- Wu G. (2016). Dietary protein intake and human health. *Food & function*, 7(3), 1251–1265. <https://doi.org/10.1039/c5fo01530h>
- Yeh, H. Y. (2014). Voice with Every Bite: Dietary Identity and Vegetarians’ “The-Second-Best” Boundary Work. *Food, Culture & Society*, 17(4), 591–613. <https://doi.org/10.2752/175174414X13948130848502>
- Yıldırım, Z. M., Genç, F. ve Kuşdil, M. E., (2020). Social Psychological Factors Behind Ethnic Discrimination in Employee Selection. *Boğazici Journal, Review of Social, Economic and Administrative Studies*, 34(1), 1-23.
- Zhilman, A. L. (1981). Women as shapers of the human adaption. İçinde F. Dhalberg (ed.), *Woman the Gatherer* (sf. 75-120). Yale University Press.
- Zuk, M. (2013). *Paleofantasy: What Evolution Really Tells Us About Sex, Diet, and How We Live*. W. W. Norton & Company

EKLER

Ek-1

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİK KURULLARI
(Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu)
TOPLANTI TUTANAĞI

OTURUM TARİHİ
24 KASIM 2023

OTURUM SAYISI
2023-10

KARAR NO 39: Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nden alınan Psikoloji Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Prof. Dr. M.Ersin KUŞDİL'in danışmanlığında yüksek lisans programı 702145001 numaralı öğrencimiz Muhlis Eroğlu'nun "Sosyal Baskınlık Yönelimi ve Hayvansal Protein Tüketimi Arasındaki İlişkide Meşrulaştırıcı Mitlerin Etkisi: Vegan, Vejetaryen ve Hepçil Örnekleme İncelenmesi" konulu tez çalışması kapsamında uygulanacak anket ve ölçek sorularının değerlendirilmesine geçildi.

Yapılan görüşmeler sonunda; Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Prof. Dr. M.Ersin KUŞDİL'in danışmanlığında yüksek lisans programı 702145001 numaralı öğrencimiz Muhlis Eroğlu'nun "Sosyal Baskınlık Yönelimi ve Hayvansal Protein Tüketimi Arasındaki İlişkide Meşrulaştırıcı Mitlerin Etkisi: Vegan, Vejetaryen ve Hepçil Örnekleme İncelenmesi" konulu tez çalışması kapsamında uygulanacak anket ve ölçek sorularının fikri, hukuki ve telif hakları bakımından metot ve ölçeğine ilişkin sorumluluğu

Prof. Dr. Zekeriyya ARLI
Kurul Başkanı

Prof. Dr. Abamüslim AKDEMİR

Prof. Dr. Atıla ERKAL
Üye

Prof. Dr. Nuran BAYRAM ARLI
Üye

Prof. Dr. Vejdi BİLGİN
Üye

Prof. Dr. Yusuf ALPER
Üye

Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU
Üye

Ek-2

Demografik Bilgi Formu

1) Yaş: ...

2) Cinsiyet: 1 – Kadın 2 – Erkek 3 – Diğer: ... 4 – Belirtmek istemiyorum

3) Eğitim düzeyi: 1- İlkokul/Ortaokul 2 – Lise 3 – Ön lisans 4 – Lisans 5 – Yüksek Lisan 6 – Doktora

4) Boy: ... Kilo: ...

5) Hayatınızın çoğunun geçtiği yer?

1 – Köy 2 – Kasaba/Belde 3 – İlçe 4 – Şehir 5 – Metropol (İstanbul-Ankara-İzmir)

6) Beslenme rutininizi etkileyen kronik veya akut bir probleminiz bulunmakta mı?

1- Evet 2- Hayır

7) Cevabınız evet ise açıklayınız: ...

8) Zayıflamak için et ve diğer hayvansal ürün tüketiminizi kısıtlamakta mısınız?

1- Evet 2 - Hayır

9) Takip ettiğiniz beslenme düzeninizi nasıl tanımlarsınız?

1 – Süt ve süt ürünleri tüketiyorum, et ve yumurta tüketmiyorum (Lakto vejetaryen)

2 – Yumurta tüketiyorum, et ve süt ürünlerini tüketmiyorum (Ovo vejetaryen)

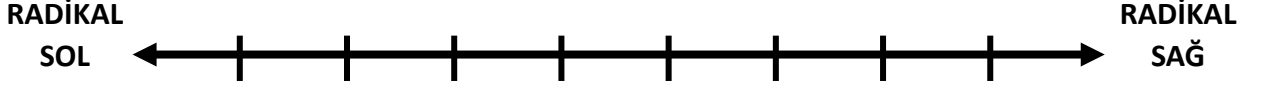
3 – Balık ve su mahsullerini tüketiyorum, diğer hiçbir et türünü tüketmiyorum (Pesketaryan)

4 – Hayvansal kaynaklı hiçbir besin tüketmiyorum (Vegan)

5 – Tavuk ve balığı tüketiyorum, kırmızı et tüketmiyorum (Yarı/Kısmi vejetaryen)

6 – Et dahil olmak üzere hayvansal kaynaklı besinleri tüketiyorum (Hepçil)

10) Türkiye politik bağlamında kendinizi nerede konumlandırıyorsunuz? 1 sol politik konumu ifade ederken 6 sağ politik konumu ifade etmektedir.

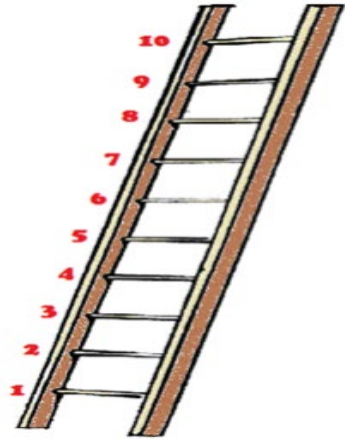
11) Kendinizi dindarlık düzeyi açısından nasıl değerlendirirsiniz?

12) Resimdeki merdivenin kişilerin toplumdaki yerini yansıttığını düşünün. Şimdi lütfen kendinizi ve ailenizi düşünün. Siz ve aileniz, bu 10 basamak arasında nerede olurdunuz? Merdivenin üzerindeki sayılardan size en uygun geleni işaretleyiniz.

En üst basamak (10) toplumdaki en varlıklı grubu temsil ediyor. Bu gruptaki insanlar en çok paraya, en yüksek eğitim seviyesine ve en saygın mesleklere sahipler.

En alt basamak (1) toplumdaki en yoksul grubu temsil ediyor. Bu gruptaki insanlar en az paraya, en düşük eğitim seviyesine ve kimsenin çalışmak istemediği mesleklere sahipler.

13) E-posta adresi:

Ek-3

Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği								
<p>Aşağıda sizin de katılabileceğiniz ya da karşı olabileceğiniz bir grup ifade verilmiştir. Lütfen her bir ifadeye katılıp katılmama düzeyinizi her cümlemin yanında verilen 1'den 7'ye kadar rakamlardan birini işaretleyerek gösteriniz. İlk düşündüğünüz yanıtların en uygun yanıtlar olduğunu unutmayınız. Yanıtlarınız kesinlikle gizli tutulacak ve bu anketten elde edilen bilgiler yalnızca araştırma amacı için kullanılacaktır.</p>								
		Çok Yanlış (Kesinlikle Katılmıyorum) - 1	2	3	4	5	6	Çok Doğru (Kesinlikle Katılıyorum) - 7
1.	Siz ne dersanız deyin, bazı gruplar diğerlerinden daha değerlidir	1	2	3	4	5	6	7
2.	Bütün gruplara yaşamda eşit şans verilmelidir	1	2	3	4	5	6	7
3.	Üstün gruplar daha alt düzeyden gruplara egemen olmalıdır	1	2	3	4	5	6	7
4.	Hiçbir grup toplumda baskın olmamalıdır	1	2	3	4	5	6	7
5.	Eğer belirli gruplar yerlerinde dursalardı daha az sorunumuz olurdu	1	2	3	4	5	6	7
6.	Belirli grupların en üstte diğer grupların en altta olması belki iyi bir şeydir	1	2	3	4	5	6	7
7.	Sosyal eşitlik toplumsal hedefimiz olmalıdır	1	2	3	4	5	6	7
8.	Bazen diğer gruplar oldukları yerde tutulmalıdırlar	1	2	3	4	5	6	7
9.	Eğer bütün gruplar eşit olabilseydi iyi olurdu	1	2	3	4	5	6	7
10.	Grupların eşitliği idealimiz olmalıdır	1	2	3	4	5	6	7
11.	Grubunuzun istediğini elde edebilmesi için bazen diğer gruplara karşı güç kullanmak gereklidir	1	2	3	4	5	6	7
12.	Farklı grupların koşullarını eşitlemek için elimizden geleni yapmalıyız	1	2	3	4	5	6	7

13.	Düşük statüli gruplar yerlerinde kalmalıdır.	1	2	3	4	5	6	7
14.	Farklı gruplara eşit davransaydık şimdi daha az sorunumuz olurdu	1	2	3	4	5	6	7
15.	Gelirleri eşit hale getirmek için elimizden geleni yapmalıyız	1	2	3	4	5	6	7
16.	Yaşamda ilerlemek için bazen başka grupları çiğneyip geçmek gereklidir	1	2	3	4	5	6	7

Ek-4

Çelişik Türçülük Ölçeği									
Aşağıda sizin de katılabileceğiniz ya da karşı olabileceğiniz bir grup ifade verilmiştir. Lütfen her bir ifadeye katılıp katılmama düzeyinizi her cümleinin yanında verilen 1'den 7'ye kadar rakamlardan birini işaretleyerek gösteriniz. Yanıtlarınız kesinlikle gizli tutulacak ve bu anketten elde edilen bilgiler yalnızca araştırma amacı için kullanılacaktır.									
		Kesinlikle Katılmıyorum	1	2	3	4	5	6	Kesinlikle Katılıyorum
1.	İnsanların hayvanları yiyecek, giyecek gibi amaçlarla kullanması doğal düzenin bir sonucudur.	1	2	3	4	5	6	7	
2.	Sadece keyif verdiği için hayvan sütü ve yumurtası tüketmekte etik olarak bir sakınca yoktur.	1	2	3	4	5	6	7	
3.	Sadece keyif verdiği için hayvan eti yemekte etik bir problem yoktur.	1	2	3	4	5	6	7	
4.	Yiyecek amacıyla yetiştirilmiş inek, tavuk gibi hayvanlarla ilgili ahlaki olan eylem onları vakti gelince mümkün olan en acısız biçimde öldürmektir.	1	2	3	4	5	6	7	
5.	Hayvanlara endüstriyel çiftliklere kıyasla iyi davranılan küçük hayvancılık işletmelerini ve aile çiftliklerini desteklemeliyiz.	1	2	3	4	5	6	7	
6.	Hayvan deneylerindeki hayvan hakları ihlallerini önemseyen bir kişi bu deneylere karşı çıkmak yerine bu deneyleri düzenleyecek yasalar ve koruma önlemleri talep etmelidir.	1	2	3	4	5	6	7	
7.	İnek, tavuk gibi hayvanları önemseyen bir kişinin yapması gereken bu hayvanlardan gelen ürünleri yememek değil, iyi şartlarda yetiştirilmiş hayvanlardan gelen ürünleri seçmektir.	1	2	3	4	5	6	7	
8.	Kürk giymek, yün kazak giymeye göre etik olarak daha kötüdür.	1	2	3	4	5	6	7	
9.	Hayvanların var olma sebebi insanlara hizmet etmektir.	1	2	3	4	5	6	7	

10.	Hayvanlara “yaşam hakkı” gibi haklar tanınması gerekir.	1	2	3	4	5	6	7
11.	İnsanlar hayvanları istedikleri gibi kullanabilirler.	1	2	3	4	5	6	7
12.	Hayvanlara zarar veriyor olsa bile hayvanlar üzerinde deneyler yapılabilir.	1	2	3	4	5	6	7
13.	Hayvan derisini giyim eşyası / aksesuar olarak kullanmak etik olarak yanlış değildir.	1	2	3	4	5	6	7
14.	Hayvan isimlerini (eşek, öküz gibi) argo ya da küfür olarak kullanmak kabul edilebilir bir şeydir.	1	2	3	4	5	6	7
15.	Başkalarına kızdığımda kızgınlığımı ifade etmek için hayvanların isimlerini kullanmakta sakınca görmem.	1	2	3	4	5	6	7

Ek-5

4N Et Tüketimi Gerekçeleştirme Ölçeği								
Aşağıda sizin de katılabileceğiniz ya da karşı olabileceğiniz bir grup ifade verilmiştir. Lütfen her bir ifadeye katılıp katılmama düzeyinizi her cümlemin yanında verilen 1'den 7'ye kadar rakamlardan birini işaretleyerek gösteriniz. Yanıtlarınız kesinlikle gizli tutulacak ve bu anketten elde edilen bilgiler yalnızca araştırma amacı için kullanılacaktır.								
		Kesinlikle Katılmıyorum (1)	2	3	Kararsızım/Ne katılıyorum ne de katılmıyorum (4)	5	6	Tamamen katılıyorum (7)
1.	Et yemekten doğal bir şey olamaz.	1	2	3	4	5	6	7
2.	Sadece bitkisel ürünler tüketmek doğal değildir.	1	2	3	4	5	6	7
3.	İnsan atalarımız her zaman et yemiştir.	1	2	3	4	5	6	7
4.	Et yemek insanoğlunun içinden gelir.	1	2	3	4	5	6	7
5.	Sağlıklı olmak için et yemek şarttır.	1	2	3	4	5	6	7
6.	Tamamen bitkilere dayalı bir beslenmeyle ihtiyacınız olan tüm protein, vitamin ve mineralleri alamazsınız.	1	2	3	4	5	6	7
7.	İnsanoğlunun et yemeye ihtiyacı vardır.	1	2	3	4	5	6	7
8.	Sağlıklı bir beslenmede az da olsa et yer almalıdır.	1	2	3	4	5	6	7
9.	Et yememek sosyal açıdan kabul edilebilir bir şey değildir.	1	2	3	4	5	6	7
10.	Et yememek insanoğlu için normal bir şey değildir.	1	2	3	4	5	6	7
11.	Tanıdığım çoğu insan et yer.	1	2	3	4	5	6	7
12.	Et yemek normal bir şeydir.	1	2	3	4	5	6	7
13.	Et lezzetlidir.	1	2	3	4	5	6	7
14.	Et bir yemeğe o kadar lezzet katar ki onu yemeklere koymamak saçmadır.	1	2	3	4	5	6	7
15.	En lezzetli yemekler çoğunlukla etli yemeklerdir (örn., biftek, tavuk göğsü, ızgara balık).	1	2	3	4	5	6	7
16.	Etsiz yemekler tatsız ve yavandır.	1	2	3	4	5	6	7

Ek-6

Et Tüketimi Motivasyonları Ölçeği								
Aşağıda et, yumurta, süt gibi hayvansal ürünlerin tüketim nedenlerine dair bir liste bulunmaktadır. Lütfen, her bir nedenin sizin için kişisel açıdan ne kadar önemli olduğunu derecelendiriniz. Sizin için özellikle önemli olan nedenleri, nispeten önemsiz olanları ve orta düzeyde önemli olanları belirtmek için bir derecelendirme aralığı vermelisiniz (1- Hiç önemli değil, 4- Biraz Önemli, 7 - Çok önemli).								
		Hiç önemli değil 1	2	3	Biraz Önemli 4	5	6	Çok Önemli 7
1.	Bu ürünleri sadece bitki yemek doğaya aykırı olduğu için yerim							
2.	Bu ürünleri vücudumuzun protein ihtiyacını karşılamak için yerim							
3.	Bu ürünleri çevremdeki insanlara uyum sağlamak için yerim							
4.	Bu ürünleri lezzetli oldukları için yerim							
5.	Bu ürünleri insanın güçlü ve enerjik olmasını sağladıkları için yerim							
6.	Bu ürünleri bunları yemediğim için başkalarının huzursuz olmasını istemediğimden yerim							
7.	Bu ürünleri en lezzetli yemeklerin hepsinde bu ürünler olduğu için yerim							
8.	Bu ürünleri et yememek doğal sayılamayacağı için yerim							
9.	Bu ürünleri sağlık açısından gerekli olduğu için yerim							
10.	Bu ürünleri herkesin normal karşıladığı şeylerden biri olduğu için yerim							
11.	Bu ürünleri bana zevk verdiği için yerim							
12.	Bu ürünleri ihtiyacım olan tüm vitamin ve mineralleri aldığımdan emin olmak istediğim için yerim							
13.	Bu ürünleri herkes bunları yediği için yerim							
14.	Bu ürünleri tatları iyi olduğu için yerim							
15.	Bu ürünleri bana güç ve dayanıklılık verdikleri için yerim							
16.	Bu ürünleri yemediğim için göze batmak istemediğimden yerim							
17.	Bu ürünleri bunlar olmadan yemekler tatsız olduğu için yerim							
18.	Bu ürünleri et yemek insanın doğasında olduğu için yerim							
19.	Bu ürünleri et yemek biyolojimizin bir parçası olduğu için yerim							

Ek-8

Bilgilendirilmiş Onam

Sayın Katılımcı,

Bu çalışma, Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü Yüksek Lisans Programı Tez süreci kapsamında, Araştırma Görevlisi Muhlis Eroğlu tarafından Prof. Dr. M. Ersin Kuşdil danışmanlığında yürütülmektedir. Çalışmanın amacı; katılımcıların, sosyal olaylara yönelik bakış açıları arasındaki ilişkiyi incelemektir.

Çalışmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Cevaplarınız tamamen gizli tutulacak ve sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir; elde edilecek bilgiler bilimsel yayımlarda kullanılacaktır.

Bilimsel bir araştırma kapsamında oluşturulan bu soruların doğru ya da yanlış cevabı yoktur. Önemli olan sizin düşüncelerinizdir. Araştırma sonuçlarının gerçeğe uygun olması için samimiyetiniz büyük önem taşımaktadır.

Anket, genel olarak kişisel rahatsızlık verecek soruları içermemektedir ve ortalama 8 dakika sürmektedir. Ancak, katılım sırasında hiçbir sebep göstermeksizin anketi cevaplandırmayı bırakabilirsiniz. Çalışma hakkında daha ayrıntılı bilgi almak için Muhlis Eroğlu ile iletişime geçebilirsiniz. Yardımlarınız için teşekkür ederiz.

Yukarıdaki açıklamayı okudum ve çalışmaya katılarak koşulları kabul etmekteyim.

Psikometrik Yapıların İncelendiği Çalışma Demografik Bilgi Formu

1) Yaş: ...

2) Cinsiyet: 1 – Kadın 2 – Erkek 3 – Diğer: ...

3) Eğitim düzeyi: 1- İlkokul/Ortaokul 2 – Lise 3 – Ön lisans 4 – Lisans 5 – Yüksek Lisan 6 – Doktora

4) Hayatınızın çoğunun geçtiği yer?

1 – Köy 2 – Kasaba/Belde 3 – İlçe 4 – Şehir 5 – Metropol (İstanbul-Ankara-İzmir)

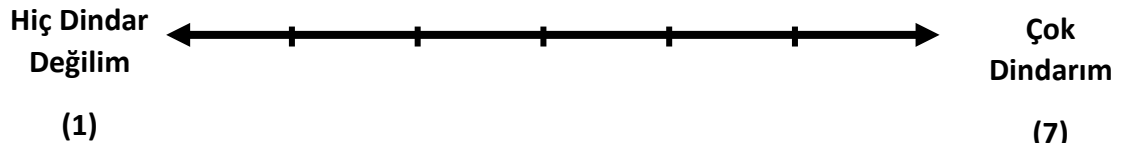
5) Takip ettiğiniz beslenme düzeninizi nasıl tanımlarsınız?

1. Süt ve süt ürünleri tüketiyorum, et ve yumurta tüketmiyorum (Lakto vejetaryen)
2. Yumurta tüketiyorum, et ve süt ürünlerini tüketmiyorum (Ovo vejetaryen)
3. Balık ve su mahsüllerini tüketiyorum, diğer hiçbir et türünü tüketmiyorum (Pesketaryan)
4. Hayvansal kaynaklı hiçbir besin tüketmiyorum (Vegan)
5. Tavuk ve balığı tüketiyorum, kırmızı et tüketmiyorum (Yarı/Kısmi vejetaryen)
6. Et dahil olmak üzere hayvansal kaynaklı besinleri tüketiyorum (Hepçil)
7. Et harici diğer hayvansal ürünleri tüketiyorum (Vejetaryen)

6) Türkiye politik bağlamında kendinizi nerede konumlandırmaktasınız? 1 radikal sol politik konumu ifade ederken 10 radikal sağ politik konumu ifade etmektedir.

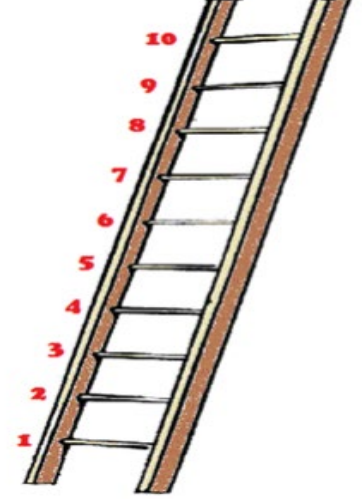
7) Kendinizi dindarlık düzeyi açısından nasıl değerlendirirsiniz?

8) Resimdeki merdivenin kişilerin toplumdaki yerini yansıttığını düşünün. Şimdi lütfen kendinizi ve ailenizi düşünün. Siz ve aileniz, bu 10 basamak arasında nerede olurdunuz? Merdivenin üzerindeki sayılardan size en uygun geleni işaretleiniz.

En üst basamak (10) toplumdaki en varlıklı grubu temsil ediyor. Bu gruptaki insanlar en çok paraya, en yüksek eğitim seviyesine ve en saygın mesleklere sahipler.

En alt basamak (1) toplumdaki en yoksul grubu temsil ediyor. Bu gruptaki insanlar en az paraya, en düşük eğitim seviyesine ve kimsenin çalışmak istemediği mesleklere sahipler.

Ek-9

Yarı Nicel Besin Geçmiş Ölçümü Yemek Listesi

Aşağıda sıralanan gıdalardan geçtiğimiz 7 günde kaç porsiyon yediğinizi işaretleyiniz. Parantez içinde belirtilen porsiyon miktarları ve referans görsellerden yararlanarak tükettiğiniz porsiyon miktarını belirleyebilirsiniz.

Yemek		Protein Değeri	1 Porsiyon	...	15 Porsiyon
<u>Çorba Listesi</u>					
1	Kelle Paça (1 Kase)	31,76			
2	İşkembe Çorbası (1 Kase)	22,71			
3	Tavuk Suyu Çorbası (1 Kase)	8,5			
4	Yuvalama Çorbası (1 Kase)	28,59			
5	Et Suyu Çorbası (1 Kase)	8,18			
<u>Fast Food Ürün Listesi</u>					
6	Küçük Boy Et Burger (Whopper Jr., Köfte Burger, Big King Jr., Arby's Roast Beef Deluxe Junior, Cheeseburger vb.)	15,05			
7	Orta Boy Et Burger (Big King, Whopper, Big Mac, Barbekü Deluxe Sandviç, Favburger vb.)	26,59			
8	Büyük Boy Et Burger (Double Big King, BK Steakhouse Burger, Double Whopper, Big King XXL, Quarter Pounder, Double Big Mac, vb.)	43,72			
9	Küçük Boy Tavuk Burger (Çıtır Tavuk, Kids Tavuk Burger, EkoBurger vb.)	15,64			
10	Orta Boy Tavuk Burger (King Chicken, Chicken Royale, KFC Tavuk Burger, McChicken, DabaDaba Burger vb.)	20,32			
11	Büyük Boy Tavuk Burger (Double King Chicken, Double McChicken, Big KFC Burger, Pop Chicken, XL Sandviç vb.)	35,1			
12	Tavuk But (KFC, Popeyes)	38,35			
13	Tavuk Kanat (KFC, Popeyes)	9,42			
14	Tavuk Nugget (KFC, Popeyes)	1,94			
15	Tavur Dürüm Döner (Hatay Usulü vb.)	34,98			
16	Et Dürüm Döner	37,87			
<u>Donmuş ve Hazır Gıdalar Listesi</u>					
17	Salam Hindi (3 Dilim)	8,4			
18	Salam Macar (3 Dilim)	8,4			
19	Kasap Sucuk (5 Dilim)	4,5			
20	Market Sucuk (5 Dilim)	4,5			

21	Uzun Sosis (1 Adet)	4,9			
22	Kısa Sosis (3 Adet)	4,2			
23	Pastırma (3 Dilim)	8,7			
24	Hazır Tavuk Döner (120 gr)	26,4			
25	Hazır Et Döner (120 gr)	27			
26	Piliç Nugget (3 Adet)	2,5			
27	Tavuk Şinitzel (1 Adet)	15,6			
28	Donmuş Karışık Pizza (1 Adet)	16,4			
29	Konserve Ton Balığı (1 Adet)	17,3			
30	Donmuş Et Hamburger (1 Adet)	7,31			
31	Hazır Tavuk Hamburger (1 Adet)	7,2			
<u>Süt ve Süt Ürünleri Listesi</u>					
32	Süt (1 Bardak)	7,9			
33	Yoğurt (1 Kase)	7,9			
34	Kefir (1 Bardak/250 ml)	7,9			
35	Ayran (1 Bardak/200 ml)	1,98			
36	Beyaz peynir türleri (3 parmak/2 kibrit kutusu)	12,1			
37	Kaşar peynir türleri (2 parmak)	7,6			
38	Üçgen Peynir (1 Adet)	3			
39	Tereyağı/margarin (1 tatlı kaşığı)	0,1			
40	Yumurta - Kızarmış veya Haşlanmış - (1 Adet)	12,9			
<u>Ana Yemek Listesi</u>					
41	Adana/Urfa Kebap (1 Adet)	26,77			
42	Adana/Urfa Kebap Dürüm (1 Adet)	27,8			
43	Bahçıvan Kebap (1 Tabak)	17,7			
44	Balık Ekmek (1 Adet)	35,29			
45	Beyti Kebap (1 Porsiyon)	34,47			
46	Büyük Balık (Palamut, Alabalık Çinekop vb. 1 el boyutunda)	33,9			
47	Ciğer Şiş (1 Adet)	33,55			
48	Çiftlik Köfte (10 Adet)	14,7			
49	Çöp Şiş (1 Adet)	33,69			
50	Et kavurma (1 Tabak)	29,05			
51	Etli Kuru Fasulye (1 Tabak)	19,1			
52	Etli Nohut (1 Tabak)	17,4			
53	Etli Türlü (1 Tabak)	10,1			
54	Fırın Köfte (2 Adet)	15,4			
55	Fırında Koyun(1 Parça)	15,8			
56	Hasanpaşa Köfte (3 Adet)	2,66			

57	Haşlama Tavuk (1 Adet)	26,2			
58	Izgara Köfte (4 adet)	15,98			
59	İskender Kebap (1 Porsiyon)	37,88			
60	İzmir Köfte (4 Adet)	14,6			
61	Kadımbudu Köfte (2 Adet)	16,9			
62	Karışık Pizza (Büyük)	11,26			
63	Karışık Pizza (Küçük)	10,1			
64	Karışık Pizza (Orta)	11,46			
65	Karnıyarık (2 Adet)	9,6			
66	Kırmızı et (1 el ayası boyutunda)	21			
67	Kıymalı Bezelye (1 Tabak)	18,3			
68	Kıymalı Biber Dolma (2 Adet)	11,2			
69	Kıymalı Ispanak (1 Tabak)	15,6			
70	Kıymalı Kapuska (1 Tabak)	10,3			
71	Kıymalı Karnabahar (1 Tabak)	11,3			
72	Kıymalı Patates (1 Tabak)	10,1			
73	Kıymalı Pide (1 Adet)	22,22			
74	Kıymalı Yaprak Sarma (4 Adet)	15,1			
75	Kokoreç (Yarım Ekmek)	35,96			
76	Köfte Ekmek (Yarım Ekmek)	40,38			
77	Kuşbaşı Kaşarlı Pide (1 Adet)	45,1			
78	Kuşbaşı Pide (1 Adet)	46,43			
79	Küçük Balık (Hamsi, İstavrit vb. 13 Adet)	22,1			
80	Lahmacun (1 Adet)	20,2			
81	Patlıcan Kebap (1 Tabak)	17,2			
82	Patlıcan Musakka (1 Tabak)	9,6			
83	Piliç Topkapı (1 Adet)	26,17			
84	Rosto Et (2 Parça)	18,5			
85	Söğüş Et (2 Parça)	18,6			
86	Sucuk Ekmek (Yarım Ekmek)	14,24			
87	Şehriyeli Güveç (1 Tabak)	19,8			
88	Tas Kebabı (1 Tabak)	17,4			
89	Tavuk but (1 Adet)	22,5			
90	Tavuk göğüs eti (1 el ayası boyutunda)	20,4			
91	Tavuk Pirzola (1 Adet)	14,1			
92	Tavuk Sote (1 Tabak)	33,12			
93	Tavuklu Pilav (1 Tabak)	17,33			
94	Tavuk Şiş (1 Adet)	30,46			
95	Terbiyeli Köfte (1 Tabak)	12,8			
96	Yumurtalı Ispanak (1 Tabak)	10,6			

Ek-10

Tüketilen Porsiyonlar için Referans Görseller

